

SOMOGYI MÚZEUM

12.

KANYAR JÓZSEF – KERECSENYI EDIT – KNÉZY JUDIT

FEJEZETEK
POGÁNYSZENTPÉTER
TORTÉNETÉBŐL

SOMOGYI MÚZEUM FÜZETEI

Kiadja a Rippl-Rónai Múzeum

Kaposvár, Postafiók 70.

Szerkeszti: Takáts Gyula

1. A RIPPL-RÓNAI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAINAK VEZETŐJE
2. A SOMOGY MEGYEI MÚZEUMOK RÉGÉSZETI ADATTÁRA
3. A SOMOGY MEGYEI MÚZEUMOK, EMLÉKMÚZEUMOK ÉS KIÁLLÍTÁSOK VEZETŐJE
4. FEHÉR ERZSÉBET: JÓZSEF ATTILA KIÁLLÍTÁS BALATON-SZÁRSZÓN
5. KÁVÁSSY SÁNDORNÉ: RIPPL-RÓNAI A SOMOGYI SAJTÓBAN
6. DR. DRAVECZKY BALÁZS: A SOMOGY MEGYEI MÚZEOLÓGIAI KUTATÁS TÖRTÉNETE
7. KNÉZY JUDIT: A HEDREHELYI GÖLÖNCSÉREK (A SOMOGY MEGYEI FAZEKASKÖZPONTOK TÖRTÉNETÉBŐL)
8. DR. HOSS JÓZSEF: HALÁSZAT, NÁDARATÁS ÉS TAPLÁLKOZÁS EGY NAGYBEREKI KÖZSÉGBEN (SOMOGYSZENTPÁL)
9. KOPPÁNY TIBOR—SÁGI KÁROLY: A KEREKI FEHÉRKÓVÁR TÖRTÉNETE
10. SÁRA PÉTER: BERZSENYI EMLÉKMÚZEUM NIKLÁN
11. BÉNYI LÁSZLÓ: A ZALAI ZICHY MIHÁLY EMLÉKMÚZEUM
12. KANYAR—KERECSENYI—KNÉZY: FEJEZETEK POGÁNYSZENT-PÉTER TÖRTÉNETÉBŐL

KANYAR JÓZSEF – KERECSENYI EDIT – KNÉZY JUDIT

FEJEZETEK
POGÁNYSZENTPÉTER
TÖRTÉNETÉBŐL

(Adatok egy falutörténeti kiállítás ismertetéséhez)

1967

Lektorálta:
DR. DANKÓ IMRE

Felelős kiadó:
DR. TAKÁTS GYULA

Megjelent 1000 példányban 7 1/2 (A/5) ív terjedelemben.
67 2817 Zala megyei Nyomda Vállalat, Nagykanizsai Telepe. — Felelős vezető: Pusztai Ferenc

KANYAR JÓZSEF:

FEJEZETEK POGÁNYSZENTPÉTER KÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

1.

BEVEZETŐ

Amikor Pogányszentpéter község falutörténeti kiállításához tárlatvezető kiadvány megjelentetésére határozta el magát megyei múzeumunk igazgatósága, felkereste levéltárunkat, hogy válogassa össze — a teljesség igénye nélkül — mindazokat a levéltári forrásokat, melyek a község helytörténeti lexikonjának legfontosabb adatait tartalmazzák. A készülő kiadvány, amely — természetszerűleg — más tanulmányokat is tartalmaz, a kiállítás kísérőjeként keitős célt kíván szolgálni. Egyrészt a közölt források alapján a további s más levéltárakban is elvégzendő kutatómunkára ösztönözheti az olvasót, a pedagógust, a honismereti szakkörvezetőt s a népművelőt egyaránt, másrészt pedig a forrástípusok bemutatásával, más községek esetében is, mintául szolgálhat a helytörténeti kutatómunkának, ami iránt egyre nagyobb igény és követelmény jelentkezik napjainkban. Nem utolsó sorban arra is gondolt a kiadó, hogy az ilyen és ehhez hasonló kiadványoknak miképp kell majd segíteniök az egészséges lokálpatriotizmus kibontakozását, a szocialista haza- és tájszeretet elmélyítését.

2.

FALUTÖRTÉNETI ADATOK A KÖZÉPKORBÓL

Amikor Estopigniani János megyei mérnök 1788-ban a somogyi postautakat feltüntető térképét elkészítette, Szentpéter helységet az Iharos és Kanizsa közötti út Iharoshoz közelebb eső felén jelölte meg félsoros utcájával, mint olyan települést, amelyet — az 1770-es

határleírást megújító 1834-es szerint is — 50 határhalom (határjel, határdomb) vett körül, amelynek egyik északnyugati határát a Buna vize képezte.

A középkori oklevelek Strogenz, Strigench, Strogench és Stergench formájában említették a település nevét, amely a hasonló nevű folyó mellett feküdt, s közelében egy kisebb hegyen (in monticulo prope Zenthpeterfalva) 1381-ben már működött a Kanizsai család által alapított s Szent Péter apostolról elnevezett pálos kolostor. A strogenchi remetetestvéreket más néven szentpéterieknek nevezték.¹ A Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis második kötete azt is említi, hogy területén 1160-ban már a János-lovagoknak is volt monostora. A helységet e században még Zala megyei településként tüntették fel.

A Zala és Somogy határán levő falvakat a középkori oklevelek egyszer Zalához, máskor pedig Somogy megyéhez tartozónak tüntették fel. A somogyi helységek közül pl. Iharos zalai településként szerepel, a zalai Galambok pedig somogyi helységgként (1238). Amikor 1335-ben Nagy Lajos Komár, Galambok, Szentpéter és Karos birtokokat a budai káptalannak adta cserébe, a csereléví szerint a helységek Somogyhoz és Zalához tartoztak. Holub József a felsorolt helységek közül csak Galambokot tartotta somogyi falunak, a többit Zala megyeinek² A hovatartozás bizonytalanságának nyilván az lehetett az oka — hiszen nem hivatalosan történt elcsatolásról volt szó, amelyet csak királyi rendeletre lehetett foganatosítani —, hogy a budai káptalannak Zala megye szomszédságában: Somogyban is voltak birtokai, s ezek közül egyiket-másikat, ha azok a somogyi birtokokhoz feküdtek közelebb, Somogy megyéhez tartozóként tüntették fel és fordítva.

A falu a Nagy-Martoniak elnémetesedett és hazaáruló, az osztrákokat a falu nyakára hozó családjától került a Kanizsai család birtokába, s amikor Nagy Lajos — Kont Miklós nádor vádjainak tisztázása után — újra kegyeibe fogadta a Kanizsai családot, az cserebirtokként kapta kézhez Somogy megyéből Szentpált, Berényt, Varászlót, Falkost és Remeteszentpéttert.³ A Remete szó valóban a helységben levő pálos kolostor létre nyújt biztos támpontot.

A XV. század elején az oklevelek Szentpéterfalva, vagy Németiszentpéter alakban is említették. miután a szentpéteri pálosok 1390-ben a Németiektől is kaptak Németiben földeket. A Pogány név pedig a hasonlónevű Pogány családtól veszi az eredetét, amely a XV. században a helység földesura volt.⁴ A helység sokáig a pálosok birtokaként is szerepelt, a dombon épült monostor helyét máig is Klastromi-mezőnek nevezi az ott élő nép.

POGÁNYSZENTPÉTER A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBAN

Pogányszentpéter, illetve a középkori Szentpéter (Zenthpeter), mint láttuk, a Kanizsai család birtokához tartozott Kanizsa várával és a hozzátartozó somogyi jobbágyfalvakkal (Miháld, Szentpéter, Dencs, Páld, Iharos, Ság, Illó, Csicsó) együtt. A birtokos család férfiágának kihalásával és Kanizsai Orsolya házassága révén az egész uradalom Nádasdy Tamás birtokába került.

A Mohács utáni első török betörések idején a felsorolt jobbágyfalvak lakói nagy pusztulásnak voltak kitéve, pestis és éhínség tizedelte soraikat, s az uradalom egyes falvait nemegyszer a kipusztulás réme fenyegette. A Kanizsai család utolsó férfitagja életében, 1530-ban készült első urbárium Szentpéter nevét még nem említi a jobbágyfalvak között.

Az 1536-os dica-jegyzékben azonban már szerepel — 4 portával —, mint a remeték tulajdona. Az 1545-ös dicalis összeírásban is olvashatunk róla — Nádasdy Tamás birtokrészeként — 2 szegénnyel, 2 portával és 8 desertával.⁵

Az összeírások figyelmes tanulmányozása híven tükrözi a török háborúk pusztításait, a telekszámok csökkenésén is jól lemérhető elnéptelenedés folyamatát. Míg az uradalom területén 1530-ban 1805 egész-, fél-, negyed- és nyolcadtelkes családot írtak össze, ez a szám 1563-ban 697-re csökkent. A szentpáli urbáriumban olvasható „propter depopulationem” kifejezés Szentpéterre csakúgy vonatkozhatott, mint Szentpálra. Az elnéptelenedés nyilván a török pusztítások, az 1530—50-es években pusztító pestisjárványok és éhínségek miatt következett be.

Lássuk ezek után Szentpéter kivonatos urbáriumának fordítását Maksay Ferenc kötetéből:

Egésztelkes jobbágy volt 15. Bíró 1, zsellér 2, újtelepes 4. Cenzus, azaz a földesúrnak a jobbágytelek használata fejében fizetendő évi pénzszolgáltatás a következő volt: Pénzbeli adó nem volt, csak 15 dénár. A negyedtelekről (quartákról) adtak 15 sajtot, másfél pint és másfél meszely vaját, 22 és fél tyúkot, 4 kappant, 11 köből és 1 fertály zabot, 45 tojást és 30 cipót. (1 pint=1,69 liter. 1 meszely=fél itce, 1 itce=0,84 liter, 1 köből=16 pint=27,14 liter.⁶ A szolgáltatások, mint olvashattuk, miután a háborús idők értékesítési lehetőségei igen korlátozottak voltak, inkább természetbeliek, mint pénzbeliek voltak.

ÚJRATELEPÜLÉS, BIRTOKVISZONYOK, NÉPESSÉG A TÖRÖK KIÜZÉSÉTŐL 1848-IG

a) Az 1767-es úrbérrendezés

A 150 éves török megszállás ideje alatt, a megye többi részéhez hasonlóan, a kanizsai váruradalomhoz tartozó Pogányszentpéter is elpusztult. A török uralom előtt mindvégig pagusként — tehát nem praediumként — nyilvántartott helység népessége is nagyrészt szétszóródott. A XVIII. században meginduló újjáépítéshez tehát a termelés legfontosabb feltételét, az emberi munkaerőt kellett biztosítani az ismét vagy újonnan birtokba helyezett földesuraknak. Az 1715: 101. tc.-t és a spontán meginduló belső migrációt egyaránt kihasználva 1749-ben, a korabeli viszonyokat tekintve elég későn került sor a birtokos Málik János és a beköltözni szándékozó ismeretlen illetőségű jobbágyok közötti telepítési szerződés megkötésére.

A szerződés részletesen rögzítette a letelepedett jobbágyok kötelezettségeit. A község környékén működő alodiaturák munkaigényére, ezzel összefüggésben a majorsági fejlődés megindulására igen jellemző a szerződés viszonylag magas robot követelménye: a „marchás gazda” 24 szekeres, a zsellér 24 gyalognapszámos szolgálata. A szekeres robot megváltására a négyökrös gazdák havi négy, a kétökrös gazdák havi három gyalognapszám szolgáltatással lehetőséget kaptak. A négyökrös gazdákra kirótt robot tehát kb. az úrbérrendezés által követelt szolgálat 50⁰/₀-át jelentette, a zsellérek robotja pedig 33⁰/₀-kal volt magasabb az 1767 utáni 18 napnál.

A „négyökrös gazda”, a „kétökrös gazda” kifejezések ugyanakkor a település belső hierarchiájának a kialakulatlanságát is jelezték, mutatván azt, hogy a háztartások osztályozásának elsődleges alapja a rendelkezésre álló állati munkaerő nagysága volt, a birtokolt föld mennyisége mindig ennek a következménye. Következésképpen a „zsellér” megjelölés is nyilván az állati munkaerő hiányát és az ezzel kapcsolatos, semmiképpen sem teljes földtelenséget jelentette. A társadalmi kategóriákként fizetendő 2, illetve 1 forintnyi árenda nem jelentett túlságosan nagy terhet, hiszen az engedetlenség esetén kiszabható 4 flor. büntetés, ezt lényegesen felülmúlta. Ez az összehasonlítás egyébként azt is mutatja, hogy a földesúr a munkák folyamatosságának, a falu belső rendjének biztosítása érdekében a legszigorúbb eszközöket is felhasználta. Ez a szigor 1749-

ben egyúttal a táj egyre fokozottabb benépesültségének, az emberi munkaerő értéksökkenésének is jellemző mutatója.

A kultúrtáj szűkösségére utal az a körülmény, hogy a szerződés különös hangsúllyal foglalkozott az irtással. Az irtások után általában 3 évi teljes adómentességet biztosított. Az új szőlők után pedig ezt a 3 évet még kettővel meg is toldotta. Különösen szorgalmazta a szőlőtelepítést a szerződés, hisz egyik pontjában kilátásba helyezte, hogy a Szt. Mihálytól karácsonyig tartó korcsmáltatási jogot egészen Szt. György napjáig kiterjeszti. A táj fokozatos termővé tételét az uraság nem a mindenáron történő rendszertelen irtások útján kívánta megvalósítani, hanem tervszerű munkák végeztetésére törekedett. Ezért az irtási munkákat csak az ő engedélyével és csak a megjelölt helyen engedte végeztetni. Summázva a mondotakat: a megművelt földek eredetét tekintve, a falu irtástelepülésnek látszik.

A robot és a pénzzolgáltatások mellett az újonnan települők kilencedet és tizedet fizettek — a szerződés szerint — a megyei gyakorlatnak megfelelően. Az ekkor általános panaszokat kiváltó hosszúfuvar sem volt ismeretlen a pogányszentpéteri telepések előtt, ezt azonban a helyi korcsma számára történő — meghatározatlan mennyiségű — urasági bor szállításával megválthatták. A hosszúfuvar említése inkább csak fenyegetőzésként szerepel a szerződésben, bevezetését az uraság mindenkor a jobbágyok magatartásától tette függővé.

Jelentős volt a szerződés utolsó pontja is, amely a jobbágyok költözési jogállását szabályozta. Más szerződésekhez hasonlóan, itt sem vitatták el a szabadköltözés jogát, az a megszorítás azonban, hogy az elköltözés esetén a jobbágy minden ingó- és ingatlan vagyona — ha egyenértékű cseremunkaerőt nem tud állítani — a földesúré marad, fiktiivvé tette a költözők költözési jogát, mivel az, így a jobbágy számára csak nagyon ritkán, vagy éppen soha sem használt lehetőség maradt.

Összefoglalva most már a települési szerződésben foglaltakat, a következő megállapításokat tehetjük:

1. Az a tény, hogy a szerződés viszonylag késői, döntően határozta meg a falu életét. A századeleji településekhez viszonyítva lényegesen magasabb a robot, s eléri azon helységek szintjét, amelyek már korábban is urbárium alapján szolgáltak.

2. Az irtások kijelölése, a büntetések súlyossága, a költözők költözési megnehezítése és az adózással kapcsolatosan az általános megyei gyakorlat hangsúlyozása, mind azt mutatják, hogy a községnek viselnie kellett a késői betelepülésnek minden hátrányát.

3. A szerződésből arra is tudunk következtetni, hogy a megye is fokozatosan benépesülvén, mindenütt megindultak a szolgáltatások egységesítésére irányuló törekvések.

A fentebb vázolt állapotban 1767-ig lényeges változás nem történt. Az ekkor keletkezett kilenc kérdőpont (novem puncta) és a valamivel későbbi relatió csak két lényeges dolgot rögzített, mely súlyos nehézségeket okozott a falunak, és ugyanakkor az erőteljes allodiális gazdálkodásról árulkodik. Az ezekben foglalt vallomások ugyanis a csekély legelőt és a faizási jog teljes hiányát kifogásolták. A legelő csekélységét különösen érezte az, hogy — a szőlőket nem számítva — az egy családra jutó földmennyiség 7 osztályozott hold körül mozgott, és ez, tekintve a nyomásrendszerrel együttjáró költötségeket és az egykorú 3,5—4-szeres termésátlagokat, alig-alig volt elégséges a család számára. Igaz ugyan, hogy az 1749-es contractus a makkoltatást lehetővé tette, ezért azonban ugyanazt a bért követelte az uraság, amit idegenektől is kaphatott volna. A makkbér megállapítása körüli esetleges önkényeskedés tehát a sertéstenyésztés jövedelmezőségét erősen csökkentette. A faizási jog teljes hiánya pedig, az, hogy még épületfát is csak külön szabályok megtartásával lehetett szerezni, a környező nagyterületű erdőket tekintve érthetetlennek tűnik. A probléma megoldásának igénye nélkül a majorsági makkoltató sertéshizlalásra, esetleges uradalmi fakitermelésre, vagy hamuzsír égetésére kell gondolnunk az említett problémákkal kapcsolatban.

Az urbárium elemzésénél először a szolgáltatásokkal foglalkozunk, és csak ezután nézzük át az úrbérrendezéskori birtokállapotokat.

1749-től a természetben fizetett kilenced és tized változatlan marad, fizetni kell a háztartásonkénti 1 flor. árendát, kender-, tojás-, baromfi-ajándékot. Az általánostól csak annyiban különböznek ezek az adatok, hogy hiányzik közülük a főzött vaj ajándékozásának kötelezettsége. Ez a tény és a legelők panaszolt csekélysége a szarvasmarhatenyésztés elenyésző jelentőségéről beszél még akkor, bár a Josephinische Aufnahme már a vaj-ajándékot is nyilvántartotta a községekről felvett adatai között.

Közelebb visz bennünket a falu belső rétegződésének megértéséhez a birtokviszonyokra vonatkozó adatok elemzése. A jobbágyföld négy alapvető típusa közül — telki, maradvány, irtás, szőlő — mi csak kettővel, a telki és az irtásföldekkel foglalkozunk. Az elenyészően csekély telki föld mellett maradványföld aligha le-

hetett, legfeljebb csak az egyes művelési ágaknak voltak maradvány-jellegű feleslegeik, ezek a többletek azonban a járandóság más ponton megnyilvánuló hiányosságainak szolgálhattak pótlására. Így pl. Czighuth Sebestyén 1/4 telkes jobbágy a neki járó 0,25 osztályozott holdnyi belsőség helyett 3,12 osztályozott holddal bírt, ugyanakkor viszont rétje egyáltalán nem volt, pedig 2,5 osztályozott hold lett volna a járandósága. Külön kellene számolni a mintegy 130 osztályozott holdnyi szőlőterülettel, hiszen ez háztartásonként 4 osztályozott holdnyi területet jelentett. A szőlőkre vonatkozóan azonban részletező összeírás nem áll rendelkezésünkre, így a mennyiség pusztá rögzítésén túl, minden vizsgálatról le kell mondanunk.

Megkönnyíti vizsgálatainkat az, hogy az úrbéri munkálatok eredményeit rögzítő tabella és a megye saját kezdeményezéseként elkészített birtokösszeírás (conscriptio possessionis) egyszerre keletkeztek: 1767. október 2-án, amelyből az első csak az úrbéres járandóságot, a második pedig a tényleges birtoklási állapotot tükrözi.

Az úrbérrendezés során a községet a biztosok 2. osztályúnak jelezték, eszerint tehát egy egész telek járandósága 1 osztályozott hold belsőség, 24 osztályozott hold szántó, 10 osztályozott hold rét és egyéb külső haszonvételek voltak. (A továbbiakban területegységként osztályozott [o.] holdakkal számolunk, mert a korabeli terület-egységeknek a falu belső dülő osztályzatából fakadó tarkasága részint lehetetlenné teszi a pontos átszámítást, másrészt a statisztikai arányok megrajzolásánál ez nem is szükséges.) A tabella urbáriális vizsgálatainál az első szembeötlő jelenség a telki állomány csekélysége, illetve a telkes jobbágyok kis száma. Az összeírt 42 háztartás közül mindössze öt a jobbágy, és összesen 1 1/8 telek az illetőségük. Az eszerint járandóságuk 39,37 o. hold lett volna, a tabella ugyanekkor csak 37,35 o. holdat mutat ki. Ugyanekkor az úrbéri rendeletben és a valóságban is megvalósult arányos telekszerkezet is érdekes módon eltorzult a faluban. Általában nagyobb a belsőség a szabályosnál és ugyanakkor — természetesen — kisebb a külsőség. Az 1 1/8 telek után járó 11,25 o. hold rét helyett mindössze csak 4,5 o. hold van. A többletként jelentkező belsőség így nemcsak a gazdasági udvar céljait szolgálhatta, hanem lehetőséget adhatott esetleg zártkerti termelés, vagy belső üzemkörben kialakított, tehát belterjesedő állattartás folytatására is.

Az öt jobbágyháztartás mellett összeírtak még 27 házas és 10 házatlan szellércsaládot is. A tabella szerint a házas szellérek 22,19 o. hold belsőség és 2,5 o. hold szántó birtokosai voltak. A házatlan szellérek — a kimutatás szerint — családonként 12 gyalogrobottal terhelt nincstelenekként éltek. Csak a tabella szemügyre vétele is

arról győz meg bennünket, hogy a házas zsellér fogalom jogilag egy-
séges jellege nagyon tarka réteget takar, hiszen a zsellér belsőségé-
nek nagysága 1/32 pozsonyi mérőtől 3 3/4 pozsonyi mérőig vál-
takozott.

Az itt megrajzolt sommás kép, amely a falu lakóinak létmini-
mum alatt álló életszínvonalát mutatja, lényegesen megváltozik, ha
a tabellával egyidős faluösszeírás realisabb számait mellé állítjuk.

1. táblázat

Társadalmi réteg	Háztartás		Urbárium		Conscriptio possessionis					
	szám	%	hold	%	antiqua föld hold	föld %	irtásföld hold	%	összesen hold	%
Jobbágy	5	11,9	37,75	60,4	37,62	55,5	42,50	18,6	80,12	27,0
Házas zsellér	27	64,3	24,69	39,6	30,06	44,5	172,75	75,9	202,81	68,1
Házatlan zsellér	10	23,8	—	—	—	—	12,75	5,5	12,75	4,9
Összesen:	42	100,0	62,44	100,0	67,68	100,0	228,00	100,0	295,70	100,0

Az első számú táblázatban egymás mellé állítottuk az egyes
társadalmi kategóriák háztartásainak a számát, a tabella birtok-
állapotra utaló adatait, a harmadik részben pedig a faluösszeírás
számait. Ez utóbbit a használt forráshoz hasonlóan kettébontottuk,
külön jelölve az antiqua föld és az irtás nagyságát.

Antiqua alatt az összeírók általában a 12 évnél régebb óta job-
bágykézben levő földeket jelezték, amelyek így esetleg — ha volt
ilyen — elveszítették irtásjellegüket. Az irtások pedig az 1750-es évek
közepe után termővé tett területeket jelezték. Ezek viszonylagos
túlsúlya, és a házas zsellérek nagy részesedése azt igazolja, hogy
megyénkben a XVIII. század ötvenes éveiben még mindig,
vagy ismét jelentős a népesség vándorlása, és még mindig nem
rögzítődött — hozzávetőlegesen sem — a somogyi falvak szerkezete.

A fenti táblázat érdekesen változtatja meg az urbárium alap-
ján fentebb kialakított képünket is. A háztartások és a birtokolt
földnek a tabellában jelentkező aránytalansága a táblázat második

felében nivellálódik. A házas zsellércsaládok részesedése a tényleges földekből arányos, kirívó eltérés csak a telkesek és a házatlan zsellérek viszonylatában mutatható ki. Úgy látszik azonban, hogy a házatlan zsellérek is élni kívántak az irtási lehetőségekkel, és ha az esetlegesen birtokolt szőlőterületeket is számíthatnánk, ez az eltérés tovább is csökkenne. Az a tény, hogy a kezükben a kimutatás szerint csak irtásföld van, alighanem azt jelenti, hogy talán ők a falu legkésőbbi telepesei. Minden bizonnyal a telkesek és a házas zsellérek portáján, vagy ritkábban uradalmi épületekben húzhatták meg magukat, és munkaerejüket szállásadójuk, az önálló existenciát adó irtásmunkák és esetleg a fejlődő majorsági üzem között osztották meg.

A számok további vizsgálata azonban más észrevételekhez is hozzásegít bennünket. Az a tény, hogy a házas zsellérek kezén is tekintélyes földmennyiség van, ekkor még nem jelenti azt, hogy a „jobbágy” és a „zsellér” megjelölés már nem tükrözi helyesen a falu gazdasági szerkezetét. A „zsellér” ugyan gazdasági értelemben nem az, hiszen mint látjuk, földje van, vagyoniilag azonban nem éri el a teljesjobbágyot, a falu társadalmi hierarchiájának tehát gazdasági tartalma is volt. A jobbágycsalád 16,02 o. hold részesedésével 7,51 o. hold család volt a zsellér részesedés, amely már arra is utalt, hogy a falvak 1749-es laza szerkezete az 1750-es évek első migrációja után 1767-re már kialakult, a falun belül is objektíve megteremtette a feltételeket a lezártnak mondható fejlődés urbáris rögzítéséhez.

Az 1. számú táblázat számait összetevőkre bontva és művelési áganként csoportosítva készítettük el 2. számú táblázatunkat, amelynek alapján valószínűsíthető megállapítást tehetünk a letelepedéssel kapcsolatban is.

A táblázat vizsgálatánál ismét feltűnik, hogy az urbáriumban foglalt illetőség és a terra antiqua quantitativé identifikálják, mennyiségileg fedik egymást. Ebből a tényből azonnal levonható két konzekvencia. Először is a község betelepítése alighanem elsődleges telepítés lehetett. A határ erősen töretlen volta csak annyit tett lehetővé, hogy a telepések házaikat megépíthessék és a szükséges belsőségeket kialakítsák. Először nyilván csak a legkevesebb munkával hasznosítható földeket vették művelés alá. Innen eredhet a művelési ágarány torz volta is. Az egybeesés második konzekvenciája az, hogy a község urának sikerült ezt a torz helyzetet most már 1767-től 1848-ig tartóssá, a jobbágyfelszabadítás gyakorlatából következően véglegessé tenni. Hozzájárult ehhez a telepítés és az úrbérrendezés közötti rövid idő, amely nem volt arra elég, hogy

2. táblázat

	Belsőség		Szántó		Rét		Összes
	hold	%	hold	%	hold	%	
A) Tabella:							
jobbágy	10,75	28,4	22,5	59,7	4,5	11,9	37,75
házas zsellér	22,19	89,9	2,5	10,1	—	—	24,69
háztalan zsellér	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:	32,94	52,8	25,0	40,0	4,5	7,2	62,44
B) Conscr. poss.:							
a) antiqua							
jobbágy	10,62	28,3	22,5	59,8	4,5	11,9	37,62
házas zsellér	22,31	74,3	4,75	15,8	3,0	9,9	30,06
háztalan zsellér	—	—	—	—	—	—	—
Összesen:	32,93	48,8	27,25	40,2	7,5	11,0	67,68
b) Irtás:							
jobbágy	—	—	30,75	72,3	11,75	27,7	42,50
házas zsellér	—	—	119,25	69,1	53,5	30,9	172,75
háztalan zsellér	—	—	10,75	84,4	2,0	15,6	12,75
Összesen:	—	—	160,75	70,6	67,25	29,4	228,0
a)–b) Összes:							
jobbágy	10,62	13,2	53,25	66,6	16,25	20,2	80,12
házas zsellér	22,33	11,0	124,00	61,2	56,5	27,8	202,83
háztalan zsellér	—	—	10,75	84,4	2,0	15,6	12,75
Összesen:	32,95	11,1	188,00	63,5	74,75	25,4	295,70

az irtások irtásjellege elmosódjék. Azt sem lehet egyértelműen ki-
zárni, hogy időközben nem történt-e irtásvonás a majorság gyara-
pítására, bár ezt a telki illetőség szűkös volta nehezen teszi elhihe-
tővé. Mindezek végeredményeként tehát kialakult egy olyan kép-
telen birtoklási szituáció a helységben, amelyben — a telki illetőség
jóval a létminimum alatt lévén — a falu élete — fizikai értelemben
is — kifejezetten a földesúr kényének s kedvének volt alárendelve.
Azzal ugyanis, hogy az úrbéres földet végleg biztosították a job-
bágnak, mindörökké elzárták előle a nem úrbéres jellegű irtás-
földek birtoklásának a lehetőségét is. Ezek használata — a később-
iek során — magánegyezkedések tárgyát képezte.

Végezetül, egyéb adatokat figyelmen kívül hagyva, csak a szá-
mokra hivatkozva megpróbáljuk a község benépesedésének folya-
matát rekonstruálni. Az adatokból kielemezhetően ez a folyamat
két, egymástól viszonylag élesen elkülöníthető szakaszra bomlott.
Az első fázis a telepítési szerződéssel egyidős lehetett; az első lakók
nyilván az 1767-ben telkeseknek minősülők elődei lehettek. Birtokba
véve a művelhető földterületeket, már kevéssé voltak érdekelve az
újabb irtásokban. Erre enged következtetni az irtási kedv számok-
ban is kifejezett különbözősége a jobbágyok és a zsellérek között.
Nem jelenti ez azt természetesen, hogy 1749-ben nem lehettek zsel-
lérek a telepések között. A terra antiqua és a terra urbarialis kö-
zötti mennyiségi összefüggés éppen azt mutatja, hogy ezek száma
szinte elenyésző volt, illetve az ökrös gazdák és a köztük levő kü-
lönbségek lényegtelenek és csak átmenetiek voltak.

Valószínűsíthetően a telepedés második nagy hulláma az 50-es
évek közepére eshetett, és a forrásokból az sem állapítható meg egy-
értelműen, hogy az, 1767-re be is fejeződött volna. Az irtásjellegű
földek nagy aránya és ezen belül a zsellérlakosság döntő részesedése
a feltételezésünket igazolja. Mindezekhez természetesen hozzájárult
a zselléreknek az uralági robottal és saját üzemésen követelmé-
nyei által le nem kötött, szabadabb munkaereje is, amit így a határ
termővé tételére tudott fordítani.

Az általuk birtokolt és az existenciájuk alapjául szolgáló irtás-
földek használatának labilis volta — az általános helyzethez ha-
sonlóan — átmeneti jellegűvé tette önállóságukat, és nem kétséges
az, hogy — házatlan társaikkal együtt — a pár évtizeddel később
meginduló agrárkapitalista fejlődéshez a szükséges munkaerőt is ők
biztosították.

Lezárásul idézzük a falu 1767. évi úrbéri táblázatát:

Kereszt és vezetéknevek	Jobbághelynek minősége		Jobbághelynek		Eszteendőbeli szolgálat vagy robot		Kilenc	Adózások								
			belső	külső	mivolta	munkas robot, szőlő-és 4 mándnapos, más munkára 2 mándnapos		vagy ehelyett kézi szolgálat	mindenfélé földi terményből	esztendőbeli árenda	tűzrevaló fa	fonás	kifőzött vaj	kappan	csirke	tojás
			pozsonyi mérőre való szántóföld, hold	rét, székérre való	nap	nap		Fl	öl	funt	itec	No	No	No	No	No
Hajnal Ferenc	$\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$11\frac{1}{2}$	3	26	52		1	$\frac{1}{2}$	3	—	1	1	6		
Cziguth Sebestyén	$\frac{1}{4}$	$6\frac{1}{4}$	$4\frac{1}{2}$	—	13	26		1	$\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	—	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	3		
Novák Ferenc	$\frac{1}{8}$	$5\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	—	$6\frac{1}{2}$	13	a	1	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	—	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	2		
Koosz György	$\frac{1}{8}$	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	13		1	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	—	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	2		
Ifjú Pécek Ferenc	$\frac{1}{8}$	$3\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{2}$	—	$6\frac{1}{2}$	13	r	1	$\frac{1}{8}$	$\frac{3}{4}$	—	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	2		
Berke Ferenc zsellér	—	$1\frac{3}{4}$	1	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Czór István zsellér	—	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	18	u	1	—	—	—	—	—	—		
Boár Ádám zsellér	—	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Glevák János zsellér	—	$1\frac{1}{4}$	—	—	—	18	t	1	—	—	—	—	—	—		
Hári Mihály zsellér	—	1	—	—	—	18	a	1	—	—	—	—	—	—		
Miszel István zsellér	—	$1\frac{3}{4}$	—	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Takács János zsellér	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	18	n	1	—	—	—	—	—	—		
Hári Mátyás zsellér	—	$1\frac{1}{2}$	—	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Sziártó Mátyás zsellér	—	$\frac{3}{4}$	—	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Mikola István zsellér	—	2	—	—	—	18	n	1	—	—	—	—	—	—		
Fliszár Ferenc zsellér	—	$1\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Fliszár Ádám zsellér	—	2	$\frac{1}{2}$	—	—	18	I	1	—	—	—	—	—	—		
Öreg Pécek Ferenc zsellér	—	$3\frac{3}{4}$	—	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		
Kodila János zsellér	—	$2\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	—	—	18		1	—	—	—	—	—	—		

Kereszt és vezetéknevek	Jobbághelynek minősége	Jobbághelynek		Esztenőbéli szolgálat, vagy robot	Kilenc	Adózások						
		belső				mindenféle földi terményből	esztendőbéli árenda					
		külső					tűzrevaló fa	fonás	kifőzött vaj	kappan	csirke	tojás
		mivolta										
pozsonyi mérőre való számtőföld, hold	rét, szektérre való			nap	Fl	öl	funt	ítce	No			
Beák György zsellér	—	2 $\frac{1}{4}$	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Kránicz Mihály zsellér	—	1 $\frac{3}{4}$	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Korcsmáros János zsellér	—	2 $\frac{1}{4}$	—	—	18	a	l	—	—	—	—	—
Pintér János zsellér	—	1	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Kukovicza János zsellér	—	$\frac{3}{4}$	—	—	18	r	l	—	—	—	—	—
Kukovicza Ferenc zsellér	—	1	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Korcsmár Mihály zsellér	—	1 $\frac{1}{2}$	—	—	18	u	l	—	—	—	—	—
Kardos István zsellér	—	2 $\frac{1}{4}$	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Rigó Ferenc zsellér	—	2 $\frac{1}{2}$	—	—	18	t	l	—	—	—	—	—
Kranyecz Ferenc zsellér	—	2 $\frac{1}{4}$	—	—	18	a	l	—	—	—	—	—
Kukovicza Balázs zsellér	—	1	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Mitynek János zsellér	—	2 $\frac{1}{3}$	—	—	18	n	l	—	—	—	—	—
Czigut Márton zsellér	—	$\frac{1}{3}$	—	—	18	l	—	—	—	—	—	—
Más házánál lakó zsellérek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Szabó György	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—
Spolár Balázs	—	—	—	—	12	l	—	—	—	—	—	—
Korcsmár János	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—
Horváth György	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—
Mikola György	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—

Kereszt és vezetéknév	Jobbághelynek minősége				Jobbághelynek		Eszteendőbeli szolgálat, vagy robot	Kilenc- ced	Adózások								
					belső				külső		mivolta	No	nap	Fl	öl	funt	tice
	nozonyi mértőre való	szántóföld,	hold	rét, szekérre való	mennyiség	mindentféle földi terményből	eszteendőbeli árenda	tűzrevaló fa	fonás	kifőzött vaj							
											mennyiség		mennyiség		mennyiség		
Kovács György	—	—	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lutár Jánosné	—	—	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Henderics Mátyásné	—	—	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Horváth Ferenc	—	—	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Berke Mihály	—	—	—	—	—	—	12	n	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Actum Sz. Péter die 2^a Octobris 1767.⁷

Rögzítettünk néhány történetstatisztikai adatot az úrbérrendezés utáni időszakról is a levéltár különféle összeírásaiból. Ezek az összeírások a helység birtok, adózási és demográfiai viszonyaira értékes és elgondolkasztó adatokat tartalmaznak.

Az 1772/73. évi új összeírás adatai szerint Szentpéter helységben a Málík örökösök kezén változatlanul 1 1/8 telek volt, s ugyancsak változatlan volt a házas zsellércsaládok száma is: 27 (domus inquilinae). A helység a régi adókiivetés szerint 15,68 dica után 94 ft 22 2/8 kr. adót és 25 ft 44 2/8 kr. domesticat fizetett. Összesen 119 ft. 66 4/8 kr.-t. Az új összeírás szerint 59,4 dica után az adó (contributio) 91 ft 14 kr, a domestica pedig 31 ft 44 kr. Összesen 122 ft 58 kr.⁸

b) Nép- és vándormozgalmi adatok.
(1774—1848)⁹

Év	Népmozgalom			Vándormozgalom			Növekedés		
	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen	férfi	nő	össze- sen
1774. növekedés	4	5	9	2	3	5	6	8	14
1774. fogyás	5	5	10	—	—	—	5	5	10
1775. növekedés	8	5	13	1	1	2	9	6	15
1775. fogyás	2	2	4	2	2	4	4	4	8
1776. növekedés	—	3	3	1	—	1	1	3	4
1776. fogyás	4	2	6	1	—	1	5	2	7
1777. növekedés	7	3	10	—	—	—	7	3	10
1777. fogyás	4	4	8	—	—	—	4	4	8
1778. növekedés	11	7	18	—	—	—	11	7	18
1778. fogyás	7	3	10	—	—	—	8	3	11
1779. növekedés	9	8	17	—	—	—	9	8	17
1779. fogyás	4	6	10	—	—	—	4	6	10

		Felnőtt	15 éven alul	Összesen
R. kat.	férfi	11	5	16
	nő	14	11	25
Ág. h. ev.	férfi	34	24	58
	nő	35	20	55
Zsidó	férfi	1	2	3
	nő	—	—	—
Kívülről letelepítettek	férfi	14	11	25
	nő	7	7	14
Szolga		7	1	8
Szolgálólány		6	1	7
Összesen:		129	82	211 ¹⁰

A fenti mechanikus és a természetes népmozgalmat sűrítő táblázat azt mutatja, hogy — bár 1767-ben megtörtént az úrbérrendezés, egységesítették a telkeket — a vándormozgalom azonban még mindig nem állt meg a helységben. Sőt, az 1774-i népesség még növekedése kifejezetten a bevándorlás eredménye volt. Azt hisszük egyébként, hogy ez az év volt az, amikor a beköltözés véglegesen lezáródhatott, hiszen az utána következő évben már az elköltözés a nagyobbarányú, 1776-ban pedig a mechanikus népmozgás már nivellálódott.

Nem kétséges, hogy az újonnan beköltözöttek, az úrbéres határlezártóságából követően, már csak a majorsági jellegű területek irtásával tudtak földhöz jutni. Szerencsésebb esetben ezek a földek — amint azt láttuk is — telki földekké is változhattak.

A vándormozgalom fokozatos elhalásával egyidőben, ha nem is egyenletesen, megélenkült a népesség reprodukciója is. Ennek okát valószínűleg abban kereshetjük, hogy a pár évvel korábban bevándorlók második generációja 1777-re már elérte a propagatív kort, tehát nőtt az élveszületések száma, illetőleg az első generáció természetes pusztulása is megindult, ahogy azt a halálozás viszonylag magas aránya mutatja.

Nem érdektelen az 1776-os falusi lélekösszeírás és a járási összeírás ugyancsak 1776-os arányait összevetni. Az ez évi képlet vizsgálatánál csak a népesség reprodukciójára kell figyelemmel lenni, hiszen — mint látjuk — a vándormozgalom végeredménye nulla. Mivel arra nincs lehetőségünk, hogy az 1776-os év adatait más évekhez viszonyíthassuk, csak a megyei általános képhez történő hasonlítás lehetősége marad meg, amely — az úrbérrendezéssel majdnem egyidős — statikus kép elfogadására készlet bennünket.

Az összesítés alapvető adatai a következők:

1. Az össznépesség arányában a férfilakosság részesedése $526^0/00$, a nőké $474^0/00$,

2. A 15 év alatti és feletti lakosság aránya $388.6^0/00$; $611.4^0/00$.

A születés és a halálozás aránya negatív: 1:2. Ugyanekkor a megye adózó lakosságának a természetes szaporodása $+13.1^0/00$. Nagyon nehezen megfogható és megoldható probléma, vajon ennek a nagy depresszióknak mi lehetett az oka? A halálozás számszerű nagysága kizárja bármilyen rendkívüli ok (járvány stb.) lehetőségét, tehát inkább a falu népességének nemek szerinti megoszlásában kell az okot keresni. A számokból kiderül, hogy a születési események a propagatív nők $48.3^0/00$ -t érintették. Ez mindenképpen kevésnek mondható, hiszen a 15 éven felüli lakoságnak majdnem $50^0/00$ -a nő. Amikor azonban ezt az arányt keveseljük, ugyanakkor érthetőnek is mondhatjuk. A cselédnők, illetve a 15 éven felüli, reprodukciós szempontokból még passzív nők száma nyilván rontja az aktív női lakosság részesedési arányát. Csak így érthető, hogy a feltételezett 42 család (5 fő családonként) részesedése a születési eseményekben $71.4^0/00$.

Fentebb láttuk a 15 év alatti és feletti lakosság arányát, illetve azt, hogy a két csoport közti különbség több mint másfélszeres. Ez az összefüggés enged kiutat az 1776-os depresszióból. Kiderül ugyanis az, hogy a különbözet nagyjából a propagatív, de még passzív la-

kosságból állt elő, amelynek aktivizálódása csak idő kérdése volt, és amint látjuk, új szerepük már 1777-re gyökeresen megváltoztatta a természetes népmozgalom képét.

Ugyanakkor ez a nagy többlet volt a garancia arra, hogy az 1767 előtt folyó nagyarányú irtások a 70-es években se csökkenjenek, és az 1767-ben még 1/8 jobbágytelekkel bíró falu 1848-ban már 14 telekkel szabadulhasson fel.

★

Pogányszentpéter lélekösszeírása 1790-ben

Az összes lélekszám: 278

Ebből idősebb: 157

fiatalabb: 121

Összesen: 278

R. kath.	36 férfi
	36 nő
Összesen:	<u>72</u>
Ag. h. ev.	73 férfi
	74 nő
Összesen:	<u>147</u>
Zsidó	2 férfi
	3 nő
Összesen:	<u>5</u>
Külső letelepítettek	11 férfi
	21 nő
Összesen:	<u>32</u>
Szolga	19 férfi
	9 nő
Összesen:	<u>21</u>
Szegény (koldus)	1 férfi

R. kat. anyaegyház: Iharos (Veszprémi egyházmegye)

Ag. h. ev. anyaegyház: Iharosberény.

Növekedés (születés)

Fogyás (halál)

9 fiú

8 férfi

Ebből 4 fiúgyermek

10 leány

8 nő

5 leánygyermek

Összesen: 16

Összesen: 9

Bevándorlás 2 férfi+1 nő, összesen: 3.

A nép- és vándormozgalom összes növekedése: 22.

Házasságkötések száma: 2.¹¹

Pogányszentpéteri telkesgazdák összeírása
1815.

A megye rendeletére 1815. január 26-án összeírták Pogányszentpéter helységben a telkesgazdákat, abból a célból, hogy „a jövő aratásig mennyi számú gabonát kívánnak házuk népének táplálkozásukra” felhasználni. Az összeírás a lakosok telkeit (sessióit) rögzítette, valamint a cselédek és a családok számát. A korabeli — néptáplálkozásra és a családlétszámra is jellemző adatokat tartalmazó összeírás — az alábbi adatokat tartalmazta:

Sorszám	Sessiót bir	N é v	Cseléddel vaygon	Gabonát kíván
N ^o	N ^o		N ^o	köböl
1	2/4	Hajnal József	14	10
2	2/4	Mittnyek István	15	20
3	1/4	Mittnyek Mihály	5	8
4	2/4	Kránitz István	4	3
5	1/4	Rigó József	3	5
6	2/4	Kardos József	4	4
7	1/4	Kósz Ferenc	4	3
8	2/4	Pintér Mihály	10	10
9	1/4	Kortsmár János	3	6
10	1/4	Kortsmár Ferenc	4	4
11	2/4	Beák János	6	10
12	2/4	Kodela Ferenc	3	4
13	2/4	Pétsek Mihály	6	8
14	2/4	Pétsek Ferenc	7	6
15	2/4	Cziguth György	10	20
16	1/4	Novák Mihály	7	6
17	2/4	Novák József	6	10
18	1/4	Kováts János	5	4
19	2/4	Fliszár József	5	4
20	2/4	Fliszár Mihály	9	10
21	2/4	Hari Ferenc	6	6
22	2/4	Takáts János	5	6
23	2/4	Kondor Ferenc	6	8
24	2/4	Berke György	7	6
25	1/4	Kondor József	4	4
26		Kardos János	4	6
27		Kortsmár Istók	6	6
28		Glovák Gyura	4	6
29		Remenár Ferenc	5	10
30		Koósz Istók	3	3
		Összesen:	180	216

c) A község határa 1837-ben

A község határa századokon keresztül mitsem változott. A Ság, Sukoród, Szentpál és Iharosberény között elterülő s az iharosberényi uradalomhoz tartozó helység határfelmérése az urbarium kiadása utáni közvetlen esztendőekben történt: 1770. szeptember 20-án. A határlevél (határozó levél) útmutatása szerint 50 határhalm volt a jel, amelyek időközben „elenyésztek”, aminek következtében meg kellett újítani azokat 1837. július 10-én az érdekelt helységek küldötteinek, akiknek sorában a szentpéterieket: Pétsek József, Mitnyek Istók, Novák Istók, Hajnal József, ifj. Novák Pál, ifj. Kardos József, Mitnyek József, ifj. Kortsmár János, Kondor Mihály, Pintér Mihály, Berke Józsi, Fliszár Márton, Mitnyek Ádám, Pétsek Ferenc, Pétsek János, Míszel Józsi, Takáts János, Takáts György, Kardos János, Kodela Mihály képviselték.

Az új határlevél így hangzott:

„Az 1770. esztendőben szeptember 20-án kiadott határlevél útmutatója szerint menvén, Szentpéteri helység és Magasdi puszta határai közt elkezdtük a határjárást, azt hol az 1770. határozó levél tartalmánál fogva a Bunya vizének természetes folyama volt, mely helyen most már metszett kanálist tapasztaltunk, melynek egyik partján a régi halmot megtaláltuk, és minthogy ezen árok teszi a határmenetelt, annak északi részén Magasdi puszta határát képező régi halmot, mint ezen határozás rendében kezdő *első* halmot megújítottuk, melynek ellenében a kanálisnak déli partján a szentpéteri, az idők viszonyai miatt egészen elenyészvén, a helyett egy újat hanyattunk a felek megegyezésével, mely rendben a *második*.

Innen a Bunya folyót határmenetelnek megtartva, s mellette földmérő lánccal mérve, 680 ölek kimérése után elértünk azon helyhez, hol Magasdi és Ságghi puszták határjaik, a Gardosi, vagyis Vasliki pusztával összeütköznek, hol két régi halmokat találtunk, délről Szentpéteri, nyugatról Ságghi pusztát jelentőket, a Magasdi puszta határát jelentő halom északról elenyészvén, ahelyett újat hanyattunk, szentpéterit is, sággit pedig újra felhányatván megújítottuk, mint ezen határozás rendében a *harmadikat*, *negyediket* és *ötödiket*.

Itt elmaradván északról Magasdi határnál folytattuk a határozást Ság és Szentpéter között elkezdvén azon helyen, hol a Gardosi, vagyis Vasliki folyás a Bunyába belészakad és délnek menvén, azon nevezett Gardosi folyás tekervényes folyása

mellett, mely mindenütt a határvonalat teszi, 628 ölek kimérése után elértünk azon helyre, hol a Nagybüki Gardosi folyásban kenderázatói patak belészakad, ennek nyugati részén sághi földön megtaláltuk a régi sághi halmot, melyet rendben, mint *hatodikát* megújítottunk, a folyásnak keleti részén pedig a szentpéteri egészen elenyészvén, ahelyett újat hányattunk, mely *hetedik*.

Tovább is délnek, a Gardosi folyásnak, hol egyenes, hol tekervényes menetelébe, az erdőben 570 öleket mérvén, ott ahol esős időben, Ságából, mely vízmosáson a Gardosi folyóba ömlenek a vizek, találtunk két látszó régi halmokat, és pedig a folyás nyugati részén a sághit, keleten a szentpéterit, melyeket mind rendben *nyolcadikat* és *kilencediket* megújítottunk.

Mégis déli menetelben azon Gardosi, vagyis Vasliki folyást határvonalnak megtartva, és a Ságából leszakadó vízmosást jobbra hagyván 292 ölekre, azon folyónak nyugati részén a sághi látszó megújítottunk, a keleti részén pedig az elenyészett szentpéteri helyett újat hányattunk, melyek ezen rendben *tizedik* és *tizenegyedik* határhalmok.

Innen ugyan tovább is a folyó árkat határvonalnak megtartván, hanem a déli iránytól most keletnek fordulván, és a völgybe 258 öleket mérvén, megtaláltuk azon völgy szélén a vizárok nyugati részén a sághit, keletről pedig a szentpéterit, melyeket ismét rendben *tizenkettedik* és *tizenharmadikat* újra felhányattunk.

Ettől ismét délnek fordulva, és azon vízmosást, határelválasztó jelnek megtartva, a hegynek felfelé menvén 117 öleknél kimérése után kiértünk a Berényből Zákányba vezető postaútra, hol is, délről sághi, északról szentpéteri, keletről pedig sukoródi régi határhalmokat megtalálván, melyek rendben *tizennegyedik* és *tizenötödik*, és *tizenhatodik* halmok, újra felhányatván, megújítottunk.

Itt elmaradván a sághi határ, már most a határozást folytatuk szentpéteri határ és Sukoródi puszta között, és a fent írt hármas halmoktól észak felé tartván, a zákányi postaút mentében 102 ölek kimérése után, megtaláltuk a régi, keletről sukoródi, nyugatról pedig szentpéteri halmokat, melyeket is, mind ezen rendben *tizenhetediket* és *tizennyolcadikat* megújítottunk.

Tovább is északnak menvén, és egyik halomtól a másikhoz való egyenességet határvonalnak megtartván, 120 ölekre az

országút mellett megtalálván a régi halmokat, keletről szentpéterit, nyugatról sukoródit, mint rendben *tizenkilencediket* és *huszadikat* újítottuk.

Ettől mégis északra az országút mentében 96 ölek kimérése után megint két halmot találtunk, északról szentpéterit, délről sukoródit, egymásnak ellenébe, ezeket is mint *huszonegyedik* és *huszonkettediket* (t. i. megújítottuk).

Mégis ugyanazon irányban az út mellett 141 ölek kimérése után a *huszonharmadik* és *huszonnegyedik*, tovább is azon irányba az országút mellett 120 ölekre a régi *huszonötödiket* és *huszonhatodikot* megtalálván, újra felhányattuk.

Itt elhagyván Sukoródi puszta határát, már most Szentpéteri helység és Keresztúri puszta között folytattuk a határozást, s tovább is az országút mellett, keleti irányba menvén és 120 öleket mérvén, két régi halmot találtunk, mely közül keletről Keresztúri puszta, nyugatról Szentpéteri helység határait jelentik, ezeket is mind rendben *huszonhetediket* és *huszonnyolcadikat* újra felhányatván, megújítottuk.

Mégis azon keleti irányba, és út mellett, 110 ölek kimérése után, elértünk a szentpéteri szőlők gyepújéhez, hol is a régi határlevél tartalma szerint két határhalomnak kellett volna találatni, melyek azonban a Berényből Kanizsára vivő postaútnak újonnan lett rendezése miatt egészen elenyésztek, azért a mostani használathoz képest a feleknek megegyezésekből, itten újat hánnyattak, és pedig egyik a gyepün kívül délről keresztúri, a másik a gyepün belül északról szentpéteri, melyek rendben *huszonkilencedik* és *harmincadik* halmok.

Ezen halmoktól még jobban keletnek fordulván, és a gyepün belül 126 öleket mérvén, miután a régi gyepü kijebb tétetett, amint a hely színe megmutatta, és a régi halmok is elenyésztek, azoknak kevésbé látszó helyekre, délről Keresztúri puszta, északról pedig szentpéteri határokat jelentő két új halmok hánnyattak, amelyek rendben *harmincegyedik* és *harminckettedik* halmok.

Innen ugyanazon irányba a völgybe lemenvén 80 ölekre, a gödör szélén, déli részén megtaláltuk a régi egyes halmot, melyet rendben *harmincharmadikat* újítottuk meg.

Melyről még inkább, a nyári napkeletnek fordulván a gödör mellett, mely az elválasztó határjelt teszi és elhagyván a Keresztúri pusztát, már most a határozást szentpéteri és ihasberényi határok közt folytattuk, s az előbbi, egyes halom-

tól 530 öleket mérvén, a régi halmot fel nem találván, azért a Kisvári és Kerpai hegyek közt levő völgybe, a felek megegyezésével szentpéteri földön egyet újat hányattunk, mely rendben a *harmincegyedik*.

Melytől északnak tartva, tovább is, a gödör közepét határvonalnak vévén 290 ölek után elértünk azon helyre, hol az említett gödörből kifolyó víz a Zimányi folyóba szakad, és ahol nyugatról Szentpéteri, keletről Berényi, északról pedig Szentpáli puszta határai összeütköznek, itt minthogy a régi határlevél szerint lenni kellett halmok, a Zimányi folyó áradása miatt egészen elenyésztek, azoknak helyébe a Zimányi folyónak nyugati részén Szentpéteri, ugyanannak keleti részén pedig Szentpáli puszta határait jelentő két új halmokat hányattunk, melyek rendben *harmincötödik* és *harminchatodik* halmok.

Itt elmaradván iharosberényi határ, már most Szentpéteri helység és Szentpáli puszta határai között folytattuk a határjárást, és a most írott kettőtől halmoktól északi napnyugatnak tartva, és mindenütt határvonalnak, a Zimányi folyónak régi tekervényes ágját vévén, egész azon helyig, hol 660 öleknek kimérése után, a Nádréti folyás a Zimányi folyóval összeszakad, a szentpáli földön megtaláltatott régi halmot megújítottuk, a szentpéteri régi pedig egészen elenyészvén, a helyett a másíknak által ellenébe újat hányattunk, melyek rendben *harminchetedik* és *harmincnyolcadik* halmok.

Melytől még jobban napnyugatnak tartva, és a Zimányi folyót, mely már most rendes árokba vétetett, határvonalnak állapítván 382 ölek kimérése után elértünk azon halomhoz, mely az 1770. esztendei határlevél tanúbizonysága szerint azért hányatott a szentpéteri erdőszélben, mivel a vizek miatt azon helyre, hol a Zimányi folyó a Fakosi folyásba belészakadt, és amely a valóságos választó határjel, oda bemenni nem lehetett, most azonban mivel a berekbe be lehetett menni, megújítván a talált régi halmot, annak által ellenébe a berken keresztül 72 öleket mérvén száraz helyen, ne hogy idő jártával a Zimányi folyó partjának beszakadása miatt elenyésszen, a felek megegyezésével újat hányattunk szentpáli földön, melyek rendben *harminckilencedik* és *negyvenedik* halmok.

Innen északnak fordulván, és mindenütt a berek közepét mostani használathoz képest határvonalnak tartván, neveze-

tes távolság után ismét napnyugatnak fordulván, 982 $\frac{1}{2}$ ölek kimérése után elértünk azon helyre, hol a Fakosi, Magasdi és szentpéteri határok összeütköznek, itt megtalálván a szentpéteri régi halmot, azt megújítottuk, Magasdit a maga jó állapotában hagyván, melyek rendben a *negyvenegyedik* és *negyvenkettedik* határhalmok.

Ezektől most már délnek fordultunk a magasdi és szentpéteri szántóföldek között 91 $\frac{1}{2}$ ölek kimérése után a régi *negyvenharmadikat* újítottuk meg.

Ugyanazon irányba a magasdi és szentpéteri szántóföldek közt, a dombra felmenvén 86 $\frac{1}{2}$ öl távolságra, a régi halom jóformán elenyészvén, helyette közös akarral egy újat hányattunk, rendben a *negyvennegyediket*.

Melytől mégis déli irányt tartva, s a nevezett szántóföldek között 106 öleket mérve, a régi *negyvenötödiket* újítottuk meg.

Ismét azon irányba is szántóföldek között 51 $\frac{1}{2}$ ölek után a régi *negyvenhatodikat*.

Ugyanabba, és földek között 148 ölek után a régi *negyvenhetediket*.

Ahonnán ugyanazon irányba 147 ölek kimérése után elértünk a Szentpéterről Kanizsára vezető postaúthoz, melynek nyugati részén megtaláltuk a régi halmot, melyet, mint ezen határozás rendében *negyvennyolcadikat*, újra felhányatván megújítottuk.

Ettől délnek tartva, és 220 ölek kimérése után a magasdi malomhoz vezető szekérúton keresztül menvén a Bunyai folyóvíz kanálisához értünk, melyeknek északi partján hányattuk a *negyvenkilencediket*, délen pedig a szentpéteri határban, az *ötvenediket*.

Ezektől már most nyugatnak fordulva, s a Bunya vize kanálisát határvonatul véve, ölek után eljutottunk azon helyre, hol régen a Bunya vizének természetes folyama volt, mely helyen most már metszett kanális vagyon, ennek északi partján a magasdi régi, mint ezen határozás rendében első s kezdő már megújítván, ennek ellenébe pedig egy újat hányatván eképpen Szentpéteri helységnek körülhatározását elvégeztük.¹³

KÖZSEGTÖRTÉNETI ADATOK A KAPITALIZMUS
KORÁBÓL

a) Pogányszentpéter úrbérváltsága
(1860)

Birtokos: Inkey Károly.

Megváltás: 1860-ban, perrel.

Végrehajtás: 1860.

12 4/8 telek.

17 zsellér.

Legelő telkenként 12 hold.

Összesen: 187 hold. Urasági: 603 hold.

A XIX. század elején az irtást tovább folytatták a faluban. Mutatja ezt, hogy a hajdani 130 kapás szőlő 1812-re 171-re emelkedett. Ugyanakkor nő a telkek száma is 14-re. 1860-ra ez a telekszám, nyilván a megváltakozási perrel összefüggésben 12 1/2-re csökkent, de még mindig magasabb az 1767-es állapotnál. Ugyanakkor 1860-ra 17-re csökkent a zsellérek száma. A hajdani zsellérek egy része tehát irtását telki földdé tudta átváltoztatni, így egy részük a telkesek közé emelkedett.¹⁴

b) Történetstatisztikai adatok
(1859—1939)

Az egyházi sematizmusok adatai a segesi főesperesség csurgói esperességéhez tartozó Pogányszentpéterről, amely a XIV. században alapított Iharos anyaegyháznak volt a filiája. A sematizmusok Pogányszentpétert mindenkor faluként tüntették fel, s nem praediumként.

Évszám	R. kat.	Ág. h. ev.	Ref.	Izr.	Iskolába járók száma	Anyagyháztól való távolság
1859.	175	—	—	7	9	1 óra
1862.	201	—	—	7	14	—
1907.	262	314	11	5	—	10 km
1909.	264	316	11	5	—	8 km
1916.	302	313	1	3	—	8 km

Pogányszentpéter 1895-ös üzemsztisztikai adatai¹⁵

Gazdaságok száma:	14	Tulajdonbirtok:	762 kh	Almafa:	516
Szántó:	1.126 kh	Haszonélvezeti:	4 „	Körtefa:	489
Kert:	74 „	Haszonbéres:	1489 „	Cseresznyefa:	185
Rét:	281 „	Műtrágyát használó gazdaság	1	Meggyfa:	101
Szőlő:	51 „			Őszibarackfa:	268
Legelő:	49 „			Kajsziabarackfa:	95
Erdő:	612 „			Szilvafa:	1592
Nem termő:	62 „			Diófa:	284
Összesen:	2.255 kh			Gesztenyefa:	30
				Eperfa:	121
				Összesen:	3731

Haszonállatállomány

Lóállomány:

mén: 0—1 éves:	2	kanca: 0—1 éves:	5	herélt 2 éves:	8
		2 éves:	8	3 éves:	1
		3 éves:	4	4 éves:	7
		4 éven felül:	43	4 éven felül:	44

Összes lóállomány:
132 db

Szarvasmarhaállomány:

bika: 0—1 éves:	9	tehén: 0—1 éves:	25	ökör: 0—1 éves:	6
2 éves:	4	2 éves:	17	2 éves:	2
3 éves:	3	3 éves:	15	3 éves:	4
3 éven felül:	4	4 éves:	12	4 éves:	9
		4 éven felül:	144	4 éven felül:	109

Fajtaösszetétel:

Magyar erdélyi:	133
Riska:	49
Pirostarka:	143
Borzderes:	1
Egyéb színes:	4
Bivaly:	33
Összesen:	363

Egyéb:

Kecske:	1
Sertés:	299
Juh:	2025
Méhcsalád:	22

Fogaterő:

Kettős lófogat:	41
Kettős ökörfogat:	1
Négyes ökörfogat:	17
Bivalyfogat:	4
Tehénfogat:	19

A község 1925. évi adatai

A hajdani úrbéres község 1871 óta kisközség. A községet Iharosberény, Bagolasánc, Somogysszentmiklós és Liszó határolja. Határa dombos, erdős vidék. Legmagasabb magaslata 247 m. Területe 2289 kh.

Művelési ágak szerinti megoszlás:

Szántó	1150 kh
Rét	357 „
Szőlő	48 „
Legelő	312 „
Erdő	347 „
Terméketlen	75 „

A községhez Magasd és Újmagasd önálló puszták tartoznak.

A lakosság száma 747 lélek. A község belterületén lakik 613, külterületén pedig 134 lakos.

A községben van 120 ház 178 lakrésszel. Magasd pusztán 2 ház 12 lakrésszel, Újmagasd pusztán pedig 1 ház 2 lakrésszel.

A lakosság vallás szerinti megoszlása:

R. kat.	470
Ág. h. ev.	274
Izraelita	3

A községi elöljáróság létszáma 7, a képviselőtestületé pedig 10. A körorvos, a körállatorvos, a csendőrség, a gyógyszertár székhelye Iharosberény (5,5 km). A legközelebbi kórház helye Nagykanizsa (11 km). A község egyetlen nagybirtokosa gr. Kendeffy Gábor és Lajos volt (1491 kh). A községnek volt 124 kh közös legelője, közös erdőbirtoka és 167 kh területű hegyközsége, és 400 négyszögöl terjedelmű faiskolája.

Állatállomány

Ló	166 db
Szarvasmarha	395 db
Sertés	395 db

A község állandó piaca Nagykanizsa volt. A községben 2 szatócs bolt volt. Működött egy hitelszövetkezet is. 1 kovács, 1 bogárnár és 1 cipész működött a faluban.

Két elemi népiskola volt a faluban. 1 ág. h. ev. és 1 r. kath. Könyvtár, kulturális egyesület, gazdakör nem volt a faluban.¹⁶

Pogányszentpéter község földbirtokviszonyai (1935)¹⁷

Az összes földbirtokok száma:	156
Az 1 k. holdnál kisebb szántóföld nélküli földbirtok száma	12
Az 1 k. holdnál kisebb szántóföld száma:	12
Az 1— 5 k. holdas földbirtokok száma:	72
Az 5— 50 k. holdas „ „ :	58
100— 500 k. holdas „ „ :	1
500—1000 k. holdas „ „ :	—
Az 1000—3000 k. holdas „ „ :	1
Az összes földbirtok területe:	2.288 kh

A földbirtok területe nagyságcsoport szerint:

1— 5 k. hold földbirtokterület	195 kh
5— 50 k. hold „	575 kh
100— 500 k. hold „	175 kh
500—1000 k. hold „	— kh
1000—3000 k. hold	1.330 kh

Összesen: 2.288 kh

Művelési ágak szerint:

Szántó	1.155 kh
Kert	72 kh
Rét	221 kh
Szőlő	48 kh
Legelő	306 kh
Erdő	343 kh
Nádas	—
Földadó alá nem eső terület	143 kh
	<u>2.288 kh</u>

Az összes földbirtokok kataszteri tisztajövedelme: 14.887 aranykorona.

A tagoltság, a haszonbérlet, a védettség és a földbirtokrendezés adatai:

A földbirtok tagok száma	734
1 tagból álló birtokok száma	34
területe	1.400 kh
Az összes földbirtokokból egészen vagy részben haszonbérbe adott terület, ebből	2
5—50 kh (6 kh)	1
1000 kh-nál nagyobb (1.330 kh)	1

A földbirtok összes haszonbérbe adott területe:	1.336 kh
A védett földbirtokok száma	8
területe	38 kh
A földreform eredményei (1920—1934)	
A földhöz juttatottak száma	78
A házhelyhez juttatottak száma	14
A juttatott földterület	150 kh
átlag	1,9 „
A juttatott házhelyterület	5 kh
átlag	0,3 „

★

Pogányszentpéter népmozgalmi és gazdaságstatisztikai adatai
1930—1939¹⁸

Népesség:	706	Művelt terület:	1802 k. hold
Növekedés vagy csökkenés:	— 79	1 holdnál	
Természetes szaporulat vagy fogyás:	+ 6	kisebb szántó- nélkül:	12
kereső:	43	szántóföldes:	11
eltartott:	78	1—5 kh	72
Gazdasági cseléd		5—10 kh	30
kereső:	52	1 holdnál	
eltartott:	16	kisebb szántónélkül:	4 k. hold
Gazdasági munkás		szántóföldes:	8
cseléd	—	1—5 kh	178
munkás:	6	5—10 kh	275
elégtelen keresetű		10—200 kh	767
ipari munkás:	—	Munkavállalásra rászoruló	
		törpe- és kisbirtokos:	40
		Háziiparral foglalkozó család	5

6.

A KÖZSÉG MUNKÁSTANÁCSA A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG
IDEJÉN (1919)

A történeti sorrend megtörésével, logikailag azonban indokoltan — a polgári korszak és a felszabadulás utáni új korszak elé soroltunk be néhány Tanácsköztársaság-kori adatot, miután a Tanácsköztársaságot a felszabadulás utáni szocialista korszak előzményének tartjuk. — Így kötelességünknek tartottuk, hogy megörökítsük azoknak a neveit, akiket az 1919. április 6-i választások

alkalmával a község és a járás munkástanácsainak tagjaivá választottak.

A község megválasztott munkástanácsának és végrehajtó bizottságának névjegyzéke:

Fsz.	A munkástanács tagjainak						Jegyzet
	neve	családi állapota	gyermekének száma	foglalkozása	vagyoni helyzete	hány k. helyi tulajdonosa minta tagja a szocialista pártnak?	
1	Czigóth János	nőtlen	—	földmunkás	vagyontalan	—	1919 III. 25 elnök
2	Szakál Sándor	nős	3	törpebirtokos	300 ⁰ kor. vagyona	2	„ pénztárnok
3	Konter József	nőtlen	—	földmunkás	vagyontalan	—	„ jegyző
4	Mitnyek Ferenc	„	—	törpebirtokos	5000 kor. vagyona	3	„ ellenőr
5	Szlávecz István	nős	4	földmunkás	vagyontalan	—	„ „
6	Kollarics István	özv.	3	„	„	—	„ tag
7	Pintér György	nős	4	„	„	—	„ „
8	Szalai Márton	„	4	„	„	—	„ „
9	Koronecz István	„	4	„	„	—	„ „
10	Horváth József	„	4	„	„	—	„ „
11	Dóbbék József	nőtlen	—	„	„	—	„ „

Az 1919. április 10-én megválasztott járási munkástanácsba a faluból titkos szavazással Czigóth János elnököt választották meg.¹⁹

7.

ADATOK A FELSZABADULT KÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

Somogy megye területe a második világháború utolsó hónapjaiban — 1944. december és 1945. áprilisa között — három részre szakadt. A megye keleti részén 1944. decemberében 6 járás 166 községe szabadult fel.

A megye második részét a kiürített községek képezték, amelyhez 5 járás 65 községe tartozott. Ez a rész volt az a 25 km széles frontszakasz a Balatontól a Dráváig, amelyet a kényszerű háborús cselekmények, a várható német ellentámadás következményeként a katonai és polgári hatóságok kiürítettek.

A harmadik része a megyének a nyilas hatóságok és a németek által megszállt terület volt. E részhez tartozott 3 járás 50 községe, közte Pogányszentpéter község is. E terület végleges hadművelleti kiürítése csak 1945. március utolsó napjaiban következett be. Magát a csurgói járást csak március 30-ra virradó éjjel hagyták el a német csapatok, miután a Nagykanizsán székelő nyilaskeresztes főispán és hadművelleti kormánybiztos azt kiüríttette.

A Vörös Hadsereg felszabadító harcainak következtében Pogányszentpéter község 1945. április 1-én szabadult fel.

Amikor az élet megindult a felszabadított község területén, a község lakói mindenekelőtt a háború ütötte sebek gyógyításán fáradoztak, hozzáláttak a föld műveléséhez, megalakították demokratikus pártjaikat és néphatalmi szerveiket, és a községi Földigénylő Bizottságon keresztül pedig a múlt politikai, gazdasági és kulturális korlátainak a felszámolásához, a nagybirtok felosztásához kezdett hozzá, miközben a szabaddá vált földön kenyeret termelt magának és a hazának, a politikai pártok és néphatalmi szervek keretében pedig gyakorolta demokratikus jogait, s államosította iskoláit.

Az 1948-as népszámlálás adatai szerint a község területe 2288 kh volt.²⁰

	Lakások száma	A lakók száma		
		férfi	nő	összesen
Belterület	117	202	219	421
Külterület	80	168	182	351
Összesen	197	370	402	772

1950-ben a hajdani kisközség önálló tanácsként szerveződve, saját kezébe vette ügyének intézését, később pedig rátért a mezőgazdasági nagyüzem korszerű útjára.

FORRÁSOK:

1. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1894. II. k. 696. o.
2. Holub József: Zala megye története a középkorban. Pécs. 1929.
3. Pór Antal: Az Osl-nemzetség története a XIII. és XIV. században. Turul. 1880. 8. k.
4. Csánki Dezső: Im. II. k. 696. o. és III. k. 176. o.
5. OL. XXXVII. dica kötet 1536. 143. folió és XXXIX. dica kötet 1545. 47. folió.
6. OL. Kincstári Levéltár, Urbaria et Conscriptioes 101/19. Közli: Maksay Ferenc: Urbariumok. XVI—XVII. század. Bp. 1959. 146. o.
7. Kaposvári Állami Levéltár (a továbbiakban: KÁL). Urbéri iratok. 1767. Szentpéter.
8. KÁL. Összeírások (továbbiakban: Ö.) 19. sz.
9. KÁL. Conscriptio descrescentiae et accrescentiae in processu Canisiensi pro anno 1774. Ö. 877—880. sz.
10. KÁL. Conscriptio animarum Pogányszentpéter. 1776. Ö. 884. sz.
11. KÁL. Tabella conscriptionis animarum 1790. Ö. 897. sz.
12. KÁL. Ö. 199. sz.
13. KÁL. Határlevelek. 1837. 12. fasc. 25. sz.
14. KÁL. Vegyes úrbéri törvényszéki iratok. Pogányszentpéter.
15. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. I. k. Bp. 1897. 166—169. o.
16. KÁL. Pogányszentpéter közigazgatási tájékoztató lapja. 1925.
17. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 99. k. Bp. 1936.
18. Nádujfalvy József: Somogy vármegye szociális és gazdasági helyzetképe. H. n. 1939. 173., 185., 199., 211. o.
19. KÁL. Csurgói főszolgabírói iratok. 1547/1919. sz.
20. KÁL. Népszámlálási iratok 1948.

H. KERECSENYI EDIT

POGÁNYSZENTPÉTER ANYAGI MŰVELTSÉGE

Pogányszentpéter egyike a néprajzilag jeles délnyugat somogyi községeknek. Házaiban s a szőlőhegyek pincéiben a régi népélet sok értékes objektuma található meg még ma is. A falut története, gazdálkodása, megélhetése és néphagyományai egyaránt kötik Somogyhoz, illetve Zalához.

Közigazgatásilag évszázadok óta Somogyhoz — azon belül a csurgói járáshoz — tartozik, etnikailag azonban a Miháld—zákányi dombvidék községeivel együtt mutat közös vonásokat: így Liszóval, Surddal, Pátróval, Iharosberényvel.¹ Mégis sok szál köti Zalához, főleg Nagykanizsához. Terményeit ugyanis évszázadok óta Kanizsára hordta piacra, s az értük kapott pénzt is nagyrészt a város üzleteiben vagy vásárain költötte el. Itt szerezte be gazdasági eszközeit, szerszámait, a viselet darabjait, a háztartás kellekeit stb. A városi élet tehát akarva-akaratlanul hatott életformájukra. Szerdán és pénteken, Kanizsa piaci napjain néha 30—40 szentpéteri asszony is elindult — hajnali négy óra körül — fején vékával, kezében kosárral a Kanizsa felé vivő kanyargós, dombos, de jó kövesúton.

Pogányszentpéterről részletesebb néprajzi leírás még nem jelent meg. Néphagyományairól, gyermekjátékairól, szólásairól, népi táncairól nagyobb monográfiákban történt ugyan említés,² de tárgyi kultúrájának feldolgozásával eddig nem foglalkozott még senki. Csúpan a nagykanizsai Thúry György Múzeumban található az 50-es évekből helyszíni adat- és tárgygyűjtések,³ melyek számos értékes, másutt már eltűnt népi hagyományra, gazdálkodási módra, főleg pedig az erdővel való szoros anyagi és szellemi kapcsolatra hívták fel a kutatók figyelmét.

Az intenzív gyűjtőmunka csak 1966-ban kezdődött meg ismét a Somogy megyei Múzeumi Igazgatóság Rippl-Rónai Múzeuma és a nagykanizsai Thúry György Múzeum kutatóinak közreműködésével. E kiadvány megszabott kerete nem teszi lehetővé a kutatások eredményének részletes közzétételét, mégis átfogó képet kell nyújtanunk a község anyagi kultúrájának jelenlegi helyzetéről, illetve vissza-

emlékezések alapján a századforduló körüli időszak Szentpéterének gazdálkodásáról, viseletéről, életmódjáról.

A gyűjtőutak során több mint 400 néprajzi tárgy került a két múzeumba.⁴ A gyűjtemény legrangosabb, legjellegzetesebb darabjait az 1967. évi Múzeumi Hónap alkalmával Pogányszentpéteren és Nagykanizsán, a tél folyamán pedig Kaposvárott kiállításon mutatjuk be a nagyközönségnek.

E kiállítás a kaposvári Állami Levéltár és a Rippl-Rónai Múzeum, valamint a nagykanizsai Thúry György Múzeum kutatóinak együttműködésével készül. A község történetére vonatkozó okleveles források eredeti darabjain és fotomásolatain kívül bemutatja a két múzeum régészeinek az egykori pálos kolostor helyén végzett leletmentő ásatásaiból előkerült tárgyakat is,⁵ melyek a középkori Szentpéter, *Strogench* életére vetnek fényt. Különösen figyelemre méltók a kolostor kőből faragott oszloptöredékei, a sokféle profilú bordatöredék, a cserépedények maradványai, s a vasból kovácsolt kapák, arató sarló, fejsze és szekerce.

A község határáról

A múlt századi határhasználatról néprajzilag értékes feljegyzést találhatunk Pesty Frigyes 1864-ben kelt kézzel írott helységnévtárában,⁶ mely bizonytalan községnév-etimológia után a falu határrészeit sorolja fel. E helységnévtár szerint ez időben Szt. Péter község a csurgói szolgabírói kerülethez tartozik. Pogány előnevét Pogány nevű egykori uraságtól vagy a töröktől vette, kik Kanizsáról elűzve, ott ütöttek táborn. Jelenlegi birtokosa az Inkey család. A lakosok hihetőleg a stájer határszélekről telepedtek ide, minthogy többnyire szláv nevezetűek, mint Glavák, Szmodits. A dűlők nevei:

Kis- és Nagy-Gyóta, vagy *Czigány-Gyóta*, mely nemrég erdő volt. Nevét az egykor itt lakott *Gyótha* nevű cigánycsaládtól vette.

Nagyházi-dűlő: Egykor ott hamuzsírfozó volt, mely hihetőleg a többinél nagyobb lévén, onnan kapta nevét.

Nagycserei-dűlő: Cseres erdejéről nyerte nevezetét.

Magasdi-dűlő: Bükkfáiról nyerte nevét.

Bánya: Most szántóföld, hajdan erdő volt.

Malomiárok: Nevét az átszelő malomároktól kapta, régen berkes, posványos volt.

Sz. Péteri-bánya: Most kaszáló, régen posvány.

Czigánybük-k-dűlő: Nevét a benne lakott, famunkát készítő cigányoktól vette. Erdő.

Kis- és Nagy-bük-k-dűlő: *Kemenczekuti-dűlő*. A kemencealakból kijövő forrásról kapta nevét. Egykor itt a törökök táboroztak.

Temetői klastromdűlő: A kolostor helye most is látható. Ebből épült az iharosberényi ev. templom. Benne vörösbarátok laktak.

Pintéerkuti vagy *Kisgát*: Malomgát volt e helyen.

Felsőmező és *Berkirét*: Szántó föld a falu fölött. A rét posvány volt.

A felsorolásból kitűnik, milyen sok az irtásföld.

A *Nagyházi-dűlővel* kapcsolatban említett egykori hamuzsírfozóhely magyarázatát adja talán annak, miért is tiltotta a földesúr olyan szigorúan a jobbágyság faizását.⁷ Az említett dűlőnevek ma is csaknem mind megtalálhatók a népnyelvben. A folyamatban levő földrajzi névgyűjtés kutatóinak lesz feladata az évszázados múltú dűlőnevek területi rögzítése.

AZ ERDŐ HASZNA

A község határában még a múlt század közepén is hatalmas, öreg bükkösök, gyertyánosok, tölgyesek terültek el. Mint az 5. sz. képünkön bemutatott 1844. évi úrbéres térkép mutatja, legelőjük is a falut körülölelő erdőben volt. A 60-as években kezdődött el ismét a nagyarányú erdőirtás. Az irtásföldeket részben végleg eke alá fogták, részben új erdőket telepítettek rájuk.

A kertekig lenyúló rengeteg folyamatos és nagy hatással volt a falu népének életére, gazdálkodására, szellemi kultúrájának alakulására. Kenyerük javát az biztosította, mert a szegénység pusztán a gyűjtögetés útján szerzett termékek eladásából csaknem mindig be- szedte évi adóját.

Az erdőből élő emberek zöme a törpebirtokos parasztok, a cselédek és a zsellérek közül került ki.

GYŰJTÖGETÉS

„Ősi jogunk vót az erdő — mondja Máté Lajosné. — Az erdőben sokféle van, amiből lehet élni. Erdő nélkül nem is élhattünk volna meg. Először szedtük az *epret* (*Fragaria vesca* L.⁸) Eper után

jött a gomba. Azt sokat szettem, vittem eladni Kanizsára. Csomókba raktuk, úgy árultuk. *Vargányát* (*Boletus edulis* Fr. és *Boletus appendiculatus*), *csepürkét* (*Psalliota campestris* L.), *tusakgombát* (*Polyporus squamosus* Fr.), *csibegombát* (*Marasmius oreades* Fr.), *mogyoróallát* (*Polyporus frondosus* Fr.). Tavasszal *tüskegombát* (*Pluteus cervinus* Fr.), ősszel *gévát* (*Fistulina hepatica* Fr.). Régen volt az úrgomba (*Boletus regius*), de az most nincs. Szoktuk szedni a *szedret* (*Rubus procerus* Muell.) is, vittük Kanizsára. *Bicskét* (csipkebogyót, *Rosa canina* L.) is, azt főztük, úgy adtuk el. Még a ruha-fogasunkat is az erdő adta. Az agancsokat felszettük, hazavittük, a szobában a falra akasztottuk fogasnak. Sokan sétabottra csináltak kampót belőle...⁹ 14 éves koromba kezdtem szedni a szedret, ha vittem Kanizsára egy edénnyel, akkor kaptam érte a bótban ruhát.”

De ezt hallottuk Mitnyek Mihálynétól is. „Az erdőbe mindig vót valami, amit szedni lehetett.” — s már sorolja is a gombák fajtáit, s azt, hogy melyiket miként fogyasztották. Legnagyobb haszon a vargányából volt, mert frissen és szárítva egyaránt a legmagasabb áron vették háznál, piacon és a boltokban. ”Pirkadatkor helyre mentek az erdőben, és nagy kosarakba rakták. Ha többet találtak, mint számoltak, néha kétszer is kellett vele fordulni. Volt, aki az alsószoknyáját vetette le, azt is teleszedte.” Otthon aztán megtisztogatták a sártól, féregtől, s ha jó ára volt, indultak is vele a kanizsai piacra. Ha azonban olcsóbb volt, a *dandárja vót*, hazavitték, vékony szeletekre vágták, s szép időben a napon deszkára vagy *sütnivalószárogatóra* terítve (lapos, szalmából font kerek tál), esetleg vesszőre vagy kendercérnára felfűzve szárogatták. Ha esett, vagy hideg volt, berakták a meleg kemencébe. Ha csörgősre száradt már, ritkaszövéstű kenderzsákokba töltötték, s felakasztották a padláson a gerendára. Magas ára volt a *csepürkének*, *csibegombának*, *nyúl-gombának* (*Cantharellus cibarius* Fr.), a *galambica* (*Russula cyanoxantha* Fr., *Russula heterophylla* Fr., *Russula virescens* Fr., és *Russula lepida* Fr.) már olcsóbb volt, a *keserűgombát* (*Lactarius piperatus* Fr.) pedig sokan meg sem vették, inkább csak otthon fogyasztották, az asztali sparhelten, *platin* sütötték meg.

Gombászni a falu apraja-nagyja eljárt, eprészni, *szedret* és *bicskét* szedni azonban inkább csak az asszonyok és gyermekek.

Nyár elején a *fődieper* (szamáca) és a *málna* (*Robus idaeus* L.) volt kedvelt csemege. E kettőt, ha véletlenül bukkantak rá, s nem volt náluk edény, a még *lében lévő* közeli fa lehántott kérgéből összebökdösött edénykébe, *bédóba* vagy más néven *kászóba* gyűjtötték. Az asszonyok egy része tavasszal nagy zsákvarrótút tűzött konyába, hogy ha kell, legyen mivel összevarrni a fakérget.

Nyáron a vadalma, vadkörte. *fődibozda* (bodza), vadcseresznye szedése jelentett még hasznot. Előbbiekből ecetet, pálinkát főztek, utóbbit nyersen is fogyasztották, főleg a szegénység, mert nem volt szőlője. Vannak családok, melyek napjainkig sem vásárolják a bolti ecetet.

A *tüskeszeder* eladásra való gyűjtése a legnagyobb nyomorúság idején, a 20-as évek végén jött divatba. Kanizsán igen vették, de Pestről is jöttek érte teherautóval, hordókkal, s azokba öntötték össze. Cigotéknál volt a gyűjtőhely. Később már tíz fillért is fizettek kilójáért. Úgy tudják, vashort gyártottak belőle. Maguk is szívesen fogyasztják a tüskeszederet, *szederént* nyersen, újabban lekvárnak, szörpnek felfőzve is.

Szeptember végén újabb élelmet, illetve pénzszerzési lehetőséget jelentett a területünkön őshonos szelídgesztenye és mogyoró szedése. Utóbbiból kevés termelt, nem értékesítették.

Késő ősszel a csipkebogyónak volt a szezonja. Ezt többnyire otthon főzték meg. Finom szitán átpaszírozták, majd ismét felforralták — cukor nélkül —, és nagy kannákba, fazekakba töltve, fejen és kézben vitték a piacra vagy egyenesen *éves* megrendelőljük lakására, a *helre*. A *gelegenye* (*Crataegus monogyna* Jacq.) és a hóharmattól csipett *kökény* (*Prunus spinosa* L.) már kevésbé volt kedvelt csemege, nem sokra becsülték.

A népi gyógykezelésben is nagy szerepet játszanak a gyűjtögetés útján összeszedett növények.

A bodza, a *hársfa* (*Tilia cordata* Mill.) és a *pipitér* (*Anthemis cotula* L.) virágját, valamint az *ürömét* (*Artemisia absinthium* L.) megfázás és köhögés, *kehe* ellen teának főzték. A nyír-, tölgy- és bükkfából emberemlékezet óta levet eresztettek. Tavasszal ácsfűróval megfűrták a fát, a lyukba csapnak bodzafacsövet dugtak és cserép-, kéreg-, újabban pedig alumíniumpohárkába eresztették a nedvét. Kellemesen édes hűsítő italt nyertek belőle, mely hitük szerint a tüdőbajt is gyógyította. Egyesek a fa oldalába fejszével lyukat, *kátyút* vágtak, s oda tartották a poharat; mikor megindult, akkor már csordogált. $\frac{1}{2}$ literes pohár $\frac{1}{4}$ óra alatt telt meg. A munka közben kiürült borosüveget nyírvízzel tele szokták hazavinni.

A századfordulóg nagy fontossága volt a taplógyűjtésnek is, hisz az a tűzkövel és a kovával egyetemben a tűzgyűjtés nélkülözhetetlen eszköze volt. Legjobban a *bükk-* és *cserfataplót* kedvelték. Az érett taplót szeletekre vágták, hamulúgban megfőzték, jól kimosták, megszárogatták, majd fejszével *finoman szálásra* szétverték. A nagyméretű taplógombából széket is készítettek az öregek. Aljába

3 lábat ütöttek. A tapló gyűjtésének eszköze erős kés volt, de használtak levágásához fejszét, szekercét, szőlőmetszőkést, *meccőkést* is. A taplógyűjtés a gyufa elterjedésével fokozatosan veszített jelentőségéből.

Részint gyűjtögető erdei útjaik alkalmával keresték ki és vágták le a szerszámnyélnek, gombolyítólábnak stb. alkalmas darabokat, e célra ugyanis fiatal fára volt szükségük. Öreg Ferencz József mondta, hogy édesapjának olyan favillája is volt, amit az erdőn talált négyfelé ágazó fiatal bükkfából metszett. A villa enyhén megpörkölt vagy kifőzött ágainak keményfából összecsapolt létraszerű favillahajtóval, *vellahajtó*-val adták meg a kívánt formát.¹⁰ A hegyen is voltak *tőről vágott*, több ágra szétágazó lábú székjeik. A sétatobnak valót is az erdőn keresték. Figyelemmel kísérték a bizonyos célra kinézett jó formájú csemete növekedését, s világért sem árulták el senkinek, hogy hol van, nehogy más vigye el. Tavasszal, mikor *lében volt a fa*, egyesek a nagy fák kérgét lefejtették, saját háncsával összevarrták, s a kéregedényt deszkával befenekelve, vagy csak a padlás lesározott padlójára helyezve gabona, dió, fahamu tárolására használták. Zsákot, ládát takarítottak meg vele. A nagykanizsai múzeum gyűjteményében található hatalmas *bédó* 1880 körül készült.¹¹

A korhadt belsejű fatörzsdarabok mállekony rostjait tüzes vasgolyóval vagy más izzó vastárggyal kiégették, azután vésővel, szalukapával kitisztogatták, s ha kisebb volt és keményfa, mozsárként¹² (23. sz. kép), ha nagyobb, tárolóedényként használták.

Tulajdonképpen a gyűjtögető gazdálkodásnál tárgyalhatnánk az erdei alomgyűjtés munkáját, valamint a makk szedését is, de célszerűbb arról az állattartás és a földművelés fejezet alatt szólnunk.

Az erdei madarak tojásait, fiókáit nem szokták háborgatni, legfeljebb virtusból másztak fel értük a gyerekek.

MÉHÉSZKEDÉS

Az erdőt járó pásztorok, zsellérek jelentős jövedelmi forrása volt az erdőben tanyázó méhek kirablása. Már tavasszal, rajzás idején figyelték a *méhész* emberek, hol a méhek odva, tanyája. Azt aztán *éven át* figyelemmel kísérték, s — ha inségben vagy méz szűkében voltak, már a nyáron, egyébként csak augusztus végén vagy szeptemberben — kirabolták. Alkonyatkor vagy hajnalban elzárták az odú nyílásait, majd a röplyukon keresztül kénzalaggal, *ánslaggal*

elfojtották a méhcsaládot, lesöpörték a méheket, s kivágták az odút. Ha az odú magasan volt, ketten mentek, mert egyik a vödröt és a baltát adogatta, másik az odút vágta. A fa megmászásához néha alkalmi létrát, legallyazott ágócsos fát használtak.¹³ Sokan hosszú kampót vágtak, ráakasztották a magas törzsű fák ágára, és azon csimpaszkodtak fel. Szerencsés esetben 20—25 kg mézet is találtak, s ez hosszú időn át fedezte a család édesség-szükségletét, sőt eladásra is bőven jutott belőle.

Az erdei mézszerezés legfőbb mesterei a pásztorok voltak. Főleg azért, mert a jószág itatásakor módjuk volt megfigyelni a méhek járását, s röptüket követve könnyebben megtalálták a rejtett odúkat is. Szárazság idején a vizeletből fogyasztó méhek repülési irányát is megfigyelték. Mézkereső útjaikat azonban titokban tartották, mert az uraság igen bánta az odúk kivágását.

Elvétve előfordult az is, hogy a gazda lecsökkent méhállományát akarta felerősíteni. Ilyenkor nem kénezte le a bogarakat, csupán este dugta be levelessel vagy ronggyal a röplyukat, majd kopogtatással megállapította, mekkora az odú. Azután alul-felül lefűrészelte, s a törzsdarabot a méhekkal együtt hazavitte méhesébe. Ha a fát nem lehetett lefűrészelni, volt eset, hogy kasba dobolták át a méhcsaládot. Gyakran fogtak be szálló rajt is. Ilyenkor „összeverték a kapákat, kaszákat, csattogtattak, füttyültek, port hintettek vagy földet szórtak elejük. Öreg asszonyok meztelen seggüket verték a földhöz. Fecskendővel vizet is szoktak rájuk spriccelni.”¹⁴

A lérből tepsiben olvasztották ki a mézet, majd ruhazacskóba öntve két fa között kipréselték a visszamaradt masszát. Mikor a sonkót megfőzték, zsákba vagy vászonféle zacskóba tették és kézzel nyomták ki belőle a viaszt. Öreg Novákéknak deszkából sonkóprésük is volt. A viaszt patikárius is vette, vagy a mézesbábos. A mézet tésztára vagy sütéshez fogyasztották, míg a sonkó-t eladták a vándor sonkolos tótoknak, esetleg viaszt főztek ki belőle. Utóbbit is értékesítették nagyrészt.

VADÁSZAT

A szentpéteri nép asztalán emberemlékezet óta ismert fogás volt az őz-, a vaddisznó-, a nyúl-, a fogoly-, a fácán- és a gerlepecsenye. Szarvast csak kevesen ejtettek, mert körülményes volt a hazaszállítása, könnyen megtudhatta az erdész. Vadászengevénye persze csak egyiknek-másiknak, puskája azonban minden valamirevaló férfinak volt. De azt nem vitték haza, odvas fában vagy a hegyen rejtették

el, legtöbbször a *máséba*. Többnyire régi katonai puskát használtak. Egyesek maguk eszkábálták különféle régi lőfegyverekből.¹⁵ Hallottunk olyan *rapsicról*, *ráspic-ról* is, aki még a közelmúltban is előltöltő puskával járt, mégis mesterlövésznek számított. Az előltöltős puskák napjainkra eltűntek, puskaportartó szaru azonban még akad néhány. Külön figyelmet érdemel az a puskaaporos kulacs,¹⁶ melyet Pécsek István ajándékozott a kanizsai múzeumnak.

2—3 rapsic szokott együtt lesre menni, főleg a vad párzási idejében. Egyikük sípval, szájába vett nyírfakéreg-darabbal vagy lúd-tollai csalogatta, *hitta* a vadat, a többi lövésre tartott fegyverrel leste az eredményt.

Volt idő, amikor a szentpéteriek hajtóvadászatot is rendeztek — saját hasznukra. (Gyakorlatuk volt elég, évszázadokon át működtek hajtóként a földesúri vadászatoknál.) Ilyenkor álruhát vettek; kifordították kabátjukat, vagy női ruhát öltöttek, hogy az erdész, ha netán rajtuk ütne, ne ismerje meg őket egykönnyen. Volt öreg, aki maga gyártotta vadászszéket is vitt a tiltott lesre.¹⁷

Akinek nem volt puskája, bokorra vagy ruganyos fiatal fára szerelt dróthurokkal fogta az őzet, a nyulat. De vadászták hurokkal a foglyokat és fácánokat is. Télidőben gyakorta tettek ki kukorica-csőre szerelt, lószőrccsatos *tört*. A madarakat is fogták pálinkáskenyérrel vagy pálinkával átitatott kukoricával, gabonával. Ettől megrészegedtek, s rászédültek a hóra. A fiúgyerek már 6—7 éves korától *csuzlival* járt, s ahogy teltek az évek, úgy tanulta meg és alkalmazta a népi vadfogás egyre fejlettebb módszereit. Az első *tört* bátyja vagy nagyapja készítette neki, s a gyümölcsösben állították fel. Így vált lassan a vadászat szokásává, gyakran szenvedélyévé.

Itt kell megemlítenünk, hogy a szenvedélyes, puskás rapsic lenézi a hurokkal, törrel manipulálót. A vasból való tányércsapdákat s a fából gyártott billentős- és zárkás csapdákat a róka, a görény, a menyét — otthon a patkány és az egér — elejtésére használják. Ezeknek sokféle és ötletes változata található ma is a kamrákban és a padlásokon.

A tiltott vadászatért gyakran törvény előtt feleltek, s hónapokat ültek miatta. De ezt szégyennek soha nem tartották, csupán balszerencsének. Sajnos, előfordult az is, hogy halálessel végződött egyik-másik vadászat. Számtalan ezzel kapcsolatos izgalmas, igaz és költött történet kering a nép között.

A felszabadulásig itt élt Somogy megye egyik legjobban megszervezett, legösszetartóbb rapsic-társasága. Baráti körben vagy a pincében bor mellett büszkén dalolgatták:

*„Élet, élet ez ám a gyöngyélet,
Rabsic legén meglövi az őzet.
Ráspic legény meglövi az őzet,
Lálod babám, kedves kisangyalom
Ez ám a gyöngyélet.”*

AZ ERDEI JOG

A szentpéteri úrbéri közbirtokossági erdő 1848, a jobbágyság felszabadítása óta létezik, és 159 kat. hold terjedelmű. Zömmel bükkös, gyertyános és tölgyes, de akad benne fenyő és akácfa is.

A terület 120 jogarányra tagolódott, mely 80 tulajdonos között oszlott meg. Egy jogarány alapján a gazda egy tehenet és egy disznót hajthatott az erdőre, valamint részesülhetett az évenként kivágásra kerülő 100 m³ fából. E hivatalosan engedélyezett fakitermeléstől azonban gyakran eltértek.

Korábban az egész erdő földesúri birtok volt, melyet a jobbágyszabadság után — visszaemlékezésük szerint — úrbéri ledolgozással váltottak meg. A legeltetési jog a birtok nagyságától függött. Módos gazdának 10 joga is lehetett. Ebből szabadon eladhatott, vagy vásárolhatott hozzá. Eladási ára 100—120 pengő volt. Örökölni is lehetett, a telek elaprózódásakor azonban kevesebb lett az is.

A legeltetési társulat 1934-ben alakult. Ekkor választották le az erdőből az 55 kh terjedelmű üzemterves erdőrészt is. Azóta ez a szervezet volt jogosult az erdei jog, a fakitermelés és a legeltetés felügyeletére. Tagjai mind a jogarányosok közül kerültek ki, de a választmányosok közé a féljoggal rendelkezők is bekerülhettek. A könyvkassza-kimutatás a jog elaprózódását ill. eladását jegyzőkönyvben rögzítette az erdészeknél. Az erdőjoggal azonban nem volt senkinek sem különösebb joga egy bizonyos erdőrészhez, mert az egész közös tulajdonban volt.

„Hajnalban már a lámpavilágnál ettünk 10—12 állatot, abban volt négy ló, a többi meg marhák, tehenek, borjúk, aztán még sötétben mentünk Hidegkutba nagy erdőt, bükkfát irtottunk. Ott Hidegkuton 12-ben kezdték azt a tábla erdőt vágni, és még ki is köllött a léniára hordani. 2 pár lóval, 2 pár fogattal hordtuk. Egyik párral az uram, a másikkal én. Vót ollan idő, hogy egy nap döntöttünk ki egy fát, vót az méter vastag is, meg még annál vastagabb is. Majdnem két méter hosszú fűrészünk vót, és volt, hogy megértük a törzsrészt éppen csak huzogatni.

Én minden nap fűrészeltém, mint az emberek. Egyik felét az uram húzta, a másikat meg én. Mindig néztük, hogy merre van

világosabb hele, hogy fenn ne akadjon. Először irtókapával kivágták tűjénél a földet, utána a gyökereket evagdosták fejszével. Amerre gondolták, hogy akarják dönteni, azt hagyták utoljára. Amíg csak egy gyökér tartotta, addig mindig állt. A szivgyökeret is el köllött vágni fejszével. Ha ledőlt a fa, ki köllött nyesteni, lenyestük a fát. Az apró gallyakat fejszével nyestük le. A kisebb ágakhoz kisebb fejsze köllött, nagyobbakhoz nagyobb. Az asszonyoknak kisebb fejszójuk volt. A vastagabb ágakat méteres darabokra köllött fűrészelni, az volt a durungfa. Meg lett a baltás, az csak 5—15 cm vastag volt. A durung kb. 20 cm vastag körüli volt. A hasáiban szintén vót első osztályú és második osztályú, azt külön köllött rakni. Sokat szenvedtünk vele. Mikor a Pál Rozit hozták, én akkor is egész éjjel hasogattam itthon a hasábot. Szép holdvilágos éjjel volt, tavasszal. Nyáron nem értünk rá a fával dolgozni, hát télen sötétben is hasogattuk holdvilágnál. A hasábot, ha köllött, ékkel meg sulokkal is hasogattuk, főleg a göröngyös, második osztályut. Annak még vasék, nagy faék is köllött sokszor” — mondta Novák Mihályné 58 éves.

A kitermelt ölfát kocsin vitték haza udvarukra vagy a fősökertbe, ahol fajtánként összerakták. A rőzsét sáskötéllal puslizták, csomóba kötötték, melléje rakták a baltázott ágfát és a fejszevágott fát. Külön raktár az ölfát és a hasábot, külön a gyökértuskót (9. sz. kép). Külön választották a gereblyének, kapanyélnek, szerszámnyélnek alkalmas darabokat. A famegmunkálásnak számos eszközét ismerték a faluban.¹⁸

AZ ERDEI ÁLLATTARTÁS

A szentpéteri gazda állatállományából a századforduló előtt csak a sertést és a csikót hajtotta ki az erdőre. Az előbbi tavasztól november elejéig egyhuzamban kint volt. Éjjelre a pásztor karámot emelt. Ez csupán fedetlen kerítés volt, esetleg egyik sarkában ferdetetős, oldalt nyitott állással, mely csupán az eső ellen védte a jószágot. A község és az uradalom sertéseit közös területen makkoltatták, s ez a félig betyár kanászok részére sok *variálásra* adott lehetőséget. Kosztjuk általában bőséges sertéspörkölt és bor volt, a leölt jószágot az uraságéból pótolták. Kiss József magasdpusztai számadókanász így emlékezik erről az időről: „Báder Béla volt itt a bérlő, azt szolgáltam én. Volt itten olyan 268 anyagöbe, süldő meg négy csapatban 2000. Először mangalica volt 500—500, aztán meg kese, jorksir. Éjjel, húsével vittük azt is makkoltatni meg a taróra, a szemet szedték, amit elhagyott a gép... Jobban ezek a fehérszőrű mangalicák vol-

tak, de apám idejében volt 100—200 ronda, ordas-sörtéles mangalica is, az volt az a horvát fajta. Az nem volt olyan puha disznó, mint a fehér mangalica, jobban is bírta a járást... A nagyapám idejében még egész Baranyáig mind erdő volt itt, mindenütt folyt a makkoltatás. Szentpéter területe igen nagy bükkös volt.”

A pásztorok viselete a *cifraszúr* volt, melyet a csurgói vagy a kanizsai szűrszabóknál csináltattak. A Thúry György Múzeum befenekelt ujjú, nagygalléros, hímzett cifraszúre (20—21. kép) az 1860-as években készülhetett.¹⁹ Köznapra persze egyszerűbb szúrt hordtak. Ez piros posztóval volt díszítve, s hozzá fehér vagy kékre festett *vásongatyát* és fehér *bokrosujjú* inget, valamint *gurcsigombos kis szövetlajbit* vettek. Viseletük általában megegyezett a paraszt férfiakéval, ám annál rangosabb, cifrább volt. A pásztornak volt pl. 12 széles gyolcs gatyája, a *pógárnak* nem. A kanász mesterségének jelvénye egyébként a kanászostor, a kürt és a nyeles balta volt. Borotvapengéből készített faragókését a malacok herélésére is felhasználta. Hajuk szabadon, vállukig ért, néha fülük mellett bogra kötötték. Mindig fényesre zsírozták.

Híresek voltak a szentpéteri kanászok faragványaikról is, főleg Kis József és Tóth Mihály. Diszes spanyolozott és vésett gyufatartóikból, tükröseikből, borotvatartóikból azonban hírmondó is alig maradt. Az újabb készítésű domború faragások és láncok művészileg gyengébb kivitelűek.²⁰

A külterjes mangalicahizlalás az I. világháború táján szűnt meg. Makkérés idején azonban azóta is kihajtja a kanász makkoltatni a sertéseket, mert vallják, hogy a makkon hizott sertés húsa, zsírja ropogósabb, keményebb, mint a kukoricán nevelté. Amellett olcsóbb is. Háborús és inséges években ősszel a falu apraja-nagyja zsákokkal ment az erdőre. Ilyenkor létkérdés volt, sikerül-e elegendő makkot gyűjteniök a jószág felhízolására. Szorgalmas, ügyes gazda zsákokba, kosarakba, eladásra is gyűjtött makkot. Cserfamakkért, bükkfamakkért volt, aki százakat kapott.

Jelentős volt Pogányszentpéteren minden időben a szarvasmarhatartás is, főleg a tejhaszon kedvéért. Számos hagyomány, szokás fűződik hozzá, az erdei állattartással azonban már kevés a kapcsolata. Mégis meg kell említenem, hogy a lakosság egyik legjelentősebb jövedelmi forrása napjainkban a szerződéses marhatartás. Egyik-másik istállóban 5—6 különböző korú növendék, bika s tehén található. Ezeket nagy gonddal nevelik, jártatják, szükség esetén szarvukat is idomítják.²¹ (24. kép.)

Az istállózó állattartásnál — mivel kevés gabonájuk termett, s a szalma kellett a zsúpoláshoz — mindig nagy gondot okozott az

alom biztosítása. Ezt csaknem mindenki *levelessel* pótolta. Ősszel az erdőben és a gyümölcsösben egyaránt összegereblyézték a lombot, és kocsival vagy házilag szótt *abrosszal*, *köcölével* hazavitték a hátukon.

A majorsággal emberemlékezet óta *szerencsétlen* a nép, mert a róka mindig nagy pusztítást végez benne. Az igénytelen magyar fajtákat tartják.

Újabbán sok jövedelmet biztosít a szerződéses házinyúltartás. Az anyaállatokat a BARNEVÁL-tól kapják, jól szaporodnak, s ha gondosan etetik, 3—4 hónap alatt eléri a 3 kg-os súlyt. Kilóját 19,50 Ft-ért vásárolják. A 30—40 nyúl tartására szolgáló többemeletes ketreceket házilag készítik, és az udvaron tartják.

SZÉNÉGETÉS

Kb. 1944-ig fontos kereseti forrásuk volt a szénégetés. Egyes gazdák saját fájukat égették, míg a hivatásos szénégetők: Öreg Mayer József, Kósz és a ma is élő Czigót József²² — az aratási, cséplési időt kivéve — az uradalom részére égettek. Utóbbi rangos, nagy házat épített kerestetéből.

Szenet — a nagyon hideg hónapokat kivéve — egész éven át égettek. Ha megfelelő volt az idő, már február végén elkezdték a munkát és karácsonyig dolgoztak. Az égetés helyét úgy választották meg, hogy a hidegebb, esősebb időben lehetőleg a falu közelében legyenek, hogy a besegítő családtagok és az uradalmi szekerek könnyebben elérjék a *placc*-ot. Arra is gondolniuk kellett, hogy vizük bőven legyen a közelben, mert *húzásnál* sok vízre volt szükségük.

A munkát azzal kezdték, hogy *elfogták a vizet*, gátat építettek. Azután *kipucolták a placcot*. Nagy területet megtisztítottak minden felesleges tuskótól, bokortól, s odahordták a fát. Tölgyfa, bükkfa adta a legjobb szenet, nyírfából kalória-szegény, rossz szén készült, de ez volt a legolcsóbb. A maguknak égető gazdák szívesen égették, bár tudták, hogy aki ilyen szenet vett tőlük, azt másodsor jobban elkerülni. Mondták is, hogy nyírfaszenet csak egyszer lehet eladni.

Az uradalom mindenféle bütykös fát összeszedetett, tuskós, másra nem használható darabokat. Nagy halomba — kissé meszszebb — leveles ágakat, földet, homokot és az előző égetéstől visszamaradt szénport hordtak. Azután hozzáláttak a *boksa* megrakásához. Aki keveset égetett, az kerek boksát rakott, aki többet, az *kazlat*, *hosszú boksát*. Az uradalom részére — ha az égetendő fa 100 úrméteren felül volt — hosszú boksában égettek.

Az alsó sor megrakására nagyon vigyáztak. *Egyenesre* rakták a fát, függőlegesen, szorosan egymás mellé állították, gondosan ügyelve

arra, hogy *ne düllön*. Ezt a munkát mindig a gyakorlottabb szénégető végezte. A következő sort már *fekve* rakták, vízszintesen. Rutinos szénégető tudta, hogy milyen szélesre kell raknia az alsó sort, hogy formás legyen a boksa, s 8—10 sornál ne legyen magasabb. A jól megrakott boksa olyan volt, mint egy szép háztető. Kivéve egyik végén a tetőt, 8—10 centiméter vastagon az egészet betakarták levelessel, fölötte pedig vastagabban homokkal, földdel. Lapáttal hányták rá a homokot, a lapjával meg jól ráveregették. Ha ezt hanyagul, lelkiismeretlenül végezték, levegő ment a boksába s kigyulladt. A boksát minden délután kannából megöntözték, főleg nagy melegben, hogy le ne folyjon róla a por. Télen, ha nem volt *leveles*, az uradalom másra nem használható ázott szénát, szalmát küldött ki erre a célra. — A födetlenül maradt tetőn hagyott lyukban aprófával tüzet gyújtottak. Erre fellángolt, begyulladt a boksa. Nem sokáig lángolt, hamar betakarták. Ezután 4—5 napig nagyon kellett őrizni a *kúpot*. Mindig ketten égettek. Egyikük állandóan figyelte, őrizte a boksát, a másik pihent. Nappal a közelében fát fűrészelt, 50—60 centis darabokat vágott, halomba rakta, hogy kéznél legyen, ha *tömni* kell. Éjszaka legtöbbször a kunyhó bejáratánál figyelt, onnét vigyázta. Azt nézte, hogy *sziporkázik-e*, vagy *nem megy-e két füstye*. Mert ez azt jelentette, hogy *kilukatt*. Akkor, ha nem volt ügyes az égető, fellángolt a boksa, leégett a kúp. Ezt, hacsak lehetett, nem várta be, hanem azonnal költötte pihenő társát, és *tömtek*.

Egyikük hordta, szórta a levelest a kúpra, másikuk létrán felment rá, s *berakta* fával, levelessel, földdel és szénporral a lyukat. 18—20 napig égett a boksa, egyre kevesebb lett a füstje. Mikor kiégett, már nem füstölt, *csak lebbögött*, remegett fölötte a levegő. Megkezdődhetett a *húzás*. Ekkor került sor a besegítőkre. Kijöttek az asszonyok, nagyobb gyerekek is vizet hordani, locsolni. Öten-hatan is voltak néha, egymást váltogatták. A férfiak 8—12 ágú vilájukkal a kúp egy-egy kisebb részéről leszedték a port, levelest, — az akkorra már átégett, potyogott, hullt róla — és kirakták a szenet az előkészített térre.

Ha az égetés jól sikerült, akkor szép *gömbös* volt a szén, hosszú, nagy darabokban maradt. De volt *apraja* is, meg *pora* is. Gereblyével *kigráblolták*, külön rakták, minőség szerint osztályozták. Az *apraját* is értékesítették, az jó volt a kohókba. A porát félrehúzták, felhasználták a következő égetésnél takaráshoz. A besegítők szorgalmasan locsolták a kész szenet, de öntözték a még takart boksarészt is, mert ilyenkor, mihelyt levegő érte, nagyon hamar kigyulladt.

A placcon a szén *gőzölgött*, *kifűtta a vizet*. Azon voltak, hogy estig végezzenek a húzással, ki is hűljön a szén, és össze is lehessen

rakni *kazalba*. Télen, esőben ponyvát terítettek a kazalra, hogy a kész szenet ne érje már nedvesség. Ha az erdészeté volt a szén, valaki sietett jelenteni, hogy készen van, vihetik, mert a szénnek sem használt, ha sokáig állt, de a hely is kellett a következő égetéshez.

Jöttek a kocsik hamar. Az erdészet teherautón szállította Csurgóra, onnan vagonban Pécsre, Budapestre. Aki saját szenét égette, az is igyekezett értékesíteni. A kocsira annyi szenet raktak, amennyi a két oldal között elfért, a többi zsákokba rakták, s feltették a tetejére. Így nem potyogott, nem hullt, nem is tört. Ahogy végigmentek a falukon, s kiabálták, hogy *szenyet vegyenek*, szaladtak a molnárok, kovácsok, s szedték le a kocsiról. Ha jó volt a szén, meg is kérdezték, hogy mikor hoznak újra.

A szénégető élete nem volt könnyű! „Nem vót annak se innepe, se vasárnapja”. Jól keresett — egy-egy égetésből 2000 pengőt is kapott (1943—44-ben) —, de ezért meg kellett dolgoznia, és családját szinte csak akkor látta, amikor az ebédjét vitték, vagy segíteni mentek. Kint lakott az erdőn, a *gunyhóban*.

A *gunyhót* fából építették, olyan helyre, hogy se túl közel, se túl messze ne legyen a placctól, és ajtajából jól lehessen látni a kúpot. Fából készítették szép formásra. Az alját gyeptéglával rakták körül gondosan és az egészet betapasztották földdel. Jó sok leveles ágat és földet raktak rá. Végül vastagon beszórták szénporral, hogy *ne vegye be a vizet*, hisz egyikük éjjel-nappal, esőben, hóban is ott tartózkodott. Fekete volt a kunyhó, de fekete volt ott minden a füsttől, a szálló szénportól. Mondják, hogy a falu egyik utcáját — *ahol a postaút ment* — mindig megülte a füst, a széngáz. Aratott is abban az időben a faluban a tuberkulózis, annak ellenére, hogy lakói szinte az erdőben laktak.

A kunyhóban fából és sok szénából fekhelyet készítettek, olyan széleset, hogy azon két ember kényelmesen elférjen. De aludtak rajta néha hárman is, mert *húzáskor* a családtagok közül is lepihent egyik-másik. Volt a kunyhóban egy kis vaskályha, amellé húzódott a pihenő, melegítette az ételt, sütötte a krumplit. A *fekhel* fölött volt az élelem. Szalonnájuk, kenyérük, krumplijuk mindig bőven volt, mert főtt ételt naponta csak egyszer hoztak ki számukra a faluból. A kunyhó bejáratát csak télen védték vastag pokróccal, de azt is félrehúzták éjszaka, hogy a figyelő nézhesse a kúpot. *Pipiccsel* világitottak.

A szénégetés sajátos életformát követelő, kipusztulóban levő paraszti foglalkozás, mely sok szegény embernek biztosított fáradságos,

de jó megélhetést. Erdemes lenne behatóbban foglalkozni kutatásával.

AZ IRTÁSFÖLDEK MŰVELÉSE

A múlt századi nagy irtások többszáz hold erdőt változtattak szántóvá. Az a néhány év azonban, míg a letarolt erdőből szántó vagy újtelepítésű csemeteerdő vált, keserves munkában telt el. Az irtásos földművelés emléke ma is élénken él a szentpéteri ember emlékezetében. A nagy szálás erdők kivágása után az uradalom a gyökerekkel teli, *csekmetes* tarlót 3—5 évre a parasztoznak és *zsellé*-reknek adta ki bérbé.

Az új gazda első dolga volt irtókapákkal, csákányokkal kitermelni a gyökereket, majd a talajt elegyengetni, többször felszántani, boronálni. Ezután gabonát vagy kukoricát ültettek bele, ami rendkívül gazdag termést hozott. A kukorica 3 méteresre is megnőtt, s néha négy-öt cső is volt egy száron. A második évben már kisebb rész jutott a bérlőnek, a harmadik, negyedik éven pedig csak a termés harmad-, negyedrésze. Mikorra a föld jól megművelté vált, s a marha- és disznócsordákat is ráhajtották trágyázni, az uradalom vagy az erdészet átvette csemeteültetésre. *Részből* adta ki a föld nélküli vagy törpebirtokos jelentkezőknek, akik a kapott tölgy- és bükkmakkot sorba vetették egymástól másfél méterre. Köztesként 70—80 cm széles sávban gabonát vagy kukoricát szottak belevetni. Az ilyen irtásföldbe vetett gabonát még a századforduló után is sarlóval aratták, nehogy megsértse a kasza a fiatal csemetének törzsét. Sarlóval csaknem mindig az asszonyok arattak²³ az irtásföldön is, a mezőn is.

„Mikor kislány voltam, 12 éves, akkor láttam utolján, hogy arattak a Vendel bátyámnak sarlóval, itt a Hidegkúton. Voltunk valami nyolcan, olyan szép gabona volt, hogy nőtt 2 méteres is. Olyan nagy, hosszú feje volt. Aki mennyit akart, annyit vehetett az irtásba. Az uraság tölgyfamakkot vetett az irtásba, 1,50 méterre egymástól... Megérte, mert leadott annyit, mint egy másik hold föld... Aki szegény volt, annak másképp nem volt földje, csak úgy, ha elvádolta az uraságtól. Nekünk sem volt semmi más földünk” — mondta Dobék Istvánné.

Fokozott veszélyt jelentett az irtásföldeken a vadkár. A termést éjszakákon át őrizték a parasztok, nagy tüzeket raktak, madárijesztőket, kereplőket állítottak a nagyvad elriasztására. Sokan drót- vagy madzaghuzallal vették körül földjüket, melyre könnyen zörgő bádog-

lemezeket stb-t kötöztek. Ha mégis elpusztította volna a vaddisznó vagy a szarvas a termést, az uradalom kártérítést fizetett érte.

HATÁRHASZNÁLAT—FÖLDMŰVELÉS

A községeknek a múlt század közepéig csak kevés szántója volt,²⁴ melynek egyik felét évről évre *parragon* hagyták. Nem szerették a mezei munkát. A csaknem föld nélküli paraszt is lenézte a cselédet és zsellért, aki köteles ura parancsára a mezőn dolgozni, akár akar, akár nem. Pedig emezek általában nagyobb ínségben éltek, mert a cseléd — ha jég verte el a határt, ha aszály volt —, megkapta konvencióját. Legnehezebb a 6—10 holdas paraszt élete volt, mert cselédet tartani nem tudott, tehát nagyon sokat kellett dolgoznia az aránylag kevés jövedelemért. Nagyon szemléletesen beszél erről az 58 éves Novák Mihályné: „Legtöbbször éjjel mentünk aratni is, éjjel hordtuk a gabonát, hogy ki ne peregjen a szem. Igen szerettem éjjel menni, mert mire mások fölkeltek, mi már előre voltunk a munkával. Nagy bolondok voltunk. Nem lehet összehasonlítani, ahogy mi dógoztunk, meg ahogy most dógoznak. Én még arattam saróval is odahaza. Alig kimarattam az iskolából, édesanyám már taníttatott, hogyan kell.”

Mesélik, hogy a legények nősülésükig nem is végeztek mezei munkát, csupán legeltettek, *őriztek*. Legeltetésre az erdő mellett éppen *parragon* maradt határrész szolgált. Erre hajtották a jószágot a csordások, gulyások s az uradalmi juhászok is, így az évről évre kapott természetes trágyát. Jószág volt bőven, annyi, hogy némelyik gazda 3—4 tehénnel is szántott. Egyik évben a *Magasdűlő*, másikon a *Berekallai* volt paragon. Arra is emlékeznek, hogy nyáron, a legnagyobb dologidőben a felnőtt legények *összementek lityázni* (játék), mert volt rá idejük.

Az 1860-as években megindult vasúti forgalom hamarosan érezte hatását a Kanizsa-környéki falvakban. Az uradalmak jelentősen megnövelték vetésterületüket, s kihasználva a kedvező értékesítési lehetőségeket, megindult a nagyobb arányú piacra termelés. Mindez egybeesett a kiegyezés utáni gazdasági konjunktúrával, melynek következtében országszerte nagy lendületet vett a mezőgazdasági termelés.

A falu lakossága ez idő tájt rohamosan gyarapodott, ezért egyre aprózódott a földterület. Lassan minden talpalatnyi helyre szükség lett. Kb. 1890-ben váltotta fel az ugarozást a vetésforgós rendszer.

Lett egy gabonás mező, egy kukoricás és egy parlagos. Utóbbiba később lóherét, lucernát vetettek. A gabona alá háromszor szántottak: *Taróbuktatás, keverőszántás, vetőalá szántás* is volt. Előtte — késő ősszel — jól megtrágyázták a talajt.

A trágya három fajtája ismeretes még ma is:

a) erdei alomba disznótrágya (a levelest az asszonyok gyűjtötték);

b) gyümölcsös-leveles marha- vagy lóürülékkel;

c) istállótrágya szalmával keverve.

A földbe beszántották a kukoricacsutkát, s aratáskor magas tarót hagytak. Ezeket is alászántották természetes trágyának. Őszszel meg tavasszal a kaszálókat és gyümölcsösöket fahamuval szóratták be.

Az első fagerendelyes vasekéket, a Vidacs-ekéket a 70-es évek végén vették, boronájuk, *bránná*-juk még a közelmúltban is fakerekes volt hosszú vasfogakkal.²⁵ Nehezekül egy taligakereket tettek rá. A gabonát a legutóbbi időig vetőabroszból vetették,²⁶ melyet csak erre a célra használtak.

Körülbelül a századfordulóig arattak a mezőn sarlóval. Legtovább azoknál a családoknál, ahol a férfiak 6 hónapos munkán vagy másutt voltak elfoglalva, s az aratás az asszonyokra maradt. A sarló formája azóta sem változott sokat, de most csak *markot szedni* használják.

A sarlós aratás ma is él emlékezetükben, élményszerűen tudnak róla mesélni:

„Még 1914 előtt arattam saróval. Összefogtunk egy marok gabonát, aztán mikor tele lett egy marokkal, ledobtuk. Elsőbe a marokba szedtük, aztán az ujjaink közét is teliszedtük mind, hogy szaporábban menjen. Egy magyar holdat learatni kellett volna 20 asszony is egy nap, igen késő munka volt ez. Az uram odajárt a képesökhöz, az ott kaszával aratott, hát aztán nekünk nem volt, ki kaszáljon... Akkor, mikor saróval arattak, marokszedő nem kellett. A szegény asszony maga aratott, aztán mikor esteledett, szegény összekötötte, összehordta, aztán hazament a kis marhájához. Ha többen arattak, három-négy *sarós* után kellett egy kötélcsináló, aki egyúttal kötözött is. Ha csak lehetett, férfi volt.”

Azokban az években, amikor irtásföldet nem lehetett vállalni, a szentpéteri szegénység summásmunkával kereste meg a mindennapi kenyeret. A környező uradalmakba jártak, s hol jobb, hol rosszabb soruk volt.

A SZŐLŐMŰVELÉS

A falu határában már a középkorban is folyt szőlőművelés. Ez a török hódoltság után újabb lendületet vett, s mint a XVIII. századi adóösszeírások bizinyítják, aránylag nagy kiterjedésű szőlőhegyeiken eredménnyel gazdálkodtak. A szőlők a Nagykanizsa—kaposvári úttól keletre, az ÉD-i irányban húzódó dombokon találhatók. A szőlőterülethez mindenütt kisebb-nagyobb gyümölcsös is tartozik. A múlt század végi filoxera-járvány óta a termelés hanyatlott, zömmel borszőlőt és direkttermőket termelnek. A szőlőhegyek: az *Öreghegy*, a *Cörkapui dűlő* és a *Kisdomb* XVIII. századi telepítésű, az *Újhegy* múlt századi.

A hegyi pincék a századfordulóig tömés-, borona- vagy sövényfalúak — mint a 10. képen — voltak: többnyire 2 helyiséggel. Nagyobb prэшázsal és kisebb borpincével, *belső pincével*. A boronapincék között egyaránt található kapcsos végű és zsilipelt is. Tetőszékük általában kakaspántos, sáttortetős, zsúppal fedett. Csak a *belső pince* és — ahol van — a szoba lepadlásolt, padlásán a szénát szokták tárolni. A régi pincék prэшázának sarkában volt a *tüzelő*, mely felett bárdolt *sziporkafogó* volt. A padkás tűzhelyet inkább vályogból rakták és besározták. Azon főztek *vasmacskával* (tüzikutyával). Volt úgy is, hogy a padka két vállára átlósan vaslemez tettek, és a *platin* főztek. A *ráspicok* is ott szerettek sütni-főzni, mesélik, ha nem volt vizük, borral mosták meg a húst és azzal is öntözték, hogy ne süljön le. A hegyen mindig cseréplábasokban vagy cserépbográcsokban főztek és fakanállal ettek.

A pincével közös tető alatt néhol elől nyitott szénásszín vagy istálló is található. A prэшázban már csak helyenként van meg a régi *bálványos*, *faorsós* vagy *húzatós* prés. Ez — akárcsak a pincék berendezési tárgyai — hasonló a szélesebb környékben használatoshoz. A régi pincék helyett mind több cserepest építenek, a faprések helyett pedig vaspréseket vesznek.

Sok gazdának több hegyen is van birtoka. Ezek szüretkor nagy, álló hordót tettek a szekérre, s ebbe öntötték a leszüretelt fűrtöket. Ha megtelt, a pincéhez hajtottak vele, s ott préselték ki.

A szőlőhegyet, *zártkert*-et sövény vette körül, melynek alsó és felső végén *hegykapu* volt. Főleg, mikor a szőlő érett, nem engedtek át idegent kocsival. A hegyőr reggel nyitotta, este csukta a kapukat. Ez a bekerítettség csak az idegeneknek szólt, mert a falubeliek egyáltalán nem féltették egymástól sem bor-, sem szőlőállományukat. A sok bor miatt valamikor szokás volt, hogy az *üstök*, eresz alá

nagy hordókba rakták a felesleges bort, föléje pedig egy kis ivó-poharat helyeztek, hogy bárki fogyaszthasson belőle. A gulyások reggelente végig szokták járni a hegyet, iszogattak itt is, ott is, és jól lerészegedve kezdték a napjukat.

Az idős emberek nagy átéléssel beszélnek a századvégi tragikus filoxéra-járványról, mely sok gazdát teljesen tönkretett. Öreg Czigót József és Kodela Ferenc szerint: „Régidőben nem vót szabad bemenni ünnepi napon kocsival a högybe. Csak a gazda mehetett be borér. Ha a hegyőr meglátta, hogy bement kocsival, jelentette a bírónál és megbüntették. Csak akkor lehetett bemenni bejelentés nélkül, ha valami baleset volt, vagy haláleset. Másképp a högymesternek jelenteni kellett, az adott papírt. A hegy egyik végén van az *Ujhegyi kapu*, a másikon a *Cörkapu*. Annak a lábái még mindig megvannak. A kapu két oldalán kezdődött a gyepe, az szőlővenicsből volt, utóbb meg mindenféle bokrok, meg szederén nőtt oda. Ha gyümölcsöt szárogattunk a kemencében, szilvát, körtét, almát, veniccsel fűtöttük el a kemencét.

Régen legjobban a kadarkát termelték, de vót izabella, Józsefnádor, burgundi, — ezek feketék voltak — hárslevelű, ifarku (az fehér vót) és öregszemű tökszőlő is. A hazai szőlő csupa léből állt, vékony héja volt, mint a papír, úgy ömlött belőle a must, mint a víz. Az én gyerekkoromba jött a filoxer. Elkezdte a szőlőket egy helen pusztítani, aztán megfogta egyik sarkát, úgy ment sorba. A levele elsárgút egy jó darab helen, azután elszáradott. A szőlő meg összetöpött rajta. Minden éven több pusztult. Tíz évig is eltartott, míg kipusztult az egész. A jobb módú emberek megforgatták, kivágták sorba az egészet. akkor hozták bele ezt a nohát, meg a vad vesszőt. A grófok, bárók kezdték el, aztán hozatott a nép is.

Horváth István hozott először a faluba nohát Berzencéről 1901-ben. Én is hozattam vörös meg fehér delavárit (belavárit), van ötven éve. Ütettem én is vad vesszőt, mert jártam az urakhoz napszámba dógozni, azok adták a vad vesszőt, oszt magam ojtottam. Majdnem mindenki onnét vitte a ződ ojtást. Az ipamnak is vót már nohája, attól is kaptam. Azután terjedt el a mézesfehér, a rizling, a burgundi, az oportó, a szilványi, a kövidenka (kövidinka), az otelló, az elvira, a sasza és a gyöngyszőlő is.” Újabban vagy 30 fajta szőlőt termelnek.

A szentpéteriek mindig nagy mesterei voltak a pálinkafőzésnek. Mint mondják „régidőben vót szabad főzés, kisüst. Három-négy embernek vót kisüstje, főzhetett, Csurgón a pénzügyőrség adta az engedélyt, s mikor letelt, jött a házhoz a pénzügyőrség és lepecsételte az üstöt. Tizennégyben tiltották el a házi főzést, akkor szették össze

a kazányokat. Talákozott ollan gazda, aki lefőzött 2—3 akós hordó pálinkát is.”

Most Iharosberényben főzetik ki a hordókba gyűjtött hullott gyümölcsöt és a törkölyt. Van, aki 8—10 akóval is elvisz. Kb. 40 liter pálinka lesz ebből, fele a gazdáé.

TELEPÜLÉS—ÉPÍTKEZÉS

Pogányszentpéter Nagykanizsától délkeletre 14 km-re, a Kaposvár felé vezető, sokat kanyargó, dimbes-dombos műút mellett fekszik festői környezetben. Majdnem egyetlen utcája, a Dózsa utca, *Beső ucca* az erdő alatt, a dombvonulat hosszában húzódik. (7—8. kép.) Csak a múlt század közepén kezdtek el a műút, *postaut* mellé települni. A telkek aránylag keskenyek és hosszúak, — az út átszeli őket — fésűs beépítettségűek.

Házaikat vagy a keleti, vagy a nyugati sorra építették, s csak a telkek osztódásával kezdődött el mindkét utcásor kiépülése. A házak nagy része még ma is végoromfállal néz az utca felé, s alaprajzuk hagyományos: szoba-konyha+előszoba, és kamra elrendezésű. Többségük tömésfalú, régen fatalpas, pelyvás sárral tapasztott sövényfalú, vagy karóközre épített volt. Utóbbiakat neveztek *talpasház*-aknak. De akadtak az idő tájt régi boronaházak is. Az 1910. évi statisztika szerint a falu 125 háza közül 30 téglaház, 41 vályog- és tömésfalú, 54 a talpas- és boronaház. Tetejüket illetően 68 ház cserép-, ill. palatetős, 1 ház fazsindelyes, 56 ház nád- illetve zsúpfedeles.²⁷ Az első téglaházat 1820-ban a Nyuli család építtette. (14. kép.)

A házak említett alaprajzi típusa azonos a szélesebb környéken ismerttel. Pogányszentpéteren azonban ilyen öreg, füstöskonyhás ház használatban már nem található. A 11—12. képen bemutatom a falu egyetlen, omladozó, részint zsilipelt boronafalú füstöskonyhás házának felvételeit,²⁸ valamint a Dózsa utca 14. alatt a közelmúltban lebontott, de már cserepes füstöskonyhás ház felmérési rajzát.²⁹ (13. kép.)

Általánosságban az első szobának utca felé két kis ablaka volt, helyenként még egy, az udvarra is. A középső helyiséget, a konyhát, a *pitaron* át lehetett megközelíteni. A *hátsószoba*, ill. *kamra* néha csak egy ablakos. A házak deszkázott, gerendás mennyezetét az irdatlan erdőkben kivágott vastag tölgy- vagy bükkfapadlókból faragták. Padozata mindig földes volt. A szentpéteri ház 3 helyiségébe külön-külön ajtón juthatott be az ember, s a különböző

helyiségek között összekötő ajtó nem volt. A konyha ajtaja majdnem mindig felső és alsó táblából állt, hogy felső szárnyát külön is ki lehessen nyitni. Ezen át kapta az ablaktalan konyha világítását, s itt távozott el a füst egy része. A füst gyorsabb eltávozását szolgálta az ajtó feletti falba vágott *füstlik*, esetleg a kemence fölötti mennyezetdeszkák kiemelt darabja.

A füstökonyha hátsó falához építve állt mindig középen a nagy kemence, melyet kenyérsütésre és aszalásra, a padkájának végébe épített katlant pedig *kövesztésre* használtak. Helyenként padkás tűzhelyet is építettek hozzá. A konyhában, a szobával szomszédos fal mellett volt a hosszú tűzhely: ide nyílt a szobai szemeskályha szája, mely mindig *kívülfülős* volt. Ha a háznak két lakószobája volt, annak kályháját is hasonló tüzelőpadkáról fűtötték.

A füstökonyhák modernebb változata, a *bothajtásos* konyha csupán 1—2 téglafalú házban volt ismert, de azokat is igyekeztek mielőbb elbontani. Az újabb konyhákban asztali vagy rakott sparhelt van.

A szobában a cserépkályha, *szemeskálha* árasztott télen meghitt meleget. Ennek alja általában szegletes, felső része *karikós* volt. *Tányéros* és *lapos* csempéit, *szemeit* a kanizsai vagy csurgói gerencsérektől vásárolták, akik kocsin hozták. Emléküket mostanában már csak a csirkeitatónak használt zöld vagy barna mázas kályhaszemek őrzik.

A füstökonyhák megszűntével a szobai kályhákat is átrakták, s magasabb, sütővel ellátott hátsó részük elé *vasplatnis* tüzelőt építettek. Kedvelték a vaskályhát is. A hátsó szobában csak akkor volt szemeskályha, ha nem kamraként használták.

Népesebb vagy módos családoknál, ahol a hátsó szobát is lakták, külön kamrát és nyárikonyhát építettek a ház végéhez. Ezt követték vele egy irányban, egy vonalban a többnyire deszkából, pallóból épített ólak. majd a régen boronából, újabban csaknem mindig téglából emelt. közös tető alatti istálló és pajta. Utóbbinak szokás az oldalát deszkából készíteni. (16. kép.)

Pogányzentpéter népi építkezése a felszabadulás óta különösen gyors átalakuláson ment át. A város közelsége, a gyakori autóbusszjáratok bekapcsolták az ország vérkeringésébe. A szegénység a felszabadulás utáni földosztással birtokhoz jutott, melyen nagyobb haszonnal kezdett gazdálkodni. Jelenleg a fiatal férfiak többsége Kanizsán, távolabbi városok gyáraiban és üzemekben dolgozik. míg az otthon maradt családtagok a termelészövetkezetben és háztájiban. Jövedelmük ezért jelentősen megnövekedett.

Tért hódít a városias építkezés. (15—18. kép.) A hagyományos, konyhából leválasztott, elől nyitott pitvar már csaknem eltűnt, befalazták a nyílást: ajtóval, két szűk ablakkal látták el. Eléje kis oszlopos tornácot építettek. Az újabb téglaházak már mind városias mintára, utca felé két hármás ablakkal épülnek, gyakran magasított tetővel, oszlopos verandával, nagy előszobával. A legkülönbözőbb színre festettek, üdék és hangulatosak. A régibb házak is sárgára, kakaóbarnára, szürkére vagy éppen szélesen csikozottra festettek, fehérre meszelt alig-alig található már. Ablakaikat nagyobbitják, modernizálják a gazda anyagi helyzetétől függően. (17—18. kép.)

A régi erdei élet emlékét a zsilipelt falú, ácsolt sertés- és baromfiólak őrzik napjainkban leginkább.

Az anyagi jólét növekedésének a kerítések is fokmérői. Míg az első világháború táján a módos gazda háza előtt is csak deszkavagy léckerítés volt. — elvéve téglából rakott —, addig ma egyre növekszik a betonlábakra szerelt, díszes, dróthálós vaskerítések száma. Az egykor oly általános, bújtatott ágakból összerótt *sövénykert* pedig már csak elvéve, inkább a telek végén található meg.

A szentpéteri ember szereti a virágot. A ház előtti kiskertben mindig sok volt a muskátli, hortenzia, a pünkösdi rózsza és a krizantémum. Ha szép virágot láttak Kanizsán, kértek belőle magot vagy palántát és meghonosították. Nagy gonddal termesztik a késő őszi virágokat, hogy Halottak napjára temetőjüket pompásan feldíszíthessék.

A BÚTORZAT

A szoba bútorzata³⁰ a 30-as évekig a legtöbb régi háznál sarokpadból és nagy, szétnyitható asztalból, két egymás végébe állított ágyból, tulipános ládából, szekrényből, 4 székből és fali tálasból³¹ állt. (25. kép.)

A bútorzat alakulását a menyasszony által házhoz vitt, ruhát tartó bútor divatjának változásán tanulmányozhatjuk leginkább. Az 1830—1850-es évekig a férjhezmenő leány ruhája számára ácsolt ládát, *szökrönyt*³² kapott szüleitől. Más bútort nem vitt magával. Az 1850-es években terjedt el a *tulipános láda*,³³ amely már fűrészelt, gyalult deszkából készült, s asztalos munkája volt. (26. kép.) Olajfestékkel díszítették. 1880 körül a *hamis*, majd a *fiókos sublat* jött divatba, — a módosabb lányok akkor már ágyat is kaptak a

staffirungba — az 1910-es években pedig a kétajtós szekrény. Napjainkban a legtöbb leány egész szoba bútort kap.

Visszatérve a századforduló bútoraira, meg kell még emléte-nünk a falitékát³⁴ is. Ez a háromszögletű szekrényke a sarokpad felett, ill. a tálalás alatt függött a falon. Az ajtó melletti falon, a *kálha* mellett lógott általában a faragott *kendőtartó*, az ajtó mögött pedig a *fogás*. Utóbbi özagancsból, özlábból is szokták gyártani. Az ágyak felett elmaradhatatlan volt a mennyezetgerendához szegezett *rúd*. Erre akasztották este levetett ruháikat. A bútorok nagy részét Kanizsán vették, vásáron. Otthon csak a legegyszerűbb darabokat készítették: Legfeljebb a faragott támlájú székeket, a tálalást vagy a fogást. Asztalos Szentpéteren nem is volt, csupán egy ács, aki tetőket, sírkereszteket, koporsókat csinált.

A *körüpadokat* a felszabadulás után kezdték a fiatalok kidobni. Újabb bútort vettek, a két ágy egymás mellé került mint a polgári hálószobákban, az asztal pedig 4 székkal az ágyak elé. A sublód és a tulipános láda kikerült az előszobába vagy a kamrába, utóbbi néha a pajtába vagy az istállóba, esetleg fel a padlásra, lisztesládá-nak. Hasonló sorsra jutottak a bölcsök is.³⁵ (27. kép.)

Eltűntek már a szentpéteri házból a magukcsinálta apróbb használati tárgyak is, mint a *kisszék*, a csizmahúzó, *miska*,³⁶ a gyer-tya- és mécesstartó, a képkeretek és a fali sőtartó, stb. Helyüket az üzletekben kapható sokféle gyári áru foglalta el, kisebb részük — mint a *pipicstartó* — végképp eltűnt a paraszti otthonból.

A füstöskonyhának alig volt bútorzata: csupán a bejárati ajtó melletti vagy a hátsó falon volt egy *tálalás*, esetleg egy vastag palló-ból ácsolt *disznóbontószék*, egy *kisszék*, s a kemence, ill. sütés kellé-kei: a *pemet*, a *sütőlapátok*, a fazékvilla — esetleg kurugla — és a szénvonó. Állt itt még egy *öveges bogya*, melyben repce- vagy tökmagolaj égett, s még régebben kovácsolt vagy házilag gyártott *fáklataró*. A szentpéteri legény addig nem nősülhetett meg, míg szép vékony, karhosszúságú fáklákat nem tudott faragni világítás céljára. Erre azonban már csak a legöregebbek emlékeznek. A tűz-helyen voltak a főzőedények, s a gerendára szegezve a faszárogató *rúd*, a *szárító*.

Az első világháború óta tömegesen bontották le a *füstös- és bóthajtásos* konyhákat. Az újonnan berendezett konyhákba asztal került székekkel, *vizespad* és edényes állvány, *stelácsi*. Napjainkban csaknem minden konyhának az üveges konyhakredenc az ural-kodó darabja.

A szobából kiszorult avult bútordarabok a kamrában nyernek elhelyezést. De található itt gabonás hombár, lisztes láda, kiszolgált

hordó, kenyértartó állvány is sok más használati eszközzel egyetemben. Nagyobb családoknál kamrai tiszte van a padlásnak is: ott is tárolnak gabonát, diót, aszalt gyümölcsöt, hagymát, babot, füstölt húst. Ha a kamrában nem fér el, a padlásra kerül a régi bútor.

Újabban *födépincét* is építenek a házak alá. (16—18. kép) Itt tárolják borukat, gyakran az otthon sült kenyéret is. (28. kép.)

A TÁPLÁLKOZÁS

A mezőgazdaság fejlődése, a füstöskonyhák megszűnése és a nagyobb mérvű piacra termeléssel együttjáró polgáriásodás jelentős hatást gyakorolt a népi táplálkozásra is. Ehelyütt a századforduló étrendjét, főzési technológiáját ismertetem.

LEVES: Mindennap legalább egyszer minden szentpéteri házban főztek levest. Csaknem mindig délben, néha reggel. Azt vitték cseréppoharukban a mezőre is. Legkedveltebb levesek: a *tejesmetélt*, *tejes zsurmóka*, *rántottleves*, *rizsleves*, *hajdinaleves*, *édeskáposzta*, *krumpli* és *savanyúkrumpli leves*, *becsinált leves*, *húsleves*, *bableves*, *borsóleves*, *gulyásleves* voltak. A tejlevesek és a húsleves kivételével valamennyit berántották. Szeretik a tejfeles-, valamint a húsleveseket, de szívesen ízesítik őket füstölt hússal is. Vacsorára ritkán főznek levest, de *tejleves* és *tejes zsurmóka* — az kifejezetten vacsoraétel — minden héten legalább egyszer volt.

FŐZELÉK: Főzeléket csak újabban készítenek. A régiek a babot, a *húsoskáposztát*, a *kelkáposztát* egyaránt levesnek főzték. A krumplifőzeléket *krumplimártás* néven ismerték. A paradicsomot csak újabban termelik, mártásnak vagy levesnek használják. *Tejfölösmártás* készítésekor zsírban fokhagymát pirítottak, és *ráhabartak* tejföllel. Nagyon szerették, most is főzik.

TÉSZTÁK: Valamikor csak a *kukoris*-t sütötték. Koszorúba fonták, úgy tették a kemencébe. Lakodalomkor kisebbeket, de sokat, mert a *pozsovic*s, a vendég hívogató, ahány házhoz ment vendéget hívni, annyi háznál hagyott egyet. Gatyamadzagra fűzte, úgy ment vele végig a falun. A kukorést lakodalomban hús mellé adták, aratáskor kenyér mellett fogyasztották. A kukorés tojás, cukor és zsír nélkül finomlisztből dagasztott, enyhén sózott, száritott kovással készített tészta.

A *patkót kukorés-tésztából* csinálták, diósat, mákosat és lekvárosat. A lekvárosat a legrégebb időben is sütötték, de csak maguknak, lakodalomban soha. Szépen *kirózsázták*, de a diósra másfélélt mintáztak, mint a mákosra.

A *laska* tésztáját akkorára nyújtották, mint a sütőlapát. Aztán megsütötték a kemencében, eltördelték, leforrázták, leszűrték, majd fokhagymás, paprikás, tejfölös zsírral megöntözve fogyasztották. Ahol öreg ember van, kívánságára néha ma is készítik.

A *bubota* kenyértésztából készült. Búzaliszttal gyúrták össze, állni hagyták, majd összesodorták, megsütötték, eltördelték, leforrázták. Tejfölös zsírral ették.

A *tojásos prósza* ünnepi étel volt, mert sok tojás és búzaliszt vagy kukoricaliszt kellett hozzá. Sok zsírban, kemencében sütötték meg. Ha jól sikerült, kidagadt a tepsiből. A századforduló idején mézzel *puszedlit* is sütöttek. A mézet más tésztába nem használták. Nagyon kevés sült tésztát ismertek. Piskótát 1920-ban kezdtek sütni.

1943-ban volt a faluban főzőtanfolyam, ott tanulták meg a sütemények, így a vizes piskóta készítési módját. Igen szerették, „akkor annak nagy divattya vót”.

Igen kedvelték a kásás ételeket: a *kukoricakását*, *hajdinakását*, *rizsát*. Vöröshagymás zsírral fogyasztották. Készítettek hajdinával *rétest* is. A hajdinát megtisztították, zsírban megdinsztelték, megsózták, és ezt hintették a rétestésztaára.

A kenyér valamikor fele részben kukoricából, fele részben rozsvagy búzalisztból készült. Házi kovással, *sütnivaló*-val kelesztették. A gazdagok felesben roz- és búzalisztból sütötték, vagy csak *rozsláng*-ból, a szegények *harmadik lisztből*.

A *sütnivalót* van, aki a kovászból vette ki, s egy kis kukoricaliszttel gyúrta össze, van, aki a megdagasztott tésztából hagyott meg egy kicsit, és azt szárította meg. Kb. 30 éve használják a bolti élesztőt. Eleinte csak akkor vették, ha sietni kellett, hogy hamarabb megkeljen a tészta.

HÚS: Húst sokkal többet fogyasztottak, mint ma. Igaz, hogy az uradalom keményen büntette a vadorzást, mégsem tudott neki ellenállni a szegénység. Főleg a betyárok és a pásztorok fogyasztottak sok húst, mert sokféle vadat ejtettek az erdőn. A házaknál kértek hozzá kenyeret. A vadhúst leginkább *nyárson* vagy *pörköttnek* sütötték, újabban *vasasnak* is fogyasztják. Évente egy *makkon hizlalt* sertést még a legszegényebbek is vágtak.

Mindig sok tejet, kávéit ittak, főleg reggelire. Kenyeret aprítottak bele. A férfiak éhgyomorra több-kevesebb pálinkát is kortyintottak.

Katolikus háznál *tartották a böjtöt* — szerdán és pénteken nem ettek zsírosat és húst —, de evangélikus háznál csak nagy-pénteken böjtöltek. Akkor zöldséges babot ettek zsír nélkül, meg

diós mácsikot, este pedig paprikás pogácsát. Napjainkban már csak az öreg katolikus asszonyok tartják ezt a szigorú böjtöt.

Kedvelt eledelük volt a sokféle gomba is pölkölnék tojással, vagy pl. a *keserűgomba* tűzhely lapján megsütve. A gombát fokhagymás zsírban kisütve szeretik a legjobban. Szívesen eszik a tejfőlés vargányát, melyet *bocskoros vargányának* hívnak.

Aszalni cseresznyét, szilvát, körtét, szőlőt és almát szoktak. A cseresznyét kimagozták, a szilvát általában nem. Napon és kemencében egyaránt szárogatták. Sok *aszalt szilvát, túskekörtét, hébérkörtét* fogyasztottak szárazon, de tejjel levesnek is. Még többet adtak el a piacon vagy a boltoknál.

Lekvárt a szilvából, cseresznyéből, málnából, csipkebogyóból, bodzából főztek. 20—25 éve barackból, őszibarackból is, főleg eladásra.

Pálinkát mindenfajta hullott gyümölcsből s törkölyből, *törkölyből* készítettek. Hordóban gyűjtögették össze még a rothadtját is, s a hegyen főzték ki, hogy a *fináncok* ne tudják meg.

A bor — amint a szőlőművelés ismertetésekor szóltunk már róla — a szentpéteri ember állandó itala.

A cukorfogyasztás még a 40-es években is rendkívül alacsony volt. Ételeiket jobbára mézzel édesítették.

Az alábbiakban a lakodalom és az aratás étrendjét ismertetem:

Lakodalmi étrend:

Ébéd: becsinált leves tyúkaprólékból, rizsa pörkölttel, — régen csak pörkölt volt kukoréssal, — azonkívül káposztás, túrós és répás rétes. Most sok sütemény is van, de régen nem volt.

Vacsora: húsleves, régen torna-, most paradicsommártás főtt-hússal, rétes, pörkölt rizzsel. Régen is volt úgy, hogy hajdina volt. Éjjel felé sült tyúk, kukoris, kirántott hús — ez újabb —, 10—12 éve sütemény, torta. Kb. 1930 óta esznek tortát. Eleinte egy torta volt a lakodalomban, s azt annyifelé vágták, ahány vendég volt, mindenkinek jutott egy falat. Savanyúságként délben és este is uborkát, paprikát, céklát, *vörösrépat* tálalnak.

Éjjel két óra felé *frankból* és kis *szemeskávéből* feketekávéját is adnak mostanában. 15—20 literes fazékkal főzik, tálcán, bögrékben

hordják körül. Pálinkát soha nem tesznek bele, — mint a környező falukban (Pátró) — csak jócskán cukrot.

Másnap reggel kocsonyát adnak, utána elmennek a vendégek. Gazdagoknál egész másnap tartott a lakodalom, ilyenkor másik délből becsinált leves és rétes volt.

Az aratás étrendje:

Ebéd: Húsleves, becsinált leves vagy bableves füstölt hússal. Akármilyen szegények voltak, aratásban mindig volt hús. A főtt-húshoz mártás volt: tejfölös mártás, krumpli- vagy fokhagymamártás, benne a hússal. Végül főtt tészta, rétes vagy fánk.

Reggeli: valamilyen rántottleves meg lesütött hús *salátával* vagy *buborkával*. Aratásban azért szoktak reggel is levest főzni, mert akkor erős étel kell, nem bírják a munkát másképpen.

FŐZÉS ÉS TÁLALÁS

Kb. a huszas évek végéig füstöskonyhában, szabadtűznél főztek. A főzés helye a kemence előtti-, vagy a szobai kályha szája előtti sárból rakott, mindig hosszú tüzelőpadka, a *tüszel* volt. (13. kép.) Télen, mikor a kályhában volt parázs, hosszú tűzpiszkálóval, a *vassal* ide kotorta ki azt a gazdasszony, s azon főzött. Csak parázzon főzött, hisz füstölgő, lángoló tűz mellett füstös lett volna az étel, s a pernye is beleszállt volna. Éppen ezért mindig nagy gondot fordítottak arra, hogy legyen elegendő, jó kalóriájú, száraz tűzifájuk.

Főzéshez *cserépfazekakat* és *öntöttvas* lábosokat használtak. Ha nagy volt a család, vagy vendégeik, munkásaik voltak, nagyobb, kétfülű fazekakban főztek. Ezek a krumplival, levessel, hússal tele, nehezek voltak, könnyen repedtek, ezért — sokszor már előre — megdrótoztatták őket.³⁷ Ha kevesebb ételre volt szükségük, akkor kisebb, egyfülű fazekat³⁸ használtak. (29—30. kép.)

Főleg a hegyi pincék venyige-tűzénél használták szívesen, de paprikáskrumplit, gulyást, vadhúsokat otthon is főztek kétfülű, hasas, háromlábú *bográcsban*.³⁹ Ráillő fedője jól zárt, gyorsan elkészült benne az étel, s úgy tartják, jobb ízű is volt, mint a zománccos edényben elkészített.

Babot, könnyen kozmásodó ételt sohasem főztek cserépedényben. E célra minden háznál volt *öntöttvaslábos*. Ezeket a hosszú nyelű, három lábbon álló vaslábosokat Nagykanizsán vették.⁴⁰ Könnyebb volt benne főzni, mint a cserépedényben, egyrészt, mert nem

kellett annyira féltetni, másrészt, mert a cserépfazék alá *vasháromláb*at is kellett tenni, ha azt akarták, hogy gyorsan forrjon benne az étel. A vaslábos alá közvetlenül rakhatták a parazsat. Rántást, sült tojást — olyan ételt, amit sütni kellett — mindig ilyenben készítettek.

A húst és a rétest kemencében, kisebb-nagyobb *cseréptepsiben*⁴¹ sütötték. Ezek lapos és kerek tálak, hogy minél több férjen el belőlük a kemencében. A húсок és a rétes sütéséhez nagyobbakat használtak, a pogácsához kisebbre volt szükség. Pogácsát sütöttek *föggvény* is, ilyenkor a tésztát keményebbre gyúrták, s a kenyér-, vagy *kukoréssütő* lapáton nyújtották, *lapították* el. Úgy tolták be a *tisztára pemetelt* kemence földjére, mint a kenyeret. Használaton kívül a tepsiket nagyság szerint egymásba rakva az éppen használaton kívüli tűzhelyen, a kemence tetején, a *pócon* vagy a padláson tartották.

Az ételt abban az edényben, amiben készült, — mivel kormos volt — sohasem tették az asztalra, előbb mindig kerek *cseréptálba* öntötték. Aztán vagy abból fogyasztották el, vagy — és ez volt a gyakoribb — cseréptányérokba merítették belőle. Sok ilyen kis tálszerű *tányér*⁴² volt minden háznál, mert könnyen törött. Általában minden családtagnak megvolt a saját tányérja, s a gazdasszony kinek-kinek *abba tárolt*. A kerek *tepsit* azonban, ahogy a kemencéből kivették, úgy tették az asztalra. A kifőtt tésztát, a *mácsikot* mindig ilyen tepsiben tálalták. De ebben adták asztalra a nagyobb darabban sült húsokat, a *csurkát* és a *dödöllét* is.

A *mácsikot*, miután abroszon *ellapították* és *lapickán* felvágták, nagy fazék forró vízben egyszerre főzték ki. Amikor *feljött a víz színére*, nagy cseréptálra tett kilyuggatott fenekű kétfülű cserép *mácsikszűrőbe* öntötték.⁴³ Mikor a főzővíz lefolyt róla, *ráburították* a *cseréptepsire*, forró zsírral *megöntötték* és rátették a *hintelék*et: túró, tejföl, mákot vagy diót, néha csak a *parasztul* zsírban megsütött vöröshagymát. Régebben mindig második lisztből gyúrták a *mácsikot* — ha rozslisztjük volt, akkor rozslángból —, és mielőtt leszűrték, jól megöntözték hideg vízzel, hogy kemény tésztát kapjanak. Ha volt rá idejük, jól megpirították a tűzhely szélén, hogy jobb ízű legyen. „Még májig is a számba az íze, amikor öreganyám főzött” — mondta egy 48 éves asszony.

A főzéshez szükséges egyéb eszközeik fából voltak, ezeket a gazda maga készítette. A húsokat, májat, szalonnát deszkán vágták fel. Ezt a városban látottak mintájára, egy darab tölgyfából maga faragta ki. Volt, aki a széleit is kicifrázta.⁴⁴ Ilyen deszkán *aprították* a mácsikra, vagy a rétesbe szánt káposztát is két, kis fanyéllal el-

látott vas káposztavágóval.⁴⁵ Az őszi káposztaeltevéshez sok gazda tölgyfából nagy, gyaluszerű aprítót készített, *káposztagyalulót*,⁴⁵ melybe három-négy kaszapengét is erősítettek egymással párhuzamosan. Ezek nemzedékről nemzedékre öröklődtek.

A szegényebb családok fából faragott és kilyuggatott *mácsik-szedő* kanalat használtak (cserépszűrő helyett), de házilag készítették a kisebb-nagyobb evő- és főzőkanalakat — van a múzeumban egy méteres lekvárkeverő *nagykalány*⁴⁷ is, a kanáltartót, a kovászfát,⁴⁸ a metélőlapickának is használt mángorlófát,⁴⁹ sőt a burgonya törésére szolgáló, lábakkal ellátott vagy láb nélküli *krumplinyomót*⁵⁰ is. A régi háztartások nélkülözhetetlen darabjai voltak a *fatálak* és a fa lábosalátétek.

A törött, vagy elkopott kaszapengét sokféle képpen hasznosították. Tüskéjére nyelet húztak és mint *kaszakést* káposzta, csalán, burgundirépa, stb. levelének aprításához használták. Szívesen gyártották házilag késeiket is. A kitűnő acélpengéket szarvas- vagy őz-gancsból készített nyélbe illesztették.

A *szabadtűz* mellett sokat szenvedtek az asszonyok. Csípte a szemüket a füst, s a tűzhely perzselő melege sem volt kellemes. Télen jól felöltözve, kendőben főztek, mert a konyha ajtajának felső része mindig nyitva volt, hogy a gomolygó füst eltávozhasson. „Egyfelül meleg volt, a lábuk meg majd elfagyott” — emlékeznek vissza arra az időre az öreg asszonyok. Ezért a 20-as évektől — aki csak tehetett — építettett régi házára is kéményt és átalakíttatta a füstökonyháját. Tűzhelyet rakatott bele, vagy asztali sporthertet vett.

Az öntöttvas edényeket, ha nem volt lába, továbbra is használták, ha volt, leütötték, és vettek zománcos lábosokat, fazekakat. A cserépedények kikerültek a kamrába, ahol zsírt, tepertőt, lesütött húst, vagy télire eltett uborkát, paprikát tartottak benne, esetleg a padláson szárazbabot, aszalt gyümölcsöt, magokat, pihetollat tettek bele.

Tárolóedényeiket fából készítették vagy vesszőből, szalmából kötötték. A tojást kerek fatáliban, a sót falra akasztható fedeles sótartóban, a zsírt dongákból összeállított⁵¹ favéndőkben tartották. A kenyeret a kamrában, a gerendába szegezett, tartólécekkel ellátott *kenyértartón*⁵² tárolták, hogy szellős helyen legyen, de az egér se férhessen hozzá. Rozsszalmából kötött edényeiket tüskeszeder vesszejével készítették. Ezek többnyire kerekalpu, kihasadó, különféle méretű, szűkszájú darabok voltak, s gabonát, babot, diót, mo-

gyorót, tojást, vagy a kisebbekben sót tartottak. A takarmánytök levágott, kibelezett héjában⁵³ is tartottak néha ezt-azt a padláson.

Az ivóvíz és a bor szállítására a 40-es évekig cserépkorsót, csöcsöskorsót használtak. A nagyobbakban a hegyről hozták haza a bort, a kisebbekben a mezőre vitték. (A hegyről sokan kis kenyeles fahordóban, *bucskában* hordták a bort.) E korsóknak a fülén kis szopóka volt, *csöcs*, ezen keresztül szívták az italt, mely, ha ki voltak melegedve, akkor sem ártott meg”. Nem melegedett meg benn a bor, de meg azért is jó volt, hogy lassan jött a csöcsin, úgy kellett belőle kiszopni, nem forrázta le vele a tüdejét senki.”

A gyümölcscecetet, amit a hegyen nagy álló hordóban tároltak, otthon *fekete korsókban* (31. kép)⁵⁴ vagy *kőkorsóban* tartották. Ha kifogyott, a hegyen újra teletöltötték.

Ha sok volt a munkás, és több borra volt szükség, széles szájú nagy *boroskorsó*-ban (33. kép) vitték, főleg a hegyen. Lakodalomban is ilyen használtak, de díszesebbeket. Szájuk a kiöntőcsőr előtt félig fedett volt.⁵⁵ Ezekbe eresztették a csapravert hordóból a bort, s ebből öntötték tele az asztalra tett üvegeket. A boroskorsókat a demizson, a *fonyottkorsó* váltotta fel. A készen vett üvegeket a 30-as években maguk fonták be fűzveszővel.⁵⁶

A szentpéteri asszonyok fő jövedelme a piacozás volt. Mindig sok tejfölt, túrót vittek Kanizsára eladni. A tejet karcsú cserépfazekakban *szűrték el* és gondosan letakarták keménypanírból vágott kis fedővel. A hosszú nyakú tejesfazekat jobban szerették, mint a valamivel szélesebb szájú, rövidebb nyakút (32. kép), mert, mint mondták, „jobban feladta benne a tej a fölit.”

Csak a legkritkább esetben tudják megmondani, hol készítették az egyes cserépedényeket. Többnyire Kanizsán, vásárban vagy piacon vették őket, avagy helyben, kocsirol áruló gerencsérektől cserélték búzáért, rozsért, kukoricáért, borért. A csurgói és zákányi fazekas, s távoli, Vas megyei gerencserek jártak hozzájuk vásározni.

Napjainkban a tejesedényeken kívül alig használnak cserépedényt. Zománcos lábosokban, fazekakban főznek, — az alumínium edényt nem szeretik, legfeljebb a tejeskannát — és sok háztartásban van már hús-, mák- és diódaráló is. Az esztergályozott famozsár azonban ma is nélkülözhetetlen darabja a háztartásnak. A konyhát lakókonyhaként használják, ott étkeznek a többnyire viaszosvászonnal leborított asztalon. A legtöbb konyhában van egy ágy is. *Étrendjük* ma is hagyományörző, az ételek választéka azonban jelentősen bővült.

A VISELET

Korábban szólottunk már arról, hogy Pogányszentpéter anyagi és szellemi műveltsége a délsomogyi és zalai népi hagyományok ötvözete. Különösen láthatjuk ezt a népviselet változásának vizsgálatakor. A két múzeumban található legrégebb viseleti darabok tanulmányozása során még a Csurgó-környéki etnikum hatása látszik döntőnek, az újabb ruhadarabokon azonban egyre inkább észrevehető a polgárosult divat hatása. Jól látható ez a minden házban megtalálható családi fényképeken.

Tanulmányom szűkre szabott keretei miatt ezúttal csak a századforduló körüli női és férfi ruházattal foglalkozom részletesebben. Az újabb divatáramlatok átalakító hatására éppen csak utalok.

NŐI VISELET

A pogányszentpéteri női viselet vizsgálatakor mindig ügyelni kell arra, helybeli-e az adatközlő — illetve a szóbanforgó ruhadarab eredeti tulajdonosa — avagy bevándorolt. Sok férfi hozta ugyanis asszonyát Nagymartonból, Iharosból, Berényből, Csicsóból, de volt köztük pátrói, surdi, sőt nagybakónaki és sandi is. Márpedig az asszonyok bizonyos mértékig hűek maradtak otthoni viseletükhöz, szokásaikhoz, hisz staféringjukat is szülőfalujukban készítették, annak egyes darabjai pedig egész életüket kiszolgálták. A női viselet uralkodó jellege az első világháborúig minden esetre a Csurgó-környéki hatás volt.

Az asszonyi viselet legrangosabb darabja az ünneplő csipkés fejdísz⁵⁷ a *konty* volt, mely az első világháborúig hasonló volt a nagymartoniakéhoz. Hajukat alatta befonva és kontyba tűzve hordták, az arc két oldalán azonban előzőleg lazán bepödörték és *kicsipkéztek*. E műveletre úgy ráállt az asszonyok keze, hogy tükröt nem is használtak hozzá. A kontyra, ha Iharosberénybe, a templomba mentek, fehér hímzett tüllkendőt vagy fehérhímzéssel gazdagon díszített gyolcs *fejrevaló kendőt* kötöttek.⁵⁸ Tavasztól őszig fehér gyolcs, sűrűn ráncszedett *bokrosujjú üngöt*⁵⁹ viseltek. Hozzá a századfordulón még csaknem bokáig érő, majd egyre rövidebb szövet-, kasmér- vagy selyemszoknya illett, legalább 5 szeles, sűrűn ráncszedett. Eléje korábban a szoknyánál valamivel rövidebb két szeles, ugyancsak *leszedett*, később szabott és gyári, tarka virágos selyemszalagokkal díszített fekete *kötényt* kötöttek. Szoknyájuk alá 4—5 fehér sifon, illetve vászon, télen parget alsószoknyát vettek. A viseletet fehér *gombos harisnya*, *kapca* és *gombos cipő* vagy *csizma*

egészítette ki. Imakönyvvel hordozott zsebkendőjük ugyancsak fehér lyukhímzéssel kivarrott, slingelt sifonból volt.⁶¹

Télen feszesen testre szabott, vastagon bélelt fekete selyemklottból varrott rövid téli kabátka egészítette ki a viseletet, melyet műperzsa szegély és gyöngyös díszítoszalagok, valamint zsinórozás díszített. Ezt többnyire kiskanizsai varrónővel varratta a vőlegény és *gyegybjákó*-nak⁶² nevezték.

Az esküvői öltözet az evangélikusoknál igen bő, fehér *leszedett mollszoknyából*, hasonló *kétszeles mollkötényből*⁶³ és díszes, *virágos pártából* állt. A katolikus menyasszony színes ruhában esküdött. A lányok viselete hasonló volt, de ők fedetlen fejjel jártak, s hajukat leeresztve, hátul egy ágba fonva hordták. Berényben a templomban mindig megcsodálták a lányokat, mert *igen salangosak* voltak. Akinek rövid volt a haja, annak hosszan belefönték a szalagot, hogy hosszabbnak lássék.

A női viselet változását főleg az ing, a kötény és a fejrevaló átalakulásán kísérhetjük nyomon. A mellévarrott ujjú igen bő bokrosujjú ing egyre hosszabb és szűkebb lesz, majd bevarrott ujjú. A művirágokkal, csipkével, hímzéssel gazdagon díszített kikeményített *konty* helyébe a gombostűkkel összetűzött hátrakötő és a selyem, vagy kasmir fejrevalókendő lép, a kétszeletes kötény helyébe egy időre a még ugyan leszedett, de már csak egyszeres kötény. A viselet kiegészítő darabja a hímzett vagy színes selyem- és a *csengősrojtú kasmérkendő* lesz.

Hétköznap *piros* vagy *égszínű parkétszoknyát* hordtak, alatta három alsószoknya volt. Az alsószoknyák aljára fekete vagy kék színű szegőzsinórt varrtak, hogy ne kopjon annyira. A legelső szoknya többnyire fehér vászonból készült, később szürke vagy kék teniszparkétból.

Az egyes ruhadarabok viselésének megvoltak a sajátos szabályai. Azt a ruhát, amit templomba hordtak, nem vehették fel ünnep délutánján vagy bálba, lakodalomba. Míg a régi fehér viseletet — úgy emlékeznek — az öreg asszonyok csaknem halálukig *hordozták*, később az idősödő asszony fiatalkori ünneplőruháját leányának ajándékozta oda, maga pedig sötétebb színűt, korához illőbbet vásárolt magának.

Az öltözet az 1910-es évektől egyre városiasodott. A még ott-hon varrot újabb szabású bokrosujjú inget a szűk ujjú pálhás ing és a részekbe szabott, már varrónő által varrott, testhez feszülő szövet- és *selyemrékli*,⁶⁴ a selyem, szövet, vagy kasmérkendőből kiszabott és összetűzött, majd varrott *hátrakötő*,⁶⁵ valamint a ko-

rábban említett, részekbe szabott, lekerekített aljú, szalagokkal díszített kötény váltotta fel.

Napjainkban már csak az idősebbek járnak *bőszoknyás* viseletben, a fiatalabbak ruházata teljesen városias.

A FÉRFIAK VISELETE

A férfiak viselete a régebbi és közelebbi múltban egyaránt kevesebb eltérést mutatott a környező községekhez viszonyítva.

Az 1860-as évek viseletéről tárgyi emlékként csupán a pásztorok öltözeténél leírt, s a 20—21. képen bemutatott cifraszűr viselete fenn. Kb. a századfordulóig ez volt a paraszt férfiak ünnepi viselete is, bár a 80-as évektől kezdte már kiszorítani a rövid posztó télikabát.

Visszaemlékeznek még a széles ujjú vászoningekre is,⁶⁶ melyet főleg aratáskor viseltek, de a háború alatt elszabták őket *kapcának*.

Hétköznap két- vagy négy szeles, ünnepnap hat, ritkán nyolc szeles *vászongatyát* hordtak, melyet anyjuk, majd feleségük kézzel varrt meg részükre. Ez teljesen egyenes szabású volt, a két lábszár között négyzetes *üllettel*. Derékban 5 cm szélesen visszahajtották és *pártájába* a takarékos, ügyes asszonyok házilag szőtt, mások gyári gatyamadzagot fűztek. Alját saját anyagából készített, illetve külön darabból hozzá is varrott rövid rojtozással, felette keskeny szálvonásos *siprikával* díszítették. Mosás után sűrűn *leszedték*.⁶⁷ Ennek tartozéka volt az egyenes szabású, pálhás, vállfoltos, *bokrosujjú ing*, melynek elejét és kézelőjét több-kevesebb fehérhímzés díszítette. (35. kép.)⁶⁸

Ha a lány férjhezment, legalább 6 pár *levetőruhát* vitt magával stafíringba. A 35. képen látható bokrosujjú inggel kapcsolatban mondta Ferencz Józsefné:

„Régen, abban a világban amelyik lány nem tudta a hat ilyen *völegényüngöt* meg a hat széles gatyát megvarrni, az nem mehetett férjhez. Mikor már 10—12 éves volt, akkor elkezdte őket készíteni. Ő maguknak köllött megszűnyi, azután meg megvarrni. Ez nagyon drága ruha volt. Van pálhája, vállfótja, hogy erősebb legyen. Az ing két oldalán számedli (szegőzés) van, közötté meg mellényző. Minden ingen ilyen burittás volt, de egyikén egy sor gomb, másikon két sor gomb. A vizfolásban levelek vannak. A vizfolás mellett meg a szélezettje. Ollan hegyes fával böködték ki. Felálló nyaka van. Egy ümög egy hétig készült. Először a lénzölöket varrták meg, és az úgy van rápántolva az ümögre. Amellik kissé avéttabb volt, azt

hétköznapi hordozták. Gatyát hordtak hozzá. Bekötötték a gatyába. Mikor elszaggatták az ümögöt, a cifrájával mosogattunk. Igen jó volt... Olyan 25 éve ment ki a divatból, de akkor már kevesebben viselték. A múlt háború után már nem kellett ilyen völegényinget csinálni." Az ing nyakába ünnepkor fekete selyemkendőt kötöttek.

Az ing fölé fekete posztó *gurcsigombos* mellényt vettek, amely már szabott volt, kerített karöltővel.

A 80-as évekig ünnepnap is szíjas bocskorban jártak — köznapi mezítláb — csak a módos gazdák hordtak oldalvarrott csizmát. A csizmát mindig Kanizsán vásárolták, vásárban. A bocskor, mint köznapi viselet, megmaradt a 20-as évekig.

A férfiak öltözete szintén az első világháború táján kezdett átalakulni. A varrógépek terjedésével a vállfoltos férfiingek helyett a hímzés nélküli, gépi szegőzéssel díszített *franciás* ing terjedt el. Ennek ujja már *kerített* volt, s hátának vállrésze egybeszabott.⁶⁸ A gatyát is felváltotta a konfekció készítette ceignadrág, illetve a posztónadrág. Az oldalvarrott csizmát pedig a hátul varrott. A kislányok és a legények a férfiakéhoz hasonló inget és gatyát hordtak.

Itt említem meg, hogy a múlt század közepe táján még divatos — a szücsök által rátéttel, vagy hímzéssel díszített — férfi és női kisbundára az öregek is csak homályosan emlékeznek már, ezért arról nem beszélnek.

A férfiak manapság teljesen városias viseletűek.

A VÁSZONNEMŰ

Szólnom kell végül a különféle házi- és takácsszötte vászonruhákról, a *letevő ruhákról*. Ide tartoznak főleg a hímes abroszok, paszitos- és vékaruhák, törülközők, halottaslepedők, s a szöttek ágyneműk.

Pogányzentpéteren — mint a szélesebb környéken mindenütt — régen minden gazdaságban termeltek kendert. A kenderföldek — amint az úrbéri birtokok rendezési tervéből látható (3—4. kép) — az országúttól északra, a temetői dűlőben voltak. Ezek az 5—6 lépés széles, 100—120 lépés hosszú nadrágszíjparcellákon megtermelték a család évi szükségletét.

Az első világháborúig lent is termeltek a faluban,⁷⁰ azután egyre inkább csak a kendert. A kender nyüvése, áztatása, szárogatása, elvágása, tilolása, gyaratolása és fonása mindig az asszonyok munkája volt. Rokkáikat leginkább Kanizsán szerezték be, vásár-

ban vagy esztergályosnál. Legjobban szerették a 3 lábú német rok-
kát, kevesebb volt a magyar rokka.⁷¹

A fonás asszonyi munka volt, de mert az mindig sürgetős volt,
a megfont fonalat szívesen áspolták a férfiak is. „Amit megfony-
tunk, azt az emberek főaspolták.” Fontak az asszonyok otthon nap
közben is, ha volt szabad idejük, de délután, ha már végeztek az
etetéssel, „fogták rokkájukat és összementek házakhoz, hol itt, hol
ott fontak. Este 11 órára azonban haza kellett érniük, mert ha a
bakter világot látott, megkocogtatta az ablakot.”

A kimosott fonalat sokan takácshoz vitték. Iharosberényben
volt egy Martikán nevű takács, az tudott küttölösen is szőni. A küttö-
vászón egyik szála legtöbbször boltban vett pamutfonál volt. Ez
kenderszállal együtt olyan erős vásznat adott, hogy még a tollat
sem engedte át.

A faluban aránylag kevés szövőszék volt. Akik szőni tudtak,
kölcsonkérték egymástól. Nagy volt a becsülete annak, aki fel tudta
vetni a fonalat. Szőni leginkább a Porrogról, Nagymartonból, Por-
rogszentkirályról beszármazottak tudtak. Szép, főszedéses mintái-
kat a Szentkirályon, Pátróban szőtt, kölcsonkért ruhákról vették le.

Legszebb és leggazdagabb a halottaslepedő szövése volt, mert
ennek széles, hímes vége kilógott a koporsóból, s mindenki meg-
nézte. Nagy gonddal szőtték meg a paszitos vékaruhákat⁷² is, mert
a komaasszony kosarát, amiben ételt vitt a gyermekágyasnak, szín-
tén látta az egész falu. (36—37. kép.) Díszítőrukközőjüket mindkét
végén hímesre szőtték. Ez készült úgy is, hogy a vásznat hosszában
kettévágták és a közepén díszöltésekkel, vagy készen vett díszítő-
szalaggal összeállították. Két végükre csipkét vettek, vagy horgol-
tak. Így készítették a hosszú vőfénykendőt is. Mindennapos haszná-
latra szánt abroszaikat, törülközőiket egyszerűbb — kis deszka se-
gítségével gyorsan készülő — lapickázott himmel szőtték.⁷³

A fiatalasszony helyzetét, megbecsülését új családjában az ha-
tározta meg, mit hozott magával. Vagyona, birtoka ugyanis nem
mindig volt szem előtt, de szöttesekkel gazdagon telerakott ládjáját
láthatta anyósa, sógornói, az egész szomszédság. Érthető, hogy a
lányos anya mindent megtett annak érdekében, hogy leánya sok
letevő ruhával, rangos staférrunggal kezdje új életét. A szegényebb
lány kelengyéje mennyiségben ritkán, inkább minőségben volt sze-
gényebb, mint a gazdagé. Mitnyek Mihályné, kinek öreganyja,
Nagy Ferencné igen szegény asszony volt, meséli, hogy nagyanyja
egy gazdag családhoz járt napszámba dolgozni. Ez a gazdag család
sok kendert termelt, s Nagyné fizetségén kívül összeszedhette azt,
ami a tiló alatt maradt. Azt is megfonta, megszötte, hogy sokat

adhasson a lányainak, úgy mint a gazdagok. Adott is mindenféleből: *kendőzöből, szakasztóból, abroszból, lepedőből* mindhárom lánynak 20—20 darabot. Igaz, hogy télidőben minden reggel négy óraker kezdett már szőni és csak este, sötétben lépett ki a székéből.

A kopott, már nem használható dunnát, vánkost, fejkendő, szoknyát gondosan félretették, s amikor szükség volt rá, felhasználták ujjnyi széles csikokra és megszőtték pokrócnak. Ha két szelet összevarrtak, lópokróc⁷⁴ lett belőle.

A szennyes ruhát *párosajtárban* párolták, a patakban mosták. Megszáradása után házilag faragott mángorlólapickával mángolták⁷⁵ simára. A gyári vasalót⁷⁶ gyolcsból varrott ingjeik, kötényeik vasalására használták, főleg a 80-as évektől. (34. kép.)

JEGYZETEK

1. Tóth Ferenc: Járási monográfiák I. Csurgó és környéke. Csurgó 1928. 69—70., 99., 100. p. E könyvben jó összefoglalást találhatunk a csurgói járás gazdasági földrajzáról, társadalmi viszonyairól.

2. Knézy Judit e dolgozat III. részében a szellemi kultúra tárgyalásakor felsorolja irodalmát.

3. Ld. Thúry György Múzeum Adattára. A kiállítás legértékesebb darabjai is ez időben kerültek a múzeumba, így a cifraszúr, a bédó, stb. Már ekkor felvetődött egy falutörténeti kiállítás rendezésének gondolata.

4. Tekintettel arra, hogy a tárggyűjtés napjainkban is nagy erővel folyik, ez a szám korántsem mondható véglegesnek. A tárggyűjtésben való közreműködésért külön köszönetet érdemel Pintér István MÁVAUT gépkocsivezető, aki kitűnő érzékkel és nagy lelkesedéssel számos értékes leletet kutatott fel.

5. A megfelelő anyagi fedezet híján csak néhány napot igénybe vevő leletmentő ásatások sajnos nem adtak lehetőséget összefüggő terület feltárására.

6. Nemzeti Múzeum kéziratára, XXXVI. kötet 168—169. p. Az adat átengedéséért köszönetet mondok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának. Az idézetet némileg lerövidítve közlöm.

7. V. ö. az 1767. évi úrbérrendezés iratai a kaposvári Állami Levéltárban és Mérey Klára: Az erdőgazdálkodás Somogy megyében (1700—1879) Agrártörténeti Szemle V. évf. 1—2. sz. 133—150. p. Öreg Czigot Józsefnek is mesélte az ipa, hogy a Bunyai-mezőben hamuzsirt csináltak a régiek.

8. A gyűjtögetés útján szerzett növények, gombák meghatározásáért Károlyi Árpád botanikusnak mondok hálás köszönetet. A nomenklatura Soós-Jávorka: A magyar növényvilág kézikönyve c. munkán alapult.

9. Agancsból készített eszközök vannak a Thúry György Múzeumban is. A továbbiakban TGyM lelt. sz.: 67.25.11 Botfej. Szarvasagancs kétágú levágott darabja. Az agancs végét lemetszették. Üreges, itt ütötték bele a botot. H: külső részén mérve: 16 cm, belső

ívén mérve: 18,5 cm. Sz.: 4,7 cm. Agancsból készült a 67.21.14 lelt. számú fogas is.

10. TGyM lelt. sz.: 52.228.1 Keményfából összecsapolt létra-szerű eszköz, egyik végén két, többszögletűre faragott fokkal. Másik vége fokozatosan keskenyedik. Feketére füstlődött. H: 61,5 cm. Sz.: 42 cm. V.: 6,5 cm. Elődeiktől örökölték, nagyapja készítette.

11. Kéregedény. TGyM lelt. sz.: 52.237.1 Cseresznyefakéreg, hánccsszalaggal kétszeresen összevarrva. Kopott, varrása töredezett. M.: 45 cm. Átm.: 71—75 cm. Zabot, majd hamut tartottak benne a padlason.

12. Tökmagtörő mozsár. TGyM lelt. sz.: 52.238.1 Cseresznyefatörzsből készült, belseje kiegészítve, majd vésővel kivájt. Használt. M.: 50 cm. Sz.: 24 cm. V.: 5,5 cm. Eladó nagyapja készítette 1880 körül. A kamrában tartották. Kukoricakását is törtek benne.

13. Alkalmi létra, *üszörgyje*. TGyM lelt. sz.: 54.124.1 Berekfából. Növendékfa, melynek ágait a tőtől számított kb. 20 cm távolságban levagdosták. Más ágait többől vágták le. Használt. H.: 535 cm., legn. V.: 11 cm. Berzencén készült 1951-ben, de ilyent használtak Szentpéteren is.

14. Méhészfecskendő, *föcskendő*. TGyM lelt. sz.: 67.42.5.1—2 Novák Mihály házilag készítette. Vaslemezcső végébe fából faragott, átfúrt, kissé beszűkülő dugót erősített. A vaslemezt felső részén átfúrta. H.: 42, 8 cm., száj átm.: 3,2 cm. *Tolókája* bodzafából faragott hengeres rúd, egyik végén fogóként vastagabb peremmel, másik végén sekély mélyedéssel. Felső Átm.: 3,6 cm, alsó Átm.: 2,3 cm. H.: 45,5 cm. Eredetileg bodzafából volt a csöve is, de elrepedt, s így pótolták. Ha a tehén gennyesedést kapott, ezzel szoktak *kékküjes* vizet *föcskendezni* bele.

15. Vadorzó puska, *ráspic puska*. TGyM lelt. sz.: 66.28.1 Eredetileg 95 M. Steyr hadipuskából átalakított. Csövét és tusájának egy részét lefűrészelték, hogy kabátjuk alatt könnyebben elrejthessék. Surd környékén került elő. H: 85 cm. Sz: 10,5 cm, űrmérete: 8 mm.

16. *Puskaportartó*. TGyM lelt. sz.: 66.81.1 Ónból készített kis-méretű, karcolt vonalakkal díszített, ónfedeles csutora, melyet szépen megmunkált tartószíjjal láttak el. Ajándékozó nagyapjától, Döme Istvántól örökölte, aki Boszniából hozta magával katona korában. Azért szerette nagyon, mert ha látta is az erdész, azt hitte, hogy pálinkáscsutora. Talp: 5,6×3,6 cm. Teljes M: 27,1 cm (szíjjal), kulacs M: 16,1 cm.

17. *Vadászszék*. TGyM lelt. sz.: 67.21.16 Anyás csavarokkal összeerősített három lábú, bőr ülőkéjű, könnyű kis szék. Összecukható. Ajándékozó apósa, Mitnyek János készítette, saját használá-

tára. Kb. 1940-ig járt vele vadászni. Ülőrésze: 36,6×33,2×29 cm. M: 47 cm (kinyitva).

18. A famegmunkálás eszközei: Fűrész, *karikósfűrész*. TGyM lelt. sz.: 67.37.4 Két vége felé keskenyedő vas fűrész, durván faragott fanyéllal. H: 144,5 cm. Sz: 8,9 cm, nyél H: 17,2 cm.

Fűrésztek, *fűrészkantár* lelt. sz.: 67.37.5 Tölgyfából faragott lapos tárgy. Egyik szélén vékonyabbra, íveltire faragott, másik széle vastagabb, szögletes, belseje kivájt, hogy a fűrész élére ráhúzható legyen. Két végéhez kötött madzag akasztóval. Vállukra véve megkímélte ruhájukat a fűrész fogától. H: 77 cm. Sz: 9,8 cm (középen) legn. V: 2,7 cm. Czigot József 85 éves készítette 1955-ben.

Hosszúravágó fűrész. TGyM lelt. sz.: 67.49.30 Egyik éle ívelt, másik egyenes. Ritka fogazattal. Egyik végét hosszú fanyélbe ütötték, melyre merőlegesen két vége felé keskenyedő kis fogantyút csapoltak. Másik vége széles, rá merőleges, végei felé keskenyedő fagóval ellátott. Ezt ékkel rögzítették. Teljes hossza: 161,6 cm. Sz: 22,5 cm. Vas szélessége: 10,5 cm. Hárman dolgoztak vele, a rönköt feltámasztva. Hosszanti irányban fűrészelték belőle pallókat.

Fejsze: Durva fanyélbe ütött, nagyjából háromszögletű, köpús vasdarab, felső éle merőleges, alsó enyhén ívelt. Élesre kalapált, nehezen olvasható gyári jelzéssel. Hossza: 98,8 cm. Sz: 15,8 cm. V: 3,4 cm. Imrei János háztartásából.

Fejsze, nyestöfejsze. Imrei János gazdaságából való, könnyű, aránylag hosszú nyelű fejsze. Amikor a fát kidöntötték, ezzel *nyestették* le a fa vékonyabb ágait.

Sulyok, *sulok*. TGyM lelt. sz.: 67.36.5 Keményfa-törzs lefűrészelt darabja, melyre két szélén erős vasabroncsot szögeztek, nagy kovácsoltvas szögekkel. Közepébe durva mogyorófa nyelet ütöttek. Átm: kb 15 cm. H: 21 cm, nyél H: 64,4 cm. A fa törzsébe *nagyfejszét* ütöttek és a fejsze köpűjét a sulyokkal addig verték, amíg elrepesztették a fát.

19. Cifraszűr. TGyM lelt. sz.: 52.207.1 Fehér szűrposztóból kézzel varrott, szokott szabású ruhadarab, részint piros szövetráttal, részint barna színű szűrhimzéssel díszített. Eleje bőrkötővel kötődik. Nagyon viselt. Néhai Ferencz Istváné volt, aki 1864 körül. vőlegény korában csináltathatta. „Régen illen vót a divat, mikor mentek szentegyházba és hideg volt, ezt vették magukra. Az akkori öregeknek soknak volt ilyen szűrje, de nem becsülte meg mind...” Múzeumba kerüléséig eladó fia ádventben *betlehemet hordozni* használta, de ezzel szokták a marhákat is letakarni. H: hátul közepén 121,5 cm, bősege lent körben: 225 cm. Gallérjának mérete 75×94 cm, ujjának H: 30 cm.

20. TGyM lelt. sz.: 58.110.1—58.110.7

21. Szarvidomító. TGyM lelt. sz.: 67.21.17 Keményfából nagy ívben kifaragott, legömbölyített élű eszköz, két végén rászögezett csatos szíjdarabokkal. Készítette Mitnyek József kb. 20 éve, hogy a borjú fejére kötve, ezzel igazítsa, egyenesítse rosszul nőtt szarvát. H: 47,5 cm. Sz: 7,8 cm. Készített szarvidomítót Novák Mihály is. TGyM lelt. sz.: 67.42.4

22. Szénégető szerszámaait a Thúry György Múzeum vásárolta meg. Az alább felsorolt darabokból áll:

Szénégető villa, *gombosvella*, *szenyhúzó vella* TGyM lelt. sz.: 67.37.1 Öntöttvasból gyárilag készült. 9 ágú villa. Külső fogai enyhén, középső fogai erősebben meghajlítottak, kis gombban végződnek. Közepén egymásra boruló köpü-jében vastag, keményfa nyéllal. Sokat használt. Fogainak H: 37—40 cm, nyél H: 12 cm, Sz: 26,2 cm.

Szénégető lapát *lapát* TGyM lelt. sz.: 67.37.2 Öntött vasból. Nyele felé keskenyedő, nagyjából félkör alakú, kissé felhajtott széllel, közepén kidomborodó bordával. Köpüje vaslemezmel megerősített. Nyele durva, egyenetlen keményfa rúd. H: 148,5 cm, ebből nyél H: 112,5 cm, Sz: 25,4 cm.

Gereblye, *grábla* TGyM lelt. sz.: 67.37.3 Házilag készített fagereblye, aránylag hosszú fogakkal. Ezzel húzták össze a levelest, a szénport, de ezzel húzták ki a szenet is, amikor a boksát felbontották. Aki a még forró szenet öntözte, mindig öntözte a gereblyét is. Nyél H: 174 cm, fejének Sz: 63 cm, fogak H: 8,9 cm.

Öntözőkanna, *kánna* TGyM lelt. sz.: 63.37.7 Boltban vásárolt, bádognál préselt, rózsával ellátott öntözőkanna. Az izzó boksát öntötték vele és húzáskor a kész szenet is, hogy ki ne gyulladjon.

Kosár. TGyM lelt. sz.: 67.37.9 Vesszővázra fűz vesszőből körkörös font, kerek fenekű edény. Oldala öblösödő, felső harmadában merőleges. Két oldalán erős, csavart vesszőfüllel. Használt. Száj Átm: 65 cm, talp Átm: 47 cm, M: 44,7 cm. Ebben hordták a levelest, a szénport a boksa megrakásához és ebben vitték a kész szenet osztályozás után *kazalozáshoz*.

23 Aratósarlójuk olyan volt, mint a ma is használt marokszedő sarló, de kicsit nagyobb ívben hajolt emennél. Hasonló lehetett a TGyM 59.63.1 lelt. sz. letenyei aratósarlójához.

24. Kaposvári Állami Levéltár: Pogányszentpéter úrbéri birtokainak térképe 1839-ből és az úrbéri birtokok rendezési terve 1841-ből. (3—4. kép.)

25. A boronát részint szántás után a hantok összetörésére, részint a vetőmag betakarására használták. Szorgalmas gazdák szok-

ták boronálni a fiatal kukoricát is, mert így körülötte fellazult a föld és gyorsabban nőtt, hamarabb lehetett kapálni. Egyesek boronálták tavasszal a búzát és a rozst is. Faboronájuk egyenlőszárú trapéz alakú volt, négy keresztfával. Gyári vasboronát a századforduló óta kezdtek a tehetős gazdák vásárolni. Ezek *kétlevelűek*. Tővisboronát csak az uradalom használt a lucerna, lóhere és a köles megműveléséhez.

26. A vetőabrosz mindig háziszóttos, hímcsík nélküli, két szélből összevarrott darab volt. Év közben gondosan takargatták. Sok házban megtalálható még. Hossza általában 175 cm. Sz: 136 cm.

27. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat, 42. kötet. 1910. évi Népszámlálás. A népesség főbb adatai. Budapest, 1912. 29. p.

28. Dózsa u. 61. A ház már lakatlan, visszaemlékezésem szerint 1840 körül épült. Takács János tulajdona volt.

29. Thurzó László építész mérnöknek a bontási engedélyhez készített rajza alapján. Megjegyzésre méltó, s ezt a TGyM 9105 F. lelt. sz. is dokumentálja, hogy a füstökonyha igen jól sütő kemencéjét a bontáskor meghagyták, hogy föléje nyárikonyhát építve, tovább használhassák.

30. E kis tanulmány szűk keretei között lehetetlen behatóan ismertetni a község bútorzatát, illetve használati tárgyait. A jelzett helytörténeti kiállításon azonban környezetébe illesztve megtalálható mindaz, ami a pogányszentpéteri ház jellegzetes tartozéka.

31. *Tálas, edénytartó*. TGyM lelt. sz.: 67.22.4 (25. kép.) Fenyőfából csapolt és szegezett, festett, nagyon kopott. H: 184 cm, Sz: 18,3 cm, M: 49,5 cm. „A szobában vót, rajta szép, rózsás tányérok voltak. A rúdon vót egy szép hosszitörölköző, a fogason meg fősőruhaféle, tarisznya.” 1919-ben bontották el a füstökonyhás házat, azóta sem használták.

32. Ácsolt láda. TGyM lelt. sz.: 52.233.1.1—2 *Menyasszonyláda*. Bükkfából ácsolt szerkezet, zsilipelés módján egymásba és a négy sarokoszlopba — melyek egyúttal a szekrény lábait is képezik — csúsztatott deszkákból. A láda belsejét hasonlóképp készített válaszfal osztja ketté. A fejszézett lapok szélein kevés, egyenes, a széllal párhuzamos vésett vonaldísszel. Elején lakatolásra alkalmas kovácsoltvas zárókarikával. H: 116 cm, Sz: 59,5 cm, M: 82 cm. Teteje is bükkfából készült, zsilipeléssel összeillesztett, faszögekkel összeszőgezett. Formája: Enyhén magasodó háztető formájú. A tető végét díszesebb, végein cifrázott, vastagabb, ívelt széldeszékába csapolták. A tetőn kis négyszögletes kivágás van, melyen a láda zárókarikája átbujtatható, hogy lelakatolhassák. H: 118 cm, Sz: 62 cm, M: 15,5 cm.

33. *Láda, tulipános láda.* TGYM lelt. sz.: 52.235.1 Fenyődeszkák-ból fecskefarkos csapolással és faszegekkel összeerősítve. Belsejében bal oldalt kinyitható, függő oldalfiókkal. Négy kis lábon áll. Az egész sötétbarnára mázolva, az eleje piros, sárga, kék, zöld színekkel festett. 1855-ös évszámmal. Két oldalt kovácsoltvas füllel, elől középen vaszárral. Viseltes, megkopott. Eladó nagyanyjái volt, aki 1855-ben ment férjhez. Ezt az egyetlen bútordarabot kapta, ez volt a ruhásládája. 1930-ig, a régi ház lebontásáig a szobában volt, a fal mellett állt. Akkor került ki a kamrába.

34. *Sarokkászli.* Rippl-Rónai Múzeum, a továbbiakban RRM lelt. sz.: 67.26.11 Fűrészelt puhafából, összeszegezve és csapolva. Sarokra állítható, háromszögletű, elől kis ajtóval, belül polccal. Sötétbarnára festett. Pécsék Márton készítette 1910 körül. 1950-ig használták.

35. *Bőcső.* TGYM lelt. sz.: 67.21.1 Fenyőfából faragott, zsilipelt, felfelé szélesedő. Két oldalának felső fele elgömbölyített pálcákkal rácszott, tetején rovátkolt léccel. Két vége 1—1 ívelt, faragott talpon nyugszik. Felső részére legömbölyített lécet, erre cakkosra faragott részt szögeztek. Belsejében tartóléc a fenékdieszka számára. Barnára festett, kopott. H: 96 cm, Sz: 81,2 cm, M: 68,3 cm.

36. *Csizmahúzó.* TGYM lelt. sz.: 67.25.10 Puhafából házilag faragott. Középen kissé elvékonyodó, egyik vége felé enyhébben, másik vége felé erősebben kiszélesedik. Itt U-alakban kimetszett. Középen 2 kis szétálló, belecsapolt lábbal. Belevéselt „N J 1942” jellel. Nagyon kopott. H: 35,4 cm, Sz: 12,5 cm, M: 14,7 cm.

37. Ilyen a TGYM 67.35.1 leltári számú, eredetileg fedeles, 2 füllel ellátott *drótos nagyfazék.* Talp Átm: 17 cm, száj Átm: 17,9 cm, M: 37 cm. Még díszesebb a TGYM 67.26.1 lelt. számú ujjnyomkodásos díszű *lakodalmos fazék.* Talp Átm: 22,4 cm, száj Átm: 30,7 cm, M: 42,5 cm.

38. A cserépedények nagyobb része csupán belül és száján volt barnás, sárgás, vagy zöld mázzal bevonva. Külsejüket többnyire körbefutó karcolt vonaldísz, vagy ujjnyomkodásos minta díszíti. A 29. képen látható két fazék kívül-belül mázas. Mázasak a 30. képen látható *segges* fazekak is.

39. Ilyen a TGYM 67.25.3 lelt. számú, kívül-belül mázas, de már leütött lábú *fazék.* Talp Átm: 16,8 cm, száj Átm: 9,9 cm, M: 14,4 cm. 1930-ig használták, addig volt meg a füstökonyhájuk.

40. Kanizsán vették a *vásári vasasoknál* 1907-ben az ugyancsak három lábú *serpenyőt*, melynek szintén hosszú nyele volt. TGYM lelt. sz.: 67.39.1 Rántást keverték és tojást sütöttek benne.

41. Lásd: TGyM 67.33.3 lelt. sz. *rétessütő tepszijét*. Kívül mázatlan, belül barna mázas, lapos, széles fenekű cserépedény. Fenék Átm: 22 cm, száj Átm: 33 cm, M: 5,6 cm.

42. TGyM 67.32.4 lelt. számú *paraszttányér*. Kívül mázatlan, belül vajszín-mázas, barna cakkos, körbefutó mázvonallal díszített. Talp Átm: 9,8 cm, száj Átm: 19,2 cm, M: 5,2 cm. Újabban csak kocsonyát enni használják.

43. Lásd: TGyM 67.21.8 lelt. számú és 67.32.3 lelt. számú tészta-szűrőit. Mindegyik kívül-belül mázas, kétfülű, lapos fenekű, lábos formájú, fenekén sűrűn kilyuggatott cserépedény. Némelyik háznál még ma is használják a cserép *mácsiksűrőt*.

44. TGyM 67.23.3 lelt. sz.: *Vágódeszka*. Egy db tölgyfából kifaragott. A sok használattól közepébe mélyedés kopott. Városiasabb mintájú, s már peremelt a TGyM 67.33.5 lelt. sz. *deszka*, mely a másikhoz hasonlóan mindig a konyhában lógott egy falbavert szegen.

45. TGyM 67.23.2 lelt. sz.: Félkör alakúra kalapált vaslap, ívelt részét használták a káposzta vágására. Két nyéltüskéjére egy-egy keményfa nyelet húztak. Átm: 19,9 cm, vaslap Sz: 9,5 cm.

46. TGyM lelt. sz.: 67.32.8 Tölgyfából házilag készített eszköz. A deszka lapjába három ujjnyi széles ferde nyílást vágtak, melybe vas kaszakést erősítettek. Széleire keményfaléc pántot szegeztek. H: 55,2 cm, Sz: 24,5 cm, V: 5,4 cm.

47. TGyM lelt. sz.: 67.32.7 Lekvárkeverő kanál. Keményfából cigány által faragott eszköz. Feje egyik oldalán kidomborodó, másik felén kivájt, ujjnyi széles peremmel. Tojásdad átmetszetű, vége felé fokozatosan vékonyodó hosszú nyéllal. H: 103 cm, fejének Sz: 17,5 cm. Ajándékozója a szilvalekvárt mindig nagy katlanban főzte, egészen addig, míg csak meg nem állt benne a kanál. Ezzel keverték. A katlan alját azonban előzőleg körülsározták, hogy ne égjen meg benne a lekvár. „Rögge hajnalba főpakótuk, egész nap főztük, éjfélig főztük, evvel meg kevertük...”

48. A kovászfák két típusa ismeretes. Egyik, a kérégtől és kis ágaitól megtisztított természetesen két ágúra, vagy három ágúra nőtt fadarab, mint a TGyM 67.42.3 lelt. sz. kovászfája. A másik kis létraszerű eszköz, két fokkal. Ilyen a TGyM 67.21.10 lelt. sz. darabja. A kovászt mindig teknőben keverték meg, majd a teknőn keresztben elhelyezték a kovászfát, s letakarták háziszöttes ruhával.

49. TGyM 67.21.11 lelt. sz. *mángorló*. Keményfából faragott, keskeny, hosszú, lefelé enyhén szélesedő eszköz. Alja sima, felső része enyhén domború, H: 74,7 cm, Sz: 14,5 cm. Szoktak tész-

tát vágni a mosólapickán is. Így a TGyM 67.25.7 lelt. számún. Ez tölgyfából házilag faragott, hengeres nyélben végződő, nagyjából téglalap alakú eszköz. Hossza: 37,7 cm, Sz: 16,5 cm. A szentpéteri háztartásban régen nem ismerték a gyúródeszkát.

50. A 22. képen bemutatott *krumplinyomót* tölgyfából néhai Döme István készítette a századforduló körül. A malacoknak főzött krumplit mindig ezen törték át. Melencét tettek alája. Ezt használták a kenyérbe való főtt krumpli megtörésére is. Ilyenkor a kis *mácsikgyúró teknőt* helyezték alája. M: 69,8 cm. H: 63,8 cm. V: 10 cm.

51. *Zsirosvendöly* TGyM lelt. sz.: 67.21.1.1—2 Keményfa dongából, vastag faragott tölgyfa fenéklappal. Két kis füllel, ráillő *födele* ugyancsak tölgyfából faragott. 1880 körül készíthették, mindig zsírt tartottak benne. A szalonnát először *megküjesztették*, majd villával belerakták egy teknőbe, ahol kihült. Másnap *toporfejszével* megvagdalták, megsózták, jól összekeverték, úgy rakták bele a vendőbe. Csak kisebb mennyiséget sütöttek ki belőle mindig. Kb. 15 éve nem csinálnak már *vágottzsírt*.

52. *Kenyértartó* TGyM lelt. sz. 67.32.6 Fenyőfából házilag faragott szögletes tengelybe egymásra és reá merőlegesen erős léceket csapoltak, melyek végére vékonyabb keresztléceket csapoltak, illetve szegeztek. A tengely felső részén mozgatható vaskarikával ellátott kampóval, hogy a kamra tetőgerendájához erősíthessék. M: 76,2 cm. Sz: 60 cm.

53. *Tökcserép* TGyM lelt. sz.: 67.21.12 Takarmánytök egyenetlenül elvágott, kibelezett felső része. Ajándékozó napa a disznók számára főzött krumplit szokta vele leborítani. Rápasszolt a fazékra. Hasonló darabokban a padláson tökmagot, mogyorót vagy egyéb apróságot szoktak tartani. Átm: 30—30,7 cm. M: 14,2 cm.

54. A bugyogóskorsóknak rendkívül gazdag, sokféle változata ismert Pogányszentpéteren, kezdve a mohácsi korsóktól a mázas és mázatlan, diszes és diszítetlen finoman iszapolt cserépedényekig, illetve a durva szemcsés *kőkorsókig*. Mindkét múzeumnak gazdag gyűjteménye van belőlük.

55. Fedett szájú volt mindig a *pálinkás korsó* is. TGyM lelt. sz.: 67.42.2 Kívül-belül mázas zömök cserépedény, félig fedett, száján elől orrszerű kiöntővel. A fedlapon „1900 D A” karcolt jelzéssel. Egy füllel. Talp Átm: 12,9 cm. Száj Átm: 15,2 cm. M: 26,2 cm. „Ebbe csöpögött bele mindig a pálinka. Itt seprűpálinkát, törköt, baracot, szivát főztünk ki.”

56. Vesszőfonatos üveg TGyM lelt. sz.: 67.32.1.1—2 Vékonyra hasított fűzvesszővel körkörösén befont literes üveg. Feneke kerek

falap, rajta 1935-ös évszámmal. Fonata alsó harmadában zöldre, felső harmadában pirosra festett. Fonott füllel. Ajándékozó öregapjától örökölte, aki maga készítette. Mikor kaszálni ment, ráakasztott a *kasza mankójára*, úgy vitte benne a bort. Még két éve is használták.

57. Feldíszített kontyot Szentpéteren már nem találtunk, de a díszítetlen kontyfejkötőnek Kodaléáknál előkerült a maradéka. Finom fehér gyolcsból és gyári csipkéből van összeállítva. Eleje kézzel varrott hosszú fehér gyolcscsík, piros és fehér színű lapos-, illetve lyukhímzéssel. Homloknál és két oldalt kézi horgolás díszíti. A fejtetön farkasfoggal és keskeny piros-fehér mintás gyári szalaggal varrták hozzá a három darabból összeállított, gyári csipkéből varrott tulajdonképpeni kontyrészt, mely alá a kemény kartonnal bélelt, vászonnal bevont *káplít* helyezték. TGYM lelt. sz.: 52.249.1 Édesanyja maga hímezte és készítette, amikor férjhezment, 1905 körül.

58. TGYM lelt. sz.: 63.19.5 Fejkendő. Fehér batisztból, a két szélén fehér töltött hímzéssel és száröltéssel kivarrott, ismétlődő, leveles-virágos indákból alkotott sarkomintával. A kendő visszahajtott szélénél keskeny szálhúzásos díszítéssel, körben fehér gyári csipkével. Hossza: 75 cm. Sz: 74 cm. Eladó nagyanyjáé, Dobri Györgynéé volt, aki 1896 körül készítette saját részére. 5—6 slingelt csipkés fejrevalója is volt, de a többit elhasználták kisgyermekük részére takarónak.

59. TGYM lelt. sz.: 66.59.1 *Bokrosing*. Fehér gyolcsból kézzel varrott, nyakszegélye mentén körben sűrűn ráncszedett, mellévarrott ujjú, pálhás ruhadarab. Elején hasítékkal, a szegőpertli szabadon maradt végeivel kötődik. Sűrűn leszedett rövid ujjának szélére szegőt, lejjebb gyári csipkét varrtak. H: 50,7 cm. Bősége lent: 162 cm, ujjá H: 47,3 cm, bősége: 134 cm. Eladó dédanyjáé volt, ez volt az esküvői inge 1870 körül. A bokrosujjú ingek későbbi fejlődési szakasza látható a TGYM lelt. sz.: 63.14.4 és 63.14.5 darabokon.

60. TGYM lelt. sz.: 66.18.9 *Nyakra való*. Fehér gyolcsból varrott, szélétől másfél ujjnyi szélességben keskeny szálhúzással szegett. Szélén körben fehér kézi horgolású pamutcsipkével. H: 169 cm. Sz: 167,8 cm, csipke Sz: 5,2 cm. Eladó anyósáé volt, ünnepnap ebben járt Berénybe templomba.

61. TGYM lelt. sz.: 66.18.7 *Zsebkendő*. Fehér sifonból, fehér, piros és világoskék fonállal kézzel hímzett, körben kézi horgolású fehér csipkével. Egyik sarkában kék száröltéses „1900” évszámmal. H: 40,2 cm. Sz: 33,5 cm, csipke Sz: 3,9 cm. Kósz Mihályné hímezte. „Télen is mindég gyalog vitték a gyerekeket Berénybe, az volt a

szokás, hogy kasmirkendőkbe betakarták, ezt a kendőt meg a szemére tették.”

62. Lásd: TyGM lelt. sz.: 63.17.1 és 63.54.1 Mindegyik az 1880-as években készült, az egyik Kiskanizsán, a másik Pogányszentpéteren. Hajnal Józsefné nagykendőt kapott még *gyegybe*, két fejkendőt, egy pár fűzős cipőt, ezt, meg egy gyűrűt. Ha az eljegyzés felbomlott, a jegyajándékot vissza kellett adni.

63. A Thúry György Múzeumnak több, a századforduló körül készített esküvői szoknyája, illetve köténye van (lelt. sz.: 63.55.1 és 66.18.5). Sajnos, nem egy házból valók, így a teljes viseletet nem rekonstruálhatjuk belőlük.

64. Sok házban található még ilyen. Egyedül Mitnyekéktől négy szövet-, illetve sifonréklit vásároltunk. TGyM lelt. sz.: 66.18.1—66.18.4

65. Ugyancsak Mitnyekéktől sikerült begyűjtenünk hat *hátra-kötőt*, *kontyot*, hozzávaló négy fehér fejkötővel, *sapkával*. TGyM lelt. sz.: 66.59.2—66.59.11 A kontyok műselyemből, lüszterből, kasmérből készültek.

66. H. Kerecsényi Edit: Fehérhímzéses viseleti darabok Nagykanizsa környékéről. A Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyve 1950—1960. Zalaegerszeg, 1960. 304—306. p.

67. TGyM lelt. sz.: 63.14.1 és 63.20.1 Utóbbit Pécsek Mártonnének varrta édesanyja 1910-ben staférungba. 1914-ben esküdtek, de akkor a gatyá már nem volt divatos, a völegény nem vette fel, hanem pantallóban, mellényesen, fekete kabátban állt az oltár elé.

68. TGyM lelt. sz.: 52.207.2 Ferencz Györgyné varrta lánykorában, 1880 előtt, *völegényüngnek*. Hat pár ruhát — inget és gatyát — varrt a kelengyébe. Hasonló ehhez a TGyM 63.14.2, 63.14.3 és a 63.95.1 lelt. sz. ing.

69. 1912-ben Harmadás Jánosné maga szőtte, s varrta a gépen a 63.20.2 lelt. számú *vászönüngöt*. Akkor jött divatba a *francia váll*. Ezt már nem hímezték, elejét gépi szegőzéssel gazdagon díszítették.

70. Az első világháborúig szőtt finomabb vászonneműt nagyobb részben lenből vagy lennel kevert *gyári pamukból* szőtték. Ezt, s a kenderrel kevert pamutvásznat *pörcvászonnak* nevezték.

71. A kendertermelés tárgyi anyaga: így a gombolyító, kendervágó, tiloló, gereben stb. gazdagon van képviselve a Thúry György Múzeumban.

72. Sok ilyen paszitos vékaruha került mindkét múzeumba. *Főverésük* többnyire csillagos, ritkábban geometrikus mintájú. RRM 67.26.2, 67.26.4. (36, 37 fénykép.)

73. TGyM lelt. sz.: 66.70.1, 66.70.2, 66.17.1, 66.17.2, 66.17.5 stb.

74. TGyM lelt. sz.: 66.16.1 Színes rongyból és kenderkócból házilag csikosra szőtt szőnyeg-szerű ruhadarab. A csikokra repegetett, már nem viselhető ruháikból készült. 8-as bordában szőtték meg. Még végben van, nem varrták össze. H: 777 cm, Sz: 76 cm. Pécsek Györgyné szötte 1952-ben. Ő szőtt itt először rongyszőnyeget.

75. Készítettek Szentpéteren is díszesen faragott mángorlókat, de csak díszítetlenek maradtak meg. Felső lapjuk középpütt tompa éllel ellátott, nyelük kiszélesedő fogantyúban végződik. Kb. 10 éve nem mángolnak. TGyM 52.229.1 és 67.21.11.

76. Külön figyelemreméltó a RRM 67.26.32 lelt. sz. öntöttvas vasalója, melynek gombja Kossuth-fejet ábrázol. Kanizsán vették az 1920-as években és Gadácsi Lajos kovács foltozta meg. Faszemes vasaló.

KNÉZY JUDIT:

ADATOK POGÁNYSZENTPÉTER SZELLEMI NÉPRAJZÁBÓL

BEVEZETŐ

A pogányszentpéteri falukiállításra való felkészülés szerves részét képezte egy kisebb felmérés a község lakosságának egykori szellemi kultúrájáról. Eddig a megye néprajzáról szóló összefoglaló munkák legfeljebb egy-egy adatot közöltek¹, de legtöbbjük meg sem emlékezett e község és környékének gazdag szokás- és hiedelemvilágáról, népköltészetéről, népi zenéjéről, táncairól, stb.²

Pogányszentpéteren végzett gyűjtéseink során örömmel tapasztaltuk, hogy a régi népi szójhagyomány olyan jelenségei is felfedezhetők még az idősebb lakosok emlékezetében, amelyeket a megye más részein vagy egyáltalán nem lehet már gyűjteni, vagy csak nagyon töredékesen lelhetők fel. Itt főképp az erdő használatával összefüggő szellemi kultúrájukra gondolunk. Sajátos történelmi és társadalmi tényezők folytán e területen nem irtották ki annyira az erdőket, mint másutt a Dél-Dunántúlon, s az erdő közelsége egészen ősi táplálékszerzési módokat tartott fenn a legutóbbi időkgig, mint a vadászat, madarászat, gyűjtögetés, erdei állattartás, amelyek fontosságukban vetekedtek a fejlettebb földműveléssel és állattartással. Ezekkel a primitív élelemszerzési eljárásokkal együtt fennmaradtak természetesen a hozzájuk tartozó szellemi javak is, mint az erdő fáihoz, virágzatához, állataihoz fűződő megfigyelés és tapasztalatanyag, a gyűjtögetés és főképp a vadászat sikerét célul tűző babonás eljárások, szokások és népköltészeti jelenségek.

Még egy jellegzetes terület van a pogányszentpéteriek népi szójhagyományában, ami közvetve az erdő közelségével függ össze; a betyárokkal kapcsolatos hagyomány egy egészen késői időben keletkezett csoportja. A pogányszentpéteri erdő a betyárvilág hanyatlásával is még ideig-óráig jó búvóhelye volt kisebb bandáknak, majd többen a börtönből szabadulva e vidéken szegődtek el pász-

tornak, továbbra is rettegésben tartva a lakosságot. Róluk ma is az élmény erejével szólnak.

Pogányszentpéternek, mint a Kaposvár—kanizsai országúton,³ a paraszti áru- és csereforgalom útvonalán fekvő községek egyikének fontos közvetítő szerepe lehetett a különböző vidékek népi hagyományainak átvételében, megőrzésében és továbbadásában. Mélyebbszántó kutatásnak kell majd eldöntenie, mennyire képez Pogányszentpéter a környező községekkel együtt (Liszó, Iharos, Iharosberény, Nemespátró) átmenetet szellemi kultúrájával a dráva menti horvát hatású vidék, a belső-somogyi, a zalai dombság, valamint a Göcsej vidékének hagyományai között.

A szájhagyományokat itt is a falu szegénysége: uradalmi cselédség, napszámosok és néhány holdas parasztlakosok őrizték jobban, mint a több földdel bíró parasztlakosok. A társadalmi különbségek vallási különbségekben is megmutatkoztak. Az őslakosság s az ezekből kikerülő módosabb „pógárok” rendszerint evangélikusok, a cselédek, napszámosok, de a szegényparasztlakosok nagyobb része is katolikus volt. A múlt század 50-es éveinek felmérése szerint „népessége 374, többnyire ágostai”⁴. Az 1928-as adatok már arról tanúskodnak, hogy a községben 470 katolikus és 274 evangélikus élt.⁵ Az adatok magyarázatául szolgál az, hogy az evangélikus lakosságnál az egyházés miatt nem történt a létszámban gyarapodás.

A hagyományok egyes csoportjaihoz nem egyformán viszonyultak a falu különböző rétegei. A közvetlen anyagi hasznot jelentő szokásokat, mint az aprószenteki *sibárolás*, betlehemezés, háromkirály-járás, lucanapi kotyolás, karácsonyi, újévi és névnapi köszöntés, ahol pénzzel jutalmazták a háziak a produkciót, kizárólag a szegényebb katolikus gyermekek őrizték meg. „Pógár gyerek erre nem vót ráutalva” — hangzik ma is a vélemény arról, hogy miért nem vettek a szokásban részt a módosabb parasztlakosok gyermekei is.⁶ Egyes reprezentatív célzatú szokásoknál viszont, ahol a rangot, gazdagságot lehetett mutatni (lakodalom, pasztivívés, temetés, hűsvéti ajándékozás, komatál-vívés) élen jártak a módosabb családok.

A falu életének ünnepeiből, mulatságaiból az uradalmi cselédek többnyire ki voltak zárva, különösképpen állt ez a lakodalmakra. Ha mégis be akartak ilyen helyre jutni a mulatni vágyó „nem hivatalos” fiatalok, felöltöztek *maszkának* és így táncgal, tréfálkozással színesítve a multság eseményeit a gazda vendégszeretetét elnyerték, és elvegyülhettek a sokadalomban.

A gyermekjátékokban a gazdagabb családok gyermekei többször vehettek részt. A legtöbb játékra ma is ők emlékeznek, hiszen őket

többször elengedték *játszóra*, nekik az iskolából se kellett kimaradniok a tavaszi és őszi munkák idején, amikor az iskolában órák szüneteiben, szabad ég alatt olyan jól lehetett *kocsizni, métázni* stb. A szegényember mihelyt tudta, munkára szorította gyermekeit. „Még eső osztálozs diák vótam, már vittek kapányi, kézrefotkát, alig bírtam el a kapát... jáccanyi csak húsvétko engőttek el a Konterékhó” emlékszik vissza özv. Kodela Józsefné.

A hiedelemtörténeteket, betyárhistóriákat, dalokat, balladákat, népköltészetünk becses darabjait a falu legszegényebbjei, legelesettebbjei hordozták legjobban.

A szűkreszabott terjedelem miatt nem adhatok további részletes ismertetést mindezekről, különben is ehhez további részletes vizsgálatra lenne szükség, inkább néhány jellegzetesebb hiedelem, szokás és népköltészeti elem részletesebb bemutatását kísérem meg: a hiedelemtörténeteket, jelesnap szokásokat és a betyárhagyományt.⁷

I. A HIEDELEMTÖRTÉNETEK

1. Természetfeletti erővel rendelkező emberek.

Ördögös vadász, ördögös rápsic (orvvadász) — olyan puskával rendelkezett, amely „falra akasztva úgy járt, mint az óra”, puskáját olyan helyen mártotta vízbe, ahol három határból futottak össze a vizek. Így *ragadós* lett, azaz mindig biztos lövése volt. Az ördögös rápsic tudta, hogyan kell elbánni a *rosszakkal*: *sörgyefa* pipaszár darabjával, vagy hétlyukú patkó darabjával lőtte le, de a nyelv alatt háromszor megforgatott sörét is használt. Ha megéhezett, kidobta zsebkendőjét az ablakon, az nyúllá vált, lelőtte, megfejtette és elkészítette vacsorának. Miközben sült a nyúl, megszólalt: „mög is süttök?”, mikor enni kezdték: „mög is ösztök?” Az ilyen nyúlnak nem volt rendes a mája vagy a tüdeje, hanem csak „ojan kóc forma”. Ha a rápsic nem akart ilyen jelenéssel találkozni, háromszor megforgatta a puskáját, s akkor nem állt elé semmi.⁸

Az *ördögös erdő*-t elképzelésük szerint a kényszerűség vitte az ördöggel való cimborálásra, mivel „a gróf megparancsúta, hogy vággya le az erdőt. Az meg búsút magába, akkó oda jött az ördög és mögkérdezte, min búsú. Az ördög lepucóta az ördöggyeive az egész erdőt, reggelre össze is vót rakva. De az erdős úgy atta el magát, hogy akkor vihetik el, mikor nem lesz zöd levél a fán. Minden évben megmentek érte az ördögök, és mindik tudott adnyi nekik zöd levelet. Évek múltak, s egyszer télen möntek, akko a

szederbokorbú adott, ehajtotta róla a havat, s alatta zód vót a levél. Akko összepörötek. Azt monta az ördög: te nagyobb ördög vagy mint én. Így megszabadút tőlük.”

Az *ördöngős kocsis vagy csikós* meg tudta állítani akárkinek a lovát, és csak ő tudta megindítani. Úgy tette, hogy kezével megörölte a kocsi rudat.

A *boszorkány* elvette a tej hasznát, vagy a tojását. Ha pedig valaki lopni próbált az övéből, annak *möggötötte* a kezét, hogy nem tudott elmozdulni, csak akkor, ha ő megütötte háromszor mögyorófa vesszővel. A boszorkány kutya, macska képében járt, vagy szarva volt, erről lehetett megismerni. Aki karácsony éjjel a templomban a maga készítette lucaszékre állt, az megismerte, hogy ki a boszorkány, de kört kellett maga köré rajzolnia, hogy el ne pusztítsák.

A tejrontás ellen úgy védekeztek, hogy a tehén első tejjével, a *főcstejjel* gyerekeket itattak meg, miközben szítán keresztül *vízzel beszentölték* őket, így hitük szerint nem férték hozzá a *rossz aszszonyok*. Lucakor ajtón, ablakon, kapulábfán *istenátkozta tuskét* vagy nyírfaágat tettek keresztbe rontás ellen, még a kulcslukba is befűztek és a kilincsre. A katolikusok szentelt mirhával füstölték meg a tehén kötelét. Ha megtörtént a rontás, már nehéz volt elhárítani, legfeljebb a rontót „mög lehetett ríkatnyi”. Az öntőasszony a beteg tehén kötelét megöntötte viasszal, s abból állapította meg, ki okozta a bajt, hová ásta azt az eszközt, amivel a rontást előidézte. A *tejrontót* arról is felismerték, ha három szál *istenátkozta tuskét* hoztak az erdőből, összekötözték és avval addig verték a véres tejet, míg egy csöpp se maradt a tálban, ekkor a *rontó* megjelent és megszólalt, mert a rontott tej verése neki fáj. A veréstől aztán megbetegedett. A rontott tejet *keresztapon* (küszöb) szűrték, fésűt is tettek alá, hogy a rontás megszűnjék.

A *garabonciás* hét foggal született gyerekből lett, akit 7 éves korában elvittek a garabonciások. „A garabonciás valamiké járt lenn a földön és mönt a faluba végig, kért a házaknál tejet. Mögmonta annak, aki azt hazudta, hogy nincs, hogy mennyi fazékkal van, és mennyi van megaludva. Aztán hallottam, hogy vót egy szógagyerek, azza összeút a garabonciás beszélnyi a húsré. A gyerök evötte a garabonciás könyvét, aki elalutt úve. A gyerök addig óvasta, hogy egész fölemelkedtek a levegőbe. A garabonciás fölébredett, amint elvötte, úgy fordított egyet a lapon, s így lassan simán jöttek le, máskülönben leestek vóna.” A garabonciás, ha megharagudott egy községre, jégesóvel verte el a határát. A felhőben járt.

2. Természetfeletti lények

Ördög, rossz, többféle alakot ölthetett a nép elképzelése szerint. Nyúl képében járt az erdőkben, mellső lábával megfenyegette azt, aki le akarta löni. Olykor az út egész szélességében jöttek a nyulak, ha rájuk lőttek, egy csomóba összeugrottak és táncoltak, majd nyomtalanul eltűntek. Az ördög fekete macska képében éjszaka megállította a kocsikat. Aki eladta magát az ördögnek, az az ördögjeit *katulában* őrizte, a *katulában* bogár alakot öltött. Egyébként szarvról és lólábáról is fel lehetett ismerni. Az ördög a gazdájának rengeteg pénzt hozott, de halálakor elvitte. Mikor vitték az ördögös ember koporsóját a temetőbe, a koporsó tiszta üres volt.

Lidérc (ludvérc) jótét lélek. Ha valaki nagyon sóvárog szerelme után, azt meglátogatja kedvese képében a ludvérc és él vele férfival nőként, nővel férfiként. A ludvérc alakja egyébként olyan mint a nyomórúd, vagy rudazókötel, vagy fényes mint az üstökös-csillag. A szobába az ablakon vagy a kulcslyukon keresztül közlekedik. Aki a lidérccel összekerül, annak teljesen elveszi az erejét, és az bele is hal. De el is lehet úzni, úgy, hogy a kulcslyukra annak, akihez jár, a gatyamazzag fűzőjét vagy szoknyafűzőjét tették, s mikor jött a ludvérc, azzal megkötözték, pipaszárdarabbal meglőtették, s akkor szenes tuskóvá lett. Vagy mikor megkötözték, tüzes vessal elverték, szemét kisütötték.

Hazajáró lélek. A bűnös emberek lelke jár haza általában éjjel 11 és 1 óra között, de nem mutatkozik meg mindenkinek. Ruhája ugyanolyan, mint amiben eltemették. A régi klastrom környékén viszont papot láttak fényes délben, elé állt az embereknek, nem tért ki előlük, csak káromkodásra tűnt el.

Házikígyó. A régiiek elképzelése szerint minden háznál kell ilyennek lennie, mert védik a ház lakóit. Ha megölik a kígyót, meghal valaki a családból. Sárgás cifra színe volt, kissé hasonló a viperához és jellegzetes kígyó szagát is emlegették. A kút környékén szokott tartózkodni, némelyik nagyon megnőtt.

Tüzes ember. Erre már csak homályosan emlékeznek, hogy amerre járt, égett a szalma.

Váltott gyerök. Erre is csak homályosan emlékeznek.

Farkasnak átváltozott emberről nem hallottak, de van egy késői maradványa ennek a hiedelemkörnek a kutyával kapcsolatban. „Abrincson átbújtatták háromszor a kiskutyát, mikor megnevekedett, ollan ember nem vót, aki le tudta vóna löni, nem fokta a srét. Csak hétluku patkó darabjával lehetett elpusztítani, ha lelűtték vele.”⁹

II. JELESNAPI SZOKÁSOK¹⁰

Lucanapkor a katolikus gyerekek (8—10 évesek) *kotyúl*ni mentek a házakhoz. Vittek magukkal egy darab fát, vagy szalmát, arra rúhtak és mondták:

Kity-koty, kity-koty galagonya kettő

Nekem is van kettő

Lasponya három, a pálinkát várom

Annyi csirkéjük legyen, mint égen a csillag, földön a fűszál” stb.

A háziasszony ezután búzával szórta meg őket, s a búzát később a baromfiaknak adta. A kotyolók kevés pénzzutalmat kaptak. Luca napjához különféle tilalmak fűződtek még: nem volt szabad varrni, fonní, kölcsönadni. Ilyenkor védekeztek a tejrontás ellen a ház nyílásainak fáagakkal való elzárásával.

Betlehemjárás. A századfordulón a környező községekből jöttek ide betlehemezők. 1910-ben került ide Vindornyalakról uradalmi kovácsinasnak Gadácsi Lajos, s az ott tanult betlehemi játékot betanította itteni társainak, 14—15 éves katolikus cseléd- és parasztyerekeknek, s később 1920-ban is, de akkor 12—13 éveseknek. A szereplők a következők: *angyal* (férfi ruhában, karing gyanánt egy női péntölt kötöttek a nyakára), *katona* (uradalmi parádés kocsis ruha zubbonyát húzta fel, kezében fakard, vagy vasabroncsból készített kard volt), *Szulánnás pásztor* (rongyosan, nagy kenderbajusszal és szakállal, láncos furkósbottal és facsutorával), *Pörcékes pásztor* (hasonlóan az előbbihez), *Öreg Koredó* (nagyon rongyos, derékig érő szakállal van). Ádvent első vasárnapján kezdtek el és járták karácsonyig, hétköznap Pogányszentpéteren, ünnepen vidéken. Deszkából és papírból maguk készítették el a betlehemet. Sajnos az egész szöveget nem közölhetem itt hely hiányában, csak az énekből egy versszakot:

„János, Palkó, Bence, Istók juhászok, bujtárok

Zárjátok be a kapukat szaporán bujtárok

Mézes-mákos túrós rétest siessetek sütni

Hogyha vélenk Betlehembe el akartok jönni.”

Karácsonyi kántálás: a községi pásztorok, de a 6—12 éves gyerekek is járták karácsony böjtjén. „A csordapásztorok, midőn betlehembe” c. dalt énekelték. A gyerekek pénzt, a pásztorok bort, kalácsot kaptak.

Aprószenteki sibárolás, subárolás vagy korbácsolás még ma is szokásban van. Nyolc ágból fonott *ficfa korbácsot* visznek és meg-

korbácsolják a háziakat, de főképp a lányokat. Őket még az utcán is megkergetik. A régi mondóka (1920—30-as évekig) a következő volt:

„Hála Isten, hogy megértük aprószentek napját
Adja Isten, hogy többet is megérhessünk
Ne ilyen búval, bánattal, hanem szép
Örvendetős napokkal!
Friss légy, jó légy, egészséges légy, keléses ne légy, porzsávás ne légy.
Ha borért küldnek vízért menj
Ha vízért küldnek borért menj
Jó dolgos légy, szófogadó légy
Jó kalácsot süssön az asszonyság.” stb.

Ma már csak a kívánságokat mondják el.

Háromkirályok csillagát újév és vízkereszt között járták körül-belül 1930-ig. 12—13 éves gyerekek. Volt egy *Heródes*, *Menyhárt*, *Boldizsár*. Maguk készítettek keménypapírból csúcsos sapkát, színes csillagokat ragasztottak rá és a csúcsáról papírszalagok lógtak le. Menyhárt vitte a csillagot, Heródes és Boldizsár kezébe fakard került. Menyhárt beköszönt: „Szabad-e a maguk becsületös hajlékukba a három királyok csillagát bemutatni?” Akkor belépett:

„Én bejöttem mint Menyhárt, fölfegyverközve csillag kieresztésére. Gyere be te Boldizsár!”

Boldizsár: „Én bejöttem mint Boldizsár, ki megvallottam kis Jézuska születését. Gyere be te Heródes!”

Heródes: „Én bejöttem mint Heródes, aki a pusztában 300 kisedőt kard élére hányattam, mégse találtam kösztük kis Jézust”.

Éneklük: „Háromkirályok napján” stb. három versszakot. A „Szép jelen,szép csillag” soroknál Menyhárt kiengedi a csillagot, s a csillag fölött Heródes és Boldizsár háromszor összecsapják a fakardot.

Az ajándékok átvétele után „három szentkirályok elindulának mindönféle gazdának jótszakát kívánnak” éneklésével indulnak el.

Gergely napján a lizsóiak jöttek néha át köszönteni, kis pirosra festett fakardjuk volt.

Farsang idején *maszkának* öltöztek fel a cselédfiatalok: cigánynak, ördögnek, szalmabábnak, nőnek, csikósnak. Arcukra boltban vásárolt papíralarcot tettek, ördögnek megtette egyszerűen a korom is. Mulatság ilyenkor csak a kocsmában volt. Igaz, ekkortájt rendez-

ték a legtöbb lakodalmat is. Amelyik lány pártában maradt, azoknál húshagyókor vályút tettek a kályha szájába, és azt neki kellett kivennie.

Húsvét. Vasárnap délután a Konterék kertjébe mentek a *ját-szóra* a gyerekek, eladósorban levő lányok és a legények is. Itt adták át a keresztszülők a húsvéti ajándékot: hímestojást, almát és narancsot. Hogy miért pont a Konterék kertjét választották ki, annak okát ma már nehéz megállapítani. Ekkora kertje másnak is volt, viszont itt épült a faluban a legrégebb téglaház, s a század elejéig ez volt itt a legmódosabb épület. Hogy a szokás még ezután is fennmaradt, az valószínűleg annak köszönhető, hogy a Konter családnál maradt fenn legtovább a nagycsalád intézménye, 1935—37-ig itt még együtt lakott felnőtt fiaival és azok családjával a gazda. Itt volt egy udvarban a legtöbb gyerek, és ez továbbra is nagy vonzóerőt jelentett a fiatalságra. Ilyenkor húsvét délután itt esti harangszóig folyt a játék. Közösén játszották kicsik-nagyok a *túrózást*¹¹, külön a kisebbek és külön a nagyobbak a *cipózást*¹², a *lityát* vagy *sicc* a *hátusót*¹³, a *beugróst*¹⁴, általában a körjátékokat. Leginkább csak lányok járták, a *haj szénájom-szénájom*¹⁵, a *kivirágzott a diófa*¹⁶, *lánc-lánc*¹⁷ kezdetű dalokra való körjátékokat és a *kocsi-zást*. Csak fiúk szerették a *pötye*¹⁸, a *kifutós, sintéres*¹⁹, labdajátékot és a pénzzel történő *pupolást* vagy *strikkölést*²⁰.

Mátkázó-vasárnap a lányok küldtek egymásnak komatálat. Ebben a szokásban mindkét felekezetű lányok résztvettek. A tálban sült hús, rétes, alma és narancs volt. A későbbiekben 1920 körül rétes helyett cukrászsüteményt tettek. A tálát egy harmadik vitte, ezzel a szöveggel adta át:

„Koma küdte komának, ha nem teccik komának, küdje vissza komának.”

A tálvivőt megvendégelték. Ezután a barátnők *mátkának* szólították egymást.

Májusfa állítás még most is divatban van. 1945 előtt csak az állított májusfát egy lánynak, aki őt el is akarta venni. Ma már nincs ennek ilyen kötelező érvénye. A májusfa állítás után egy hétre történt a fa kitáncoltatása. A vőlegény és a leány családja gondoskodott a zenéről. A vőlegény a legénypajtásaival együtt ment el, először a vőlegény, azután a többiek táncoltatták meg a lányt a fa körül, majd a fát ledöntötték. A vendégeket borral kínálták meg.

Pünkösdi vasárnapján az első világháború előtti időkben 8—12 éves kislányok mentek *pünkösdot járni*. Vittek egy kis 2—4 éves lánykát a karjukon, a *pünkösdi királynét*, akinek koszorú volt a fe-

jén, fátyollal takarták le az arcát. Az adományoknak, süteménynek, pénznek kosarat vittek. Beköszöntek, azután „a pünkösdsnek jeles napján” kezdetű éneket énekelték el. Különféle jókívánságokat mondtak, és felemelték a kislánykát mutatva, hogy mekkora kenderet kívánnak a háziaknak.

Pünkösöd délutánja szintén a játszás ideje volt.

III. BETYÁRHAGYOMÁNY²¹

Pogányszentpéter erdős környéke fontos útvonala volt a Somogyból Zala megyébe menekülő, portyázó betyároknak, különösen a Szaplányos tanyánál találtakoztak sokat. Tóth Mihály faragópásztor családi hagyománya szerint nagyapja, Patkó Bandi is gyakran fordult meg ittlakó feleségénél, itt is halt meg és temette el titokban a család a pogányszentpéteri temetőben. Erről a falubeliek nem tudtak. Ismerik itt a Patkó Pistáról szóló, egyébként országosan elterjedt ballada szép teljes változatát, melynek legjellemzőbb sorai a következők:

„Pusztá csárda két ajtó van rajta
Patkó Pista lovagol be rajta
Már messziről így adja fel a szót
Láttak-e már egy lovon hét patkót” stb.²²

Érdekes viszont, hogy a betyárokat szidó asszony megpatkolásának történetét, amely a Patkó testvérek nevének népi magyarázatául is szolgált országszerte, itt Savanyú Jóskának tulajdonították. Sokkal elevenebben élnek kevésbé híres, de az idősebbek által még ismert betyárok viselt dolgai a pogányszentpéteriek emlékeztében ma is, mint Sobri Jóska, a Patkó testvérek, Juhász András és más híres betyárok cselekedetei. A személyes találkozás varázsa, az egykori csodálat és megvetés, ugyanakkor rettegés érezhető ma is az elbeszéléseken. Olyan tetteket is tulajdonítanak nekik, amelyeket mások követtek el. A börtönből szabadulva hiába szegődtek el pásztornak, továbbra is rettegésben tartották a lakosságot összeférhetetlen, bosszúálló természetükkel, vadságukkal, s tisztelet a kivételnek: ragadós kezükkel.

Hajnal Jancsi²⁴ bandája sokat időzött ezen a vidéken. Társai közé tartozott Rezánszki Pista, Kis József, Márton Vendel²⁵, Horvát Mihály, Márton Pista és egy Körtési nevű ember is. Rezánszki Pista itt sebesült meg a határban a *vörösdombi* oldalon, menekülés közben. A fáma szerint szólt társainak, hogy „lújjetek le engöm mert

végettem, titeket is efognak". Egy bükkfa alá temették, a bükkfa oldalába véstek egy betyárt „duffla puskával a vállán, tarisznyával, szélös gatyában, göndör hajjal” és odaírták a nevét.

Marton Vendelről mesélték, hogy olyan kemény ember volt, annyira nem lehetett kivallatni, hogy egy ízben cserfa paraszát tettek a kezébe, amely egészen átégette és mégsem vallott.

Ő egyébként lopásairól volt híres. Egy ízben öccsével együtt baromfit emeltek el, mikor megcsípték őket, úgy tettek, mintha berúgtak volna, de a csibe nyaka kilátszott a tarisznyából. Tőle különösen félték, mert aki ellenkezett vele, attól vagy lopott, vagy meggyújtotta a házát. Azzal fenyegetőzött, hogy „fölmegy a piros kakas a házodra”. Idősebb korára se hagyta abba praktikáit, ekkor azonban már a falusi legények el tudtak bánni vele. Kis József fia ma is Pogányszentpéteren él, ő édesapja egykori viselt dolgainak legjobb tolmácsolója. A családi hagyomány szerint édesapját büntelenül vádolták be, mikor egy ízben Surdról göbölök veszték el. A börtönből megszökött, úgy, hogy ékkel és fúróval kiszedték társával a rácsot, neki sikerült kibújni, de társa, Draszner János kövér ember lévén beszorult az ablakba, ezért otthagyta. Így lett betyár. Egyszer a surdi gróf kereste őt apjánál, a kanászszámadónál. Késő este a kastélyban puskával ráijesztett, s a gróf káromkodására megmondta, hogy ki ő és azt is, hogy a betyárok így mutatkoznak be. Viselt dolgai közé tartozott a szaplányosi molnár két deres lovának elrablása. A molnár dicsekedett, hogy nincs az a betyár, aki az ő két deresét el tudná vinni, mert két nagy kutyája minden betyárral végez. A betyárok a kutyákat elaltatták, s mikor vitték a molnár ablaka alatt a két lovat, beszóltak rajta: „na molnár, főketheted a kutyákat, itt visszük a két derest.”

Szentpéteren a kocsma mögött volt olyan fedezék, amely a betyárok menekülésére szolgált, ha jöttek a zsandárok. Mindig volt olyan emberük, aki előre jelezte a veszélyt. Többen a betyárokkal való kapcsolatuk révén gazdagodtak meg.

Kis József betyár kedves dalai közé tartoztak a Patkóról szóló „Nem messze van Kismargitta”, azután a „Nem akar a vezérürü legelni”²⁴ kezdetű ballada és az „En is vótam zöd erdőnek betyárja” kezdetű bújdosó betyáréneke, melynek versszakai között régebbi eredetű, igen költői részek keverednek gyengébb versezetű újabb szakaszokkal. Első versszaka:

„En is vótam zöd erdőnek betyárgya
Semmi hasznát se vöttem én utána
Esik a hó, fújdogál a fergeteg
Maj mögvöszi testöm-lelköm a hideg.”

Elterjedt betyár-ballada volt itt a Bene Vendelről szóló is, amelynek ma már csak töredékét ismerik.

IV. NÉPZENE, TÁNC

A faluban kb. az 1910-es évektől kezdődően magyar banda működött: „két primás, sípos, *kontorás*, *cimbalmos*, *böggös*”, ezek csak lakodalmak és tűzoltóbálok alkalmával zenéltek. Az egész környéket bejárták, több ízben Kanizsán is muzsikáltak.

Kisebb összejöveteleken, fonóban, disznótoron, tollfosztáskor, komabálokon, vasárnap délutánonként citorára, vagy „dudára” táncoltak. A *duda*, vagy *böggő* azaz köcsögduda úgy készült, hogy tejesfazékra hólyagot kötöttek, középre nádszálat rögzítettek, s a nádszálat újjal húzogatták. A pásztorok és betyárok bőrdudára, furulyára táncoltak.

A táncok közül kiemelkedett különlegességével a pásztorok férfitánca, a „kanásztánc”, s lakodalomban a szakácsnő tánca: „a borsüveg-csárdás”.

Csak töredékét mutathattuk be a község egykori szellemi kultúrájának.

Az itt ismertetett kevéske anyag is felvillantott keveset abból, amit mintegy 50—70 éve hordoztak mindennapi életük külső rendjében és tudatuk mélyén az itt élő emberek. Kísért még a múlt emléke a régi haragokban, félelemérzésekben, önkéntelen gesztusokban, a reflexekben. De ennek a múltnak ismerete sokat segíthet a jelen átforgalmazásában.

JEGYZETEK:

1. Morvay Péter—Pesovár Ernő: Somogyi táncok Bp. 1954. 17. p. hivatkozik Kovács Zoltán 1949-ben végzett részletes leírására a pogányszentpéteri „borosüvegtáncról”.

Rajeczky Benjámín—Kiss Lajos: Népzene Tára V. Siratók. Bp. 1966. 309. p. közöl egy 1960-ban Pogányszentpéteren gyűjtött siratót.

2. Gönczi Ferenc gyűjtött a környéken, de csak Iharosból és Nemespátróból hoz adatokat: Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár 1949. Somogyi gyermekek. Kaposvár 1937. 72. 136. 210. 277. p. (Iharos) 63. 99. 197. 202. 260. p. (Pátró).

3. Tóth Ferenc: Járási Monográfia. Csurgó 1928. 60. p.

4. Szakácsi Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest 1857. 203. p.

5. F. Szabó Géza (szerk.): Somogy vármegye és Kaposvár megyei város általános ismertetője és címtára. Bp. 1932. 72. p.

6. Czigóth József 85 éves volt napszámos közlése, ág. ev. vallású.

7. Saját gyűjtéseim alapján 1967. máj. jún. Rippl-Rónai Múz. Adattára 1057.

8. Czigóth József, Kálmán Ferenc 80 éves r. kat., Mitnyek István 76 éves volt kisparaszt közlései.

9. A hiedelmek nagyobb részét: Czigóth József, Mitnyek István, Kálmán Ferenc közlései, valamint Kadácsi Lajos 74 éves volt uradalmi, majd községi, r. kat. vallású kovács adatai alapján.

10. A jelesnapi szokások: Czigóth József, Molnár Imre 54 és felesége 50 éves, (2—3 holdas r. k. vallású), Kadácsi Lajos, Beák Györgyné (77 éves volt kisparaszt), Zakócs István 66 éves volt földnélküli, r. k. vallású lakosok közlései alapján, a gyerekjátékokat: főként Kodela Imréné volt 23 holdas ág. ev., Kodela Józsefné 68 éves volt 3 holdas, Beák Györgyné, Kadácsi Lajos közlései alapján.

11. Gönczi: Somogyi gyermekjátékok c. könyvében is ilyen néven szerepel a Vásárlás címszó alatt 77. p. Rinyakovácsiból.

12. Gönczi i. m.-ben a VII. Hajszólo játékok között „Kell-e cipő” címen részletes leírás. Somosbükkösd, Szenna adatai 27. p.

13. Gönczi i. m. Páros litya néven írja le. 23. p. 12. sz. leírása (Gölle).

14. Hasonló ehhez Gönczi i. m. 27. p. leírás „hátbaütés” címmel

15. Leírása Gönczi i. m. 60. p. „Haj szénára” címmel. (Jut.) 63. p. (Kisbajom).

16. Hárman ülnek egymástól nagyobb távolságban és a többiek kigyószerűen járva, dalolva kerülgetik őket.

17. Gönczi i. m. 42. p. 4. sz. dallamra.

18. Gönczi i. m. „csürkös” néven szerepel 92. p.

19. Gönczi i. m. ugyanezen a néven szerepel, leírása 89. p. 46. sz.

20. Pénzt gurítottak egy vonalhoz, akié legközelebb ért, az feldobta az összes pénzt, és övé lett az írás, akinek a második legközelebbi volt a vonalhoz a pénze, a leesett pénzek közül a fejt kapta.

21. Kis József volt községi kanász (69 éves), Mitnyek István, Kadácsi Lajos emlékezései alapján.

22. Tóth Mihály adatait feldolgozta Manga János: Egy dunántúli faragópásztor. Bp. 1955. 11. p. Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág. Kaposvár. 1944. 298. p. aki tagadja Patkó Bandi létét, ill. azonosítja Patkó Jánossal. Gönczi szerint ellentmondóak az adatok Patkó János haláláról. 283—284. p. Ugyanerről: Vikár Béla: Somogy megye népköltése. 1905. és Somogyi Almanach. 1914. is ír.

23. Vikár Béla: Somogy megye népköltése. Bp. 1905. 177—178. csak két-két versszakot közöl, kaposvári, csurgói, jutai adat.

24. Gönczi: A somogyi betyárvilág 315. p. szerint először Patkó Pista bandájának tagja, később önálló bandája volt Kara Mihállyal Híres tette Deák Ferenc kirablása, és Halassy Aladár tótszerdahelyi birtokos kifosztása. Sorsának későbbi alakulásáról nincsenek levéltári adatok. A pogányszentpéteri hagyományok szerint egy bakonyi portyájuk során halt meg a zsandárokkal való összeütközés következtében.

25. Gönczi: A somogyi betyárvilág. 363. p. leírása szerint Oroszlán Pali társai közé tartozott. „Középtermetű”, kiálló pofacsontú, szűkmellű ember, aki úgy nézett ki, mint valami tigris... Arcán ott ült a gonoszság minden jele...

Fővárosi Lapok 98. 486—488. p.

26. Vikár i. m. 141—142. közli a ballada Jutából gyűjtött változatát, alföldi eredetűnek tartja. 4. 18. p.

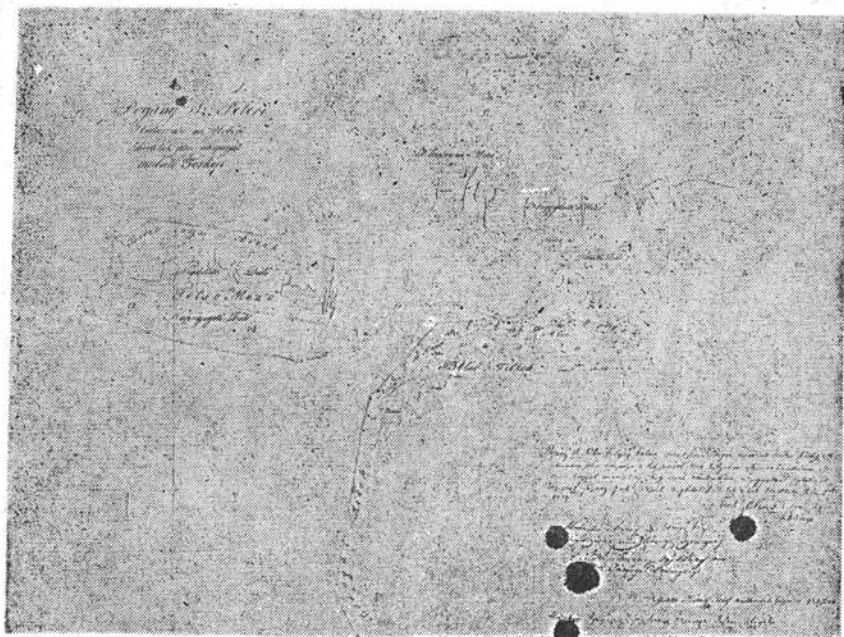
Szent Péteri Helységnek Tabellája

Kereftz és Vezeték Nevek	Jobbágy Helynek. Minőségje.	Jobbágy Helynek.		Külföldi szolgálatban vagy Robor.	Eltérőcsod.	Adófajok.						
		Belő Külfö				Eltérőcsod. Arada.	Tízre való Pz.	Fonytla.	Kl. Ércit Vay.	Káppony.	Oktér.	Toldal.
		Mivolta.										
		Pennyf Mértre való.	Szazo Föld Hozd.									
		No.	Mag.			Flar.	dy.	Fant.	Itar.	No.		
Hajnal Ferencz.	1/2	3 1/2	17 1/2	3	26	52	9	1	1/2	1	6	
Cziges Lehelény	1/4	6 3/4	4 1/2	-	13	26	1	1/4	1	3	3	
Hordk Ferencz	1/4	5 1/2	1 1/2	-	6 1/2	13	1	1/4	1	1	2	
Kocsy György	1/4	7 1/2	2 1/2	1 1/2	13	13	1	1/4	1	1	2	
Mihályecz Ferencz	1/4	3 3/4	2 1/2	-	6 1/2	13	1	1/4	1	1	2	
Berkel Ferencz	1/4	1 3/4	1	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges István Zoltán	1/4	1 1/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges István Zoltán	1/4	1 1/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Stevák János Zoltán	1/4	1 1/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges Mikály Zoltán	1/4	1	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Majzel István Zoltán	1/4	1 1/2	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Talány János Zoltán	1/4	1 1/2	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges Mátyas Zoltán	1/4	1 1/2	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges Mátyas Zoltán	1/4	1 1/2	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Mikola István Zoltán	1/4	2	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Stevák Ferencz Zoltán	1/4	1 1/2	1/2	-	-	18	1	1	1	1	1	
Stevák István Zoltán	1/4	2	1/2	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges Cziges Ferencz Zoltán	1/4	3 3/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Kochka János Zoltán	1/4	2 3/4	1	-	-	18	1	1	1	1	1	
Beal György Zoltán	1/4	2 1/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Kocsy Mihály Zoltán	1/4	1 3/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Kocsy Max os János Zoltán	1/4	2 1/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Cziges János Zoltán	1/4	1	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Lukovics János Zoltán	1/4	3/4	-	-	-	18	1	1	1	1	1	
Lukovics János Ferencz Zoltán	1/4	1	-	-	-	18	1	1	1	1	1	

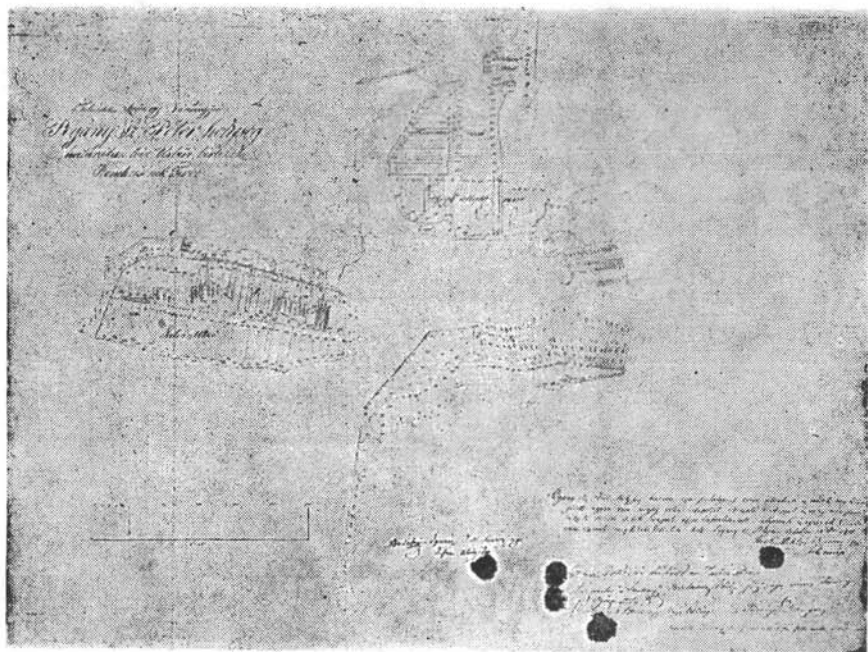
1. Szentpéter helység urbéri tabellája, 1767.

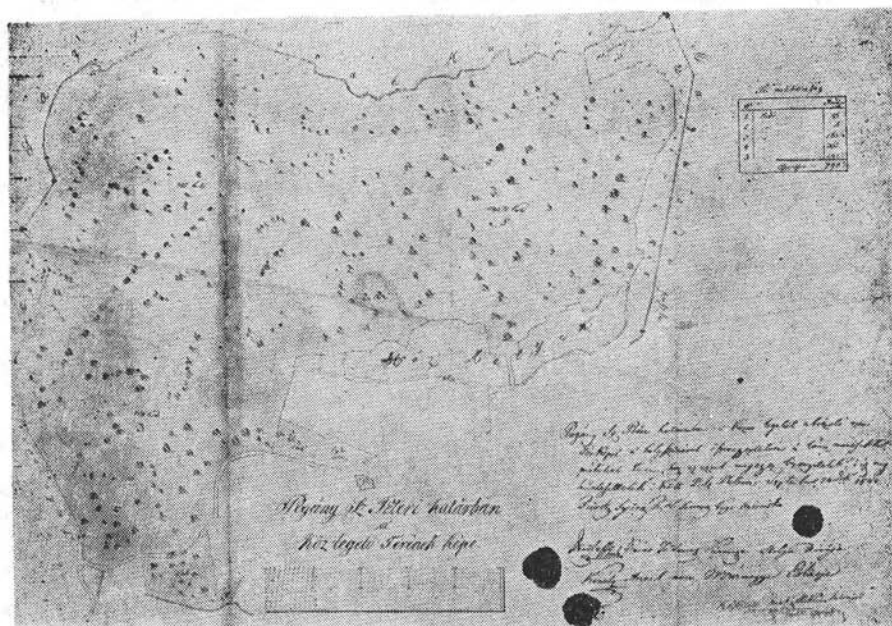
2. A Balatonvidék térképe, XVI. század

3. Pogányszentpéter úrbéri birtokállományának térképe, 1839.

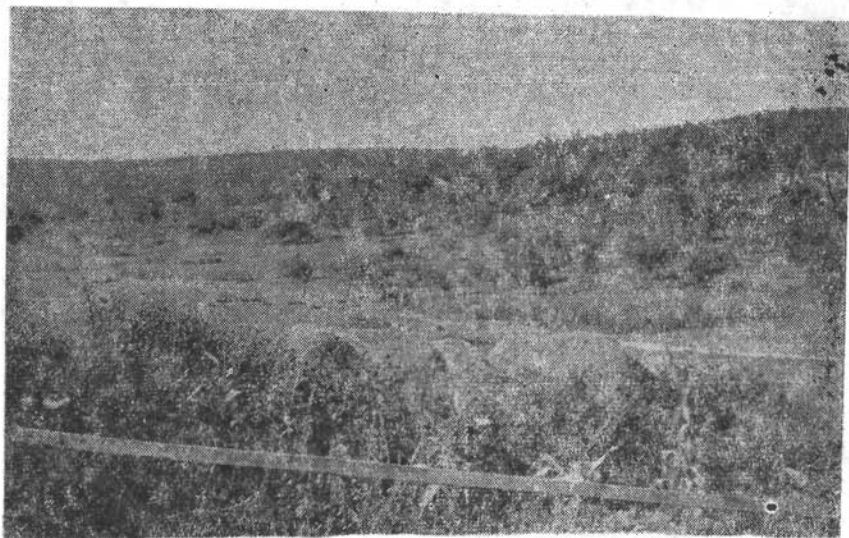
4. Pogányszentpéter úrbéri birtokainak rendezési térképe, 1841.

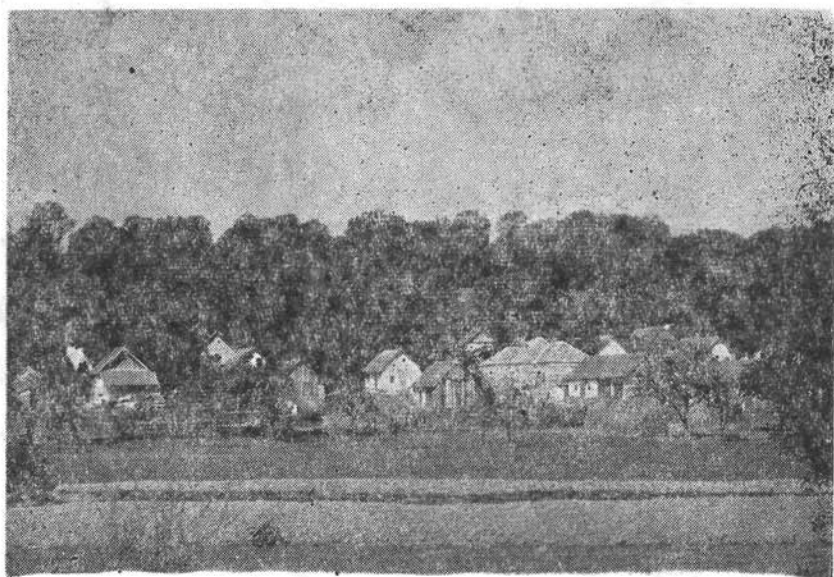
5. Pogányszentpéter közlegelőjének térképe, 1844.

6. A bíró ládája

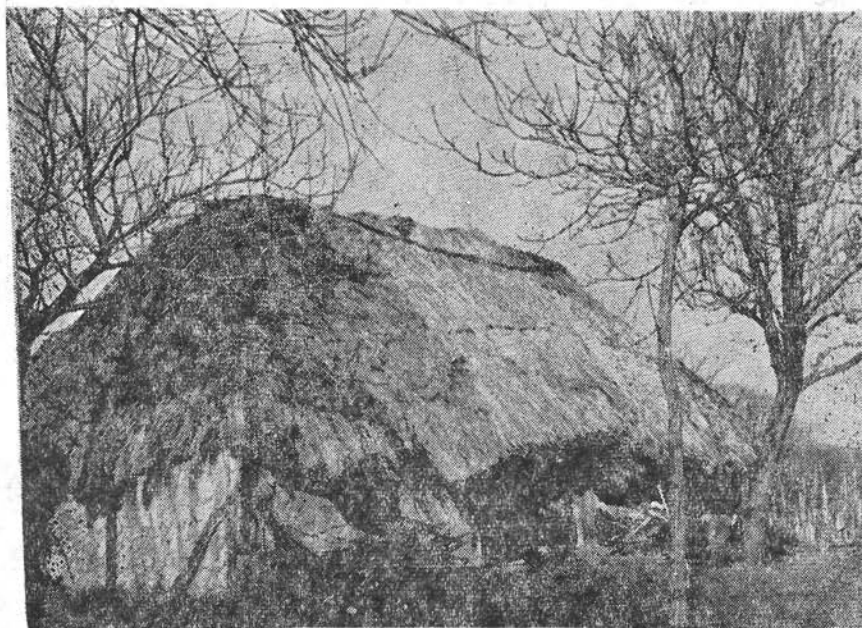
7. A község határa. Háttérben az erdő alatti Dózsa utca

8. A Dózsa utca, Beső ucca a Postaútról fényképezve

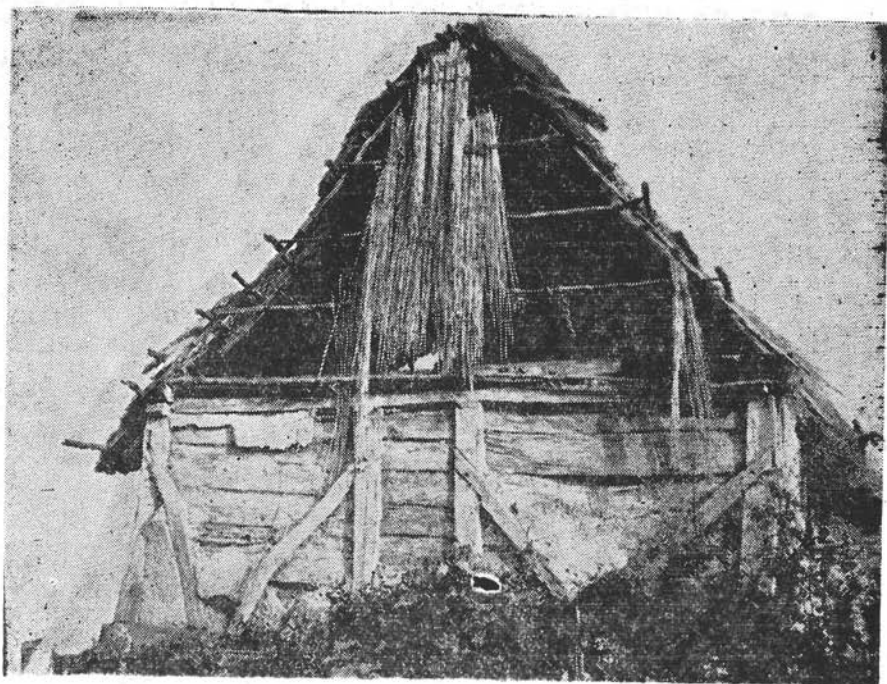
9. Udvarrésztlet a tárolt tűzifával

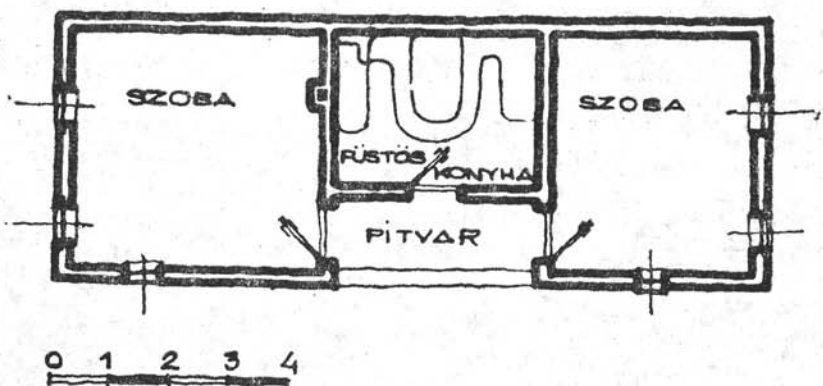
10. Sövényfalú hegyi pince

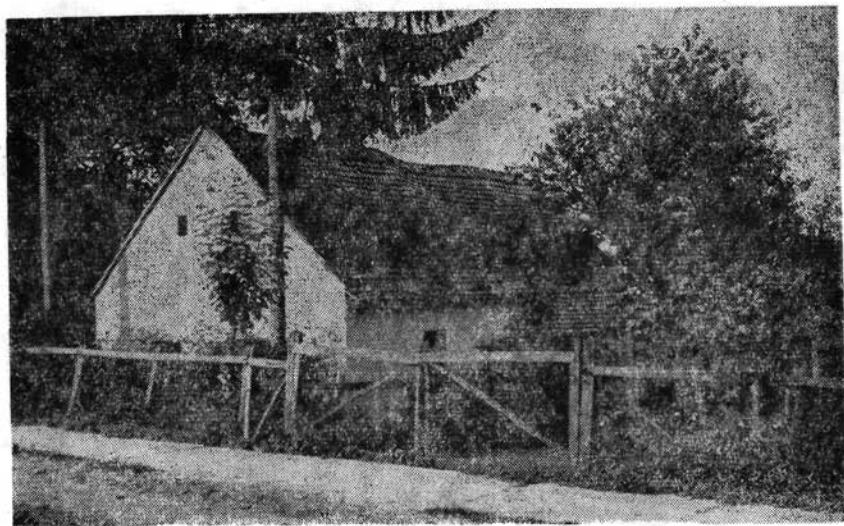
11. A Dózsa utca 61. sz. alatti füstöskonyhás talpasház horidokzata és a telek felőli oldala

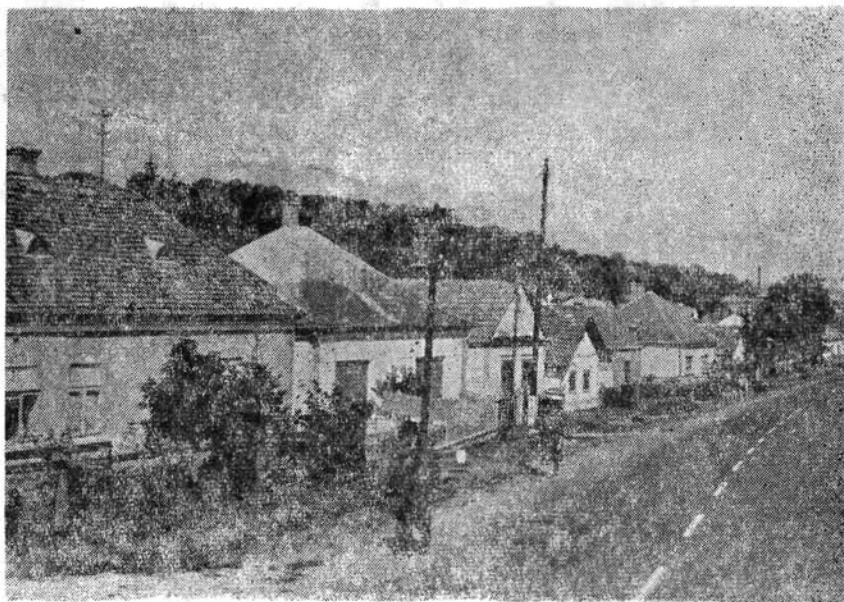
12. A Dózsa utca 61. sz. alatti füstöskonyhás ház pusztuló tűzfalának részlete

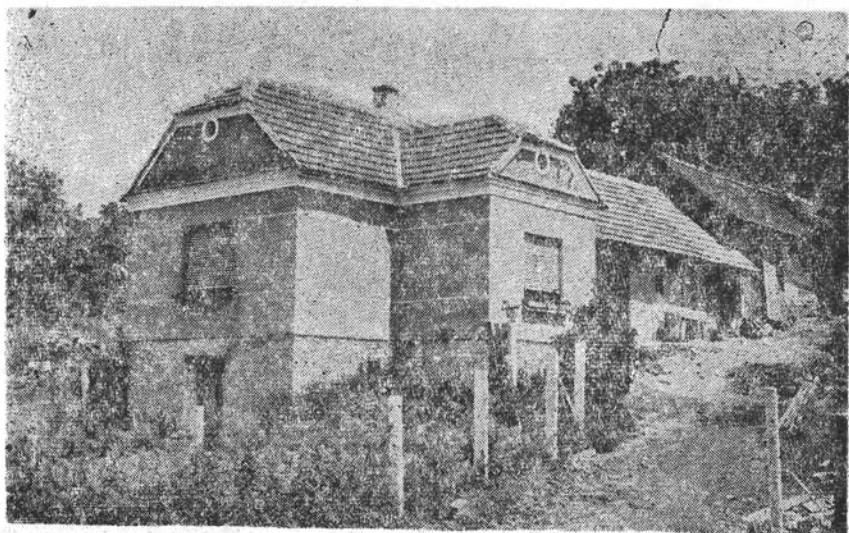
13. A Dózsa utca 14. sz. alatti közelmúltban lebontott ház alaprajza

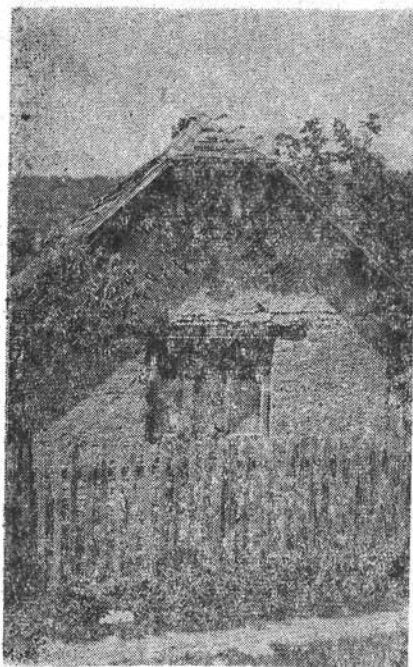
14. A falu első téglaháza. Épült: 1820-ban

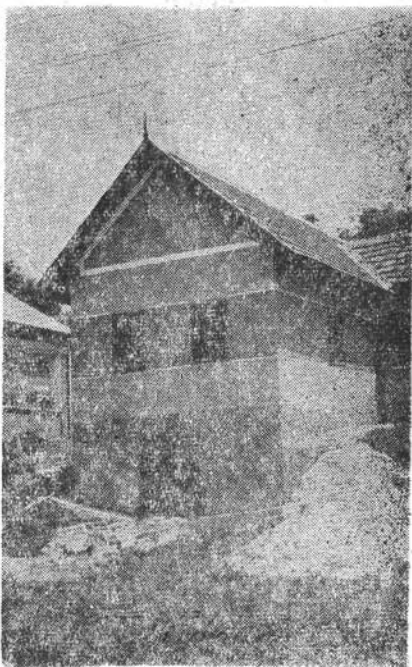
15. A Bajcsy-Zsilinszky út, Posta út részlete

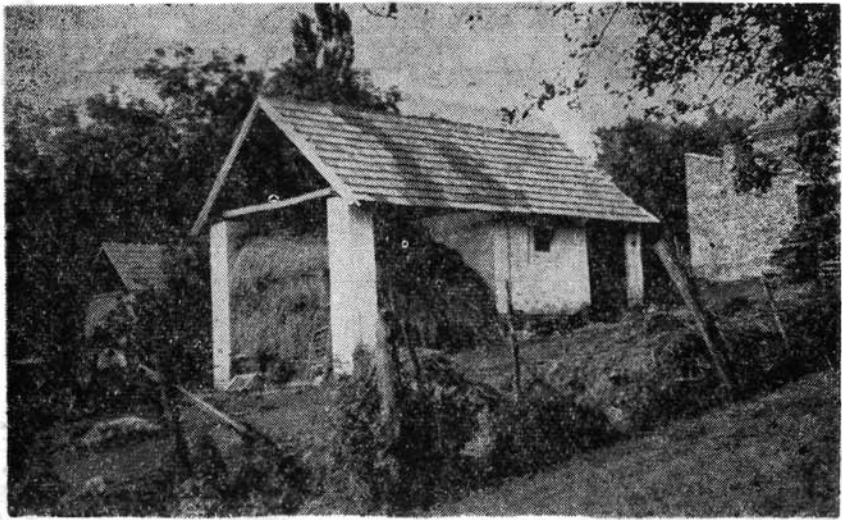
16. Újabb téglaház és gazdasági épületei

17. Téglalapozású,
tömés falú, újabb lakóház

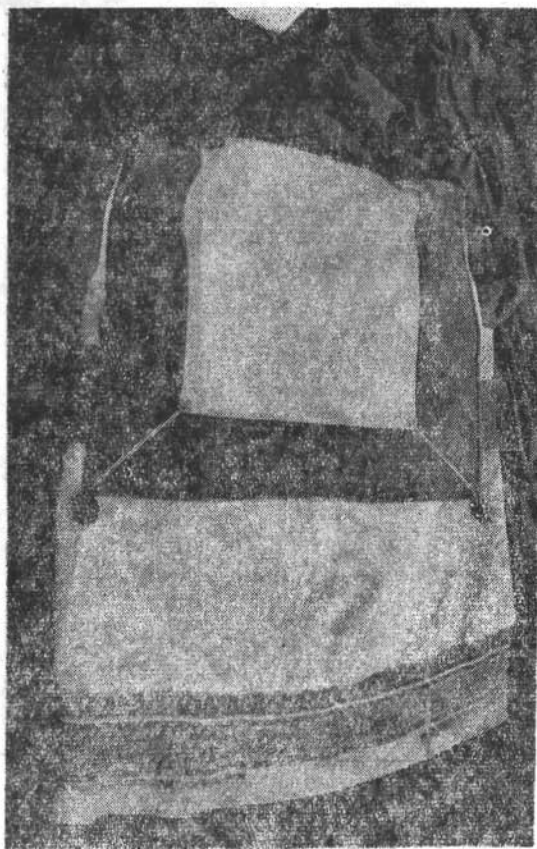
18. Újabb téglaház,
utcai pincelejáróval

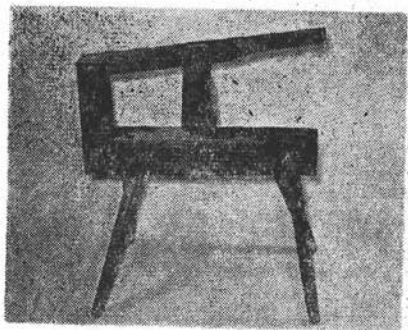
19. Istálló és pajta téglából

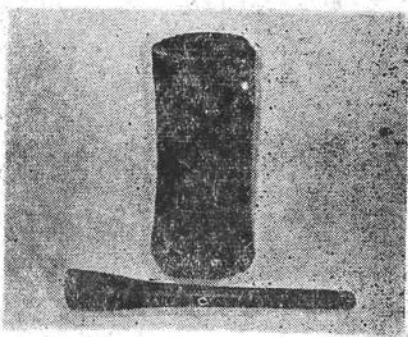
20. Cifraszűr az 1860-as évekből

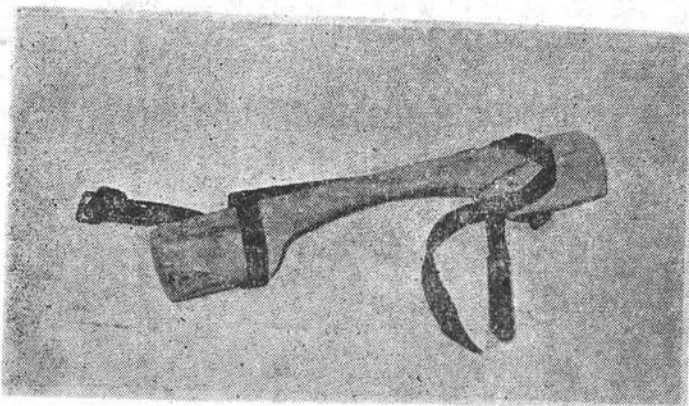
21. Cifraszűr háta az 1860-as évekből

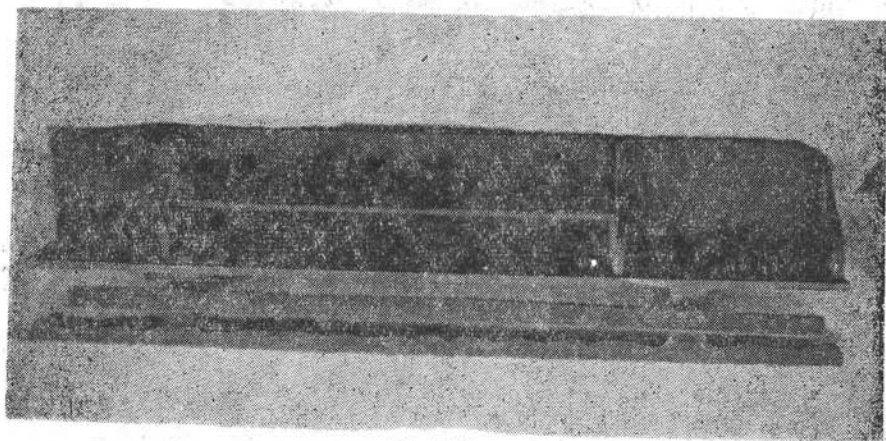
22. Házilag készített
krumplinyomó

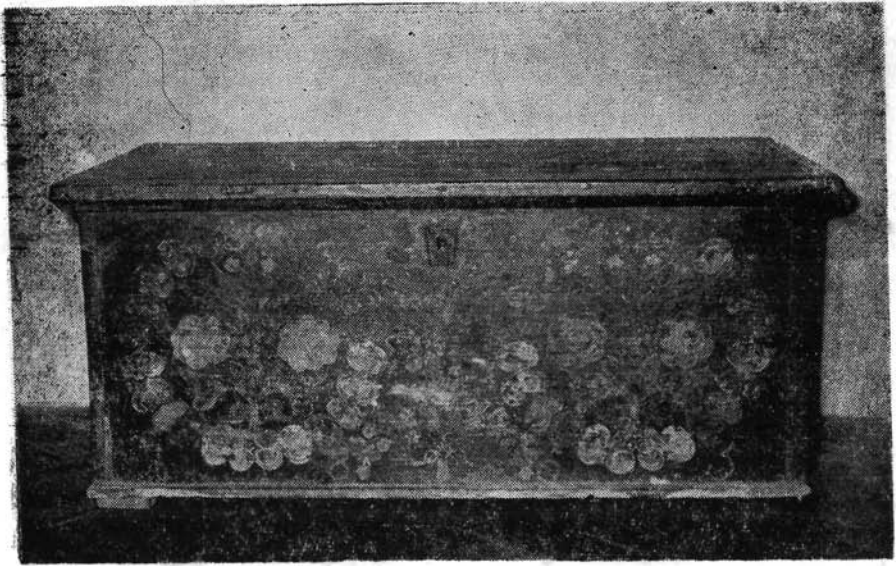
23. Fatörzsből kivájt mocsár
és törője

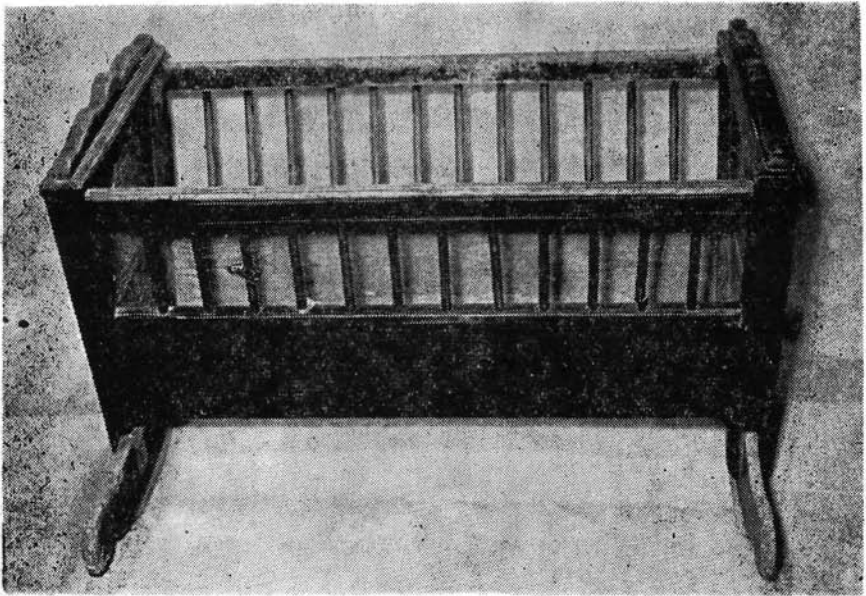
24. Szarvidomító

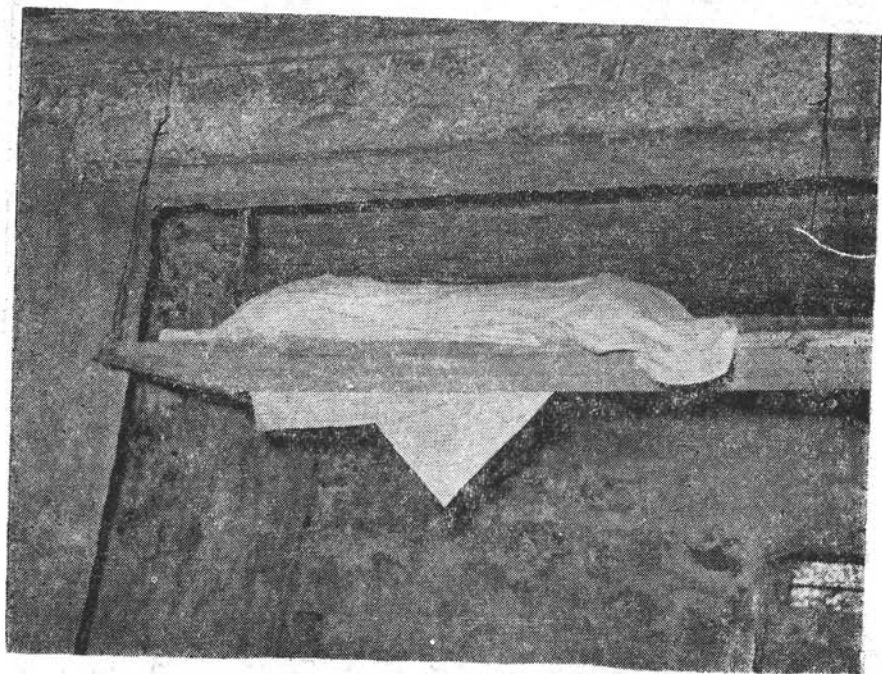
25. Tálca

26. Tulipános láda

27. Bölcső

28. *Kenyér tárolása a pincében*

29. Cserépfazekak

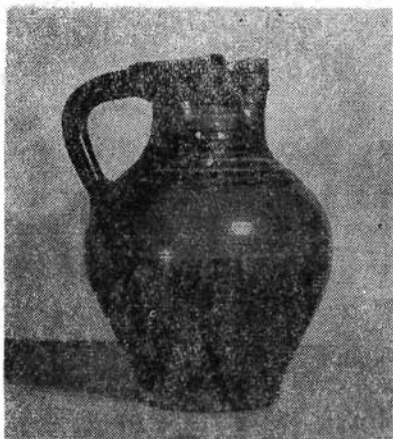
30. Cserépfazekak

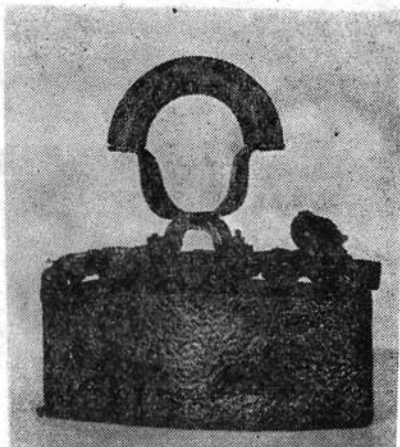
31. *Bugyogós korsók*

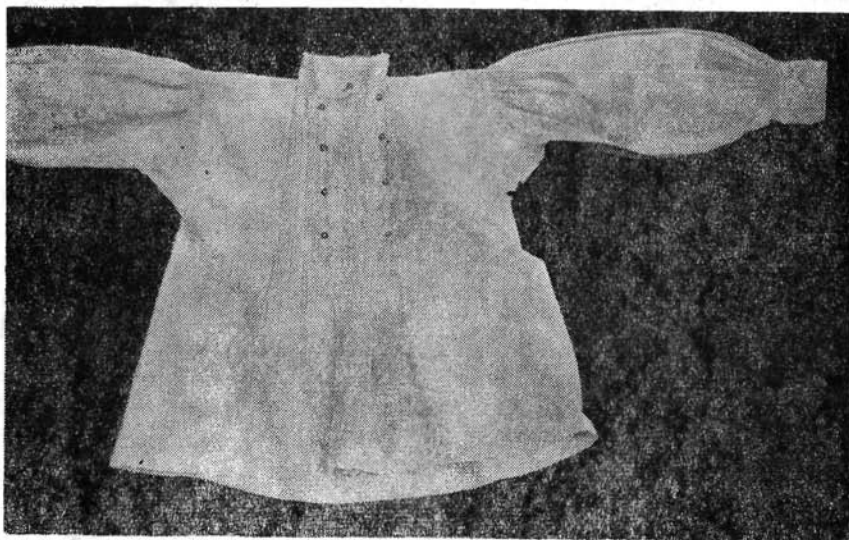
32. *Tejesfazekak*

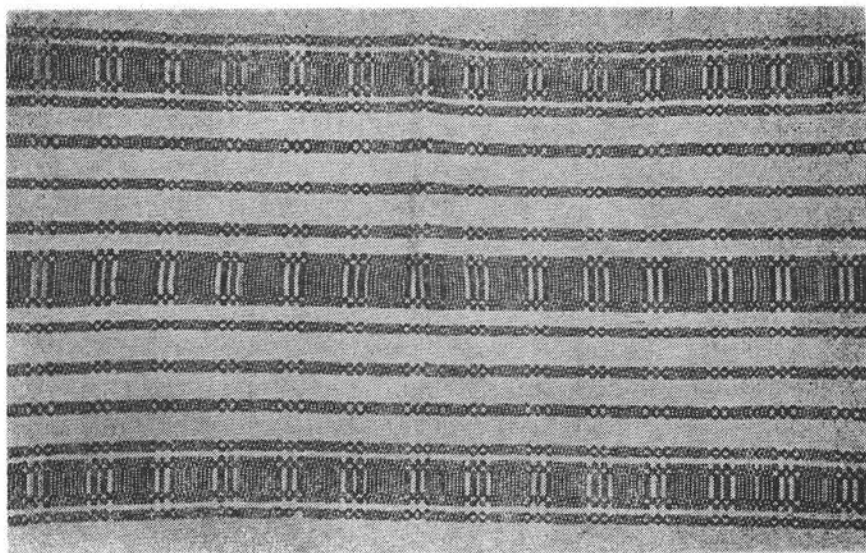
33. Vizes korsó

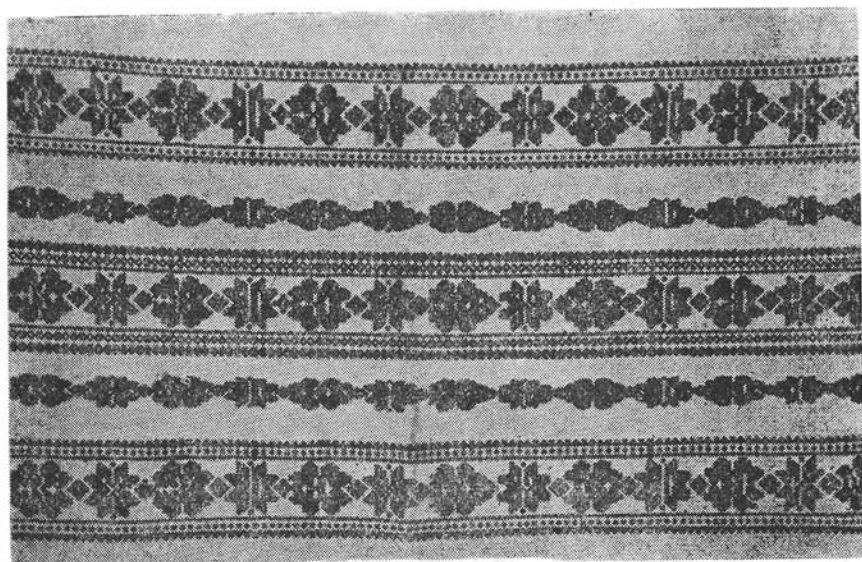
34. Vasaló

35. Vászong férjűng

36. *Paszitos vékaruha*

37. *Paszitos vékaruha*

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Szentpéter helység úrbéri tabellája, 1767.
2. A Balatonvidék térképe, XVI. század.
3. Pogányszentpéter úrbéri birtokállományának térképe, 1839.
4. Pogányszentpéter úrbéri birtokainak rendezési térképe, 1841.
5. Pogányszentpéter közlegelőjének térképe, 1844.
6. A bíró ládája. Rippl-Rónai Múzeum Kaposvár. A továbbiakban RRM lelt. sz.: 67.26.10.
7. A község határa. Háttérben az erdő alatti Dózsa utca. Thúry György Múzeum, Nagykanizsa, továbbiakban: TGyM F. lelt. sz. 9107.
8. A Dózsa utca, *Beső ucca* a *Postaútról* fényképezve. TyGyM F. lelt. sz.: 9139.
9. Udvarrészlet a tárolt tűzifával. TGyM F. lelt. sz.: 9131.
10. Sövényfalú hegyi pince. TGyM F. lelt. sz.: 91.
11. A Dózsa utca 61. sz. alatti füstöskonyhás talpasház homlokzata és a telek felőli oldala. TGyM F. lelt. sz.: 9149.
12. A Dózsa utca 61. sz. alatti füstöskonyház ház pusztuló tűzfalának részlete. TGyM F. lelt. sz.: 9438.
13. A Dózsa utca 14. sz. alatti közelmúltban lebontott ház alaprajza.
14. A falu első téglaháza. Épült: 1820-ban. RRM F. lelt. sz.: 5324.
15. A Bajcsy-Zsilinszky út, *Postaút* részlete. RRM F. lelt. sz.: 9107.
16. Újabb téglaház és gazdasági épületei. RRM F. lelt. sz.: 5311.
17. Téglalapozású, tömés falú, újabb lakóház. RRM F. lelt. sz.: 5297.
18. Újabb téglaház, utcai pincelejáróval. RRM F. lelt. sz.: 5313.
19. Istálló és pajta téglából. RRM F. lelt. sz.: 5329.
20. Cifraszűr az 1860-as évekből. TGyM lelt. sz.: 52.207.1.
21. Cifraszűr háta az 1860-as évekből. TGyM lelt. sz.: 52.207.1.
22. Házilag készített krumplinyomó. TGyM lelt. sz.: 67.23.1.
23. Fatörzsből kivájt mozsár és törője. TGyM lelt. sz.: 52.233.1.

24. Szarvidomító. TGyM lelt. sz.: 67.21.17.
25. Tálás. TGyM lelt. sz.: 67.22.4.
26. Tulipános láda. TGyM lelt. sz.: 52.235.1.
27. Bölcső. TGyM lelt. sz.: 67.24.1.
28. Kenyér tárolása a pincében. TGyM F. lelt. sz.: 9099.
29. Cserépfazekak. TGyM lelt. sz. 67.22.2 és 67.25.4.
31. Bugyogós korsók. TGyM lelt. sz. 67.27.1, 67.27.2.
32. Tejesfazekak. TGyM lelt. sz.: 67.21.2, 67.21.3, 67.21.4 és 67.21.5.
33. Vizes korsó. RRM lelt. sz.: 67.26.34.
34. Vasaló, gombján Kossuth-fejjel. RRM lelt. sz.: 67.26.32.
37. Vászón férfiing. TGyM lelt. sz.: 52.207.2.
36. Paszitos vékaruha. RRM lelt. sz.: 67.26.12.
37. Paszitos vékaruha. RRM lelt. sz.: 67.26.14.

TARTALOMJEGYZÉK

FEJEZETEK POGÁNYSZENTPÉTER TÖRTÉNETÉBŐL

1. Bevezető	3
2. Falutörténeti adatok a középkorból	3
3. Pogányszentpéter a török hódoltság korában	5
4. Újratelepülés, birtokviszonyok, népesség a török kiűzésétől 1848-ig	6
a) Az 1767-es úrbérrendezés	6
b) Nép- és vándormozgalmi adatok (1774—1848)	17
c) A község határa 1837-ben	22
5. Községtörténeti adatok a kapitalizmus korából	27
a) Pogányszentpéter úrbérváltsága 1860)	27
b) Történetstatisztikai adatok (1859—1939)	27
6. A község munkástanácsa a Tanácsköztársaság idején. 1919.	31
7. Adatok a felszabadult község történetéből	32

POGÁNYSZENTPÉTER ANYAGI MŰVELTSÉGE

A község határáról	36
Az erdő haszna	37
Gyűjtögetés	37
Méhészkedés	40
Vadászat	41
Az erdei jog	43
Az erdei állattartás	44
A szénégetés	46
Az irtásföldek művelése	49
Határhasználat — földművelés	50
A szőlőművelés	52
Település — építkezés	54
A bútorzat	56
A táplálkozás	58

Főzés és tálalás	61
A viselet	65
Női viselet	65
A férfiak viselete	67
Vászonnemű	66

ADATOK POGÁNYSZENTPÉTER SZELLEMI NÉPRAJZÁBÓL

Bevezetés	82
A hiedelemtörténetek	84
1. Természetfeletti erővel rendelkező emberek	84
2. Természetfeletti lények	86
Jelesnap i szokások	87
Betyárhagyomány... ..	90
Népzene, néptánc	92

